

Andrea Louise Rutledal

Den skjulte hverdagen

**En studie av hvordan papirløse migranter beskriver og forstår
sitt hverdagsliv i det norske samfunn**

Masteroppgave i sosialt arbeid

Høgskolen i Oslo og Akershus

Fakultet for samfunnsfag

Til Gabriel, Mehmed, Ali, Aisha og Makeda...

Sammendrag

Denne oppgaven handler om papirløse migranternes hverdagsliv, og springer ut av en personlig interesse for de papirløses situasjon samt en yrkesetisk motivasjon for å synliggjøre kunnskap fra utsatte grupper. Hensikten med studien har vært å kunne si noe om dialektikken mellom det papirløse hverdagslivet og det norske samfunn. Problemstillingen er ment å favne det;

Hvordan beskriver og forstår papirløse migranter sitt hverdagsliv i det norske samfunn?

Det empiriske materialet består av livsformsintervju med tre menn og to kvinner som lever som papirløse i Oslo. Alle er rekruttert fra Helsesenteret for papirløse migranter. Det teoretiske perspektivet er ment å belyse forholdet mellom individ og samfunn. Utdrag fra Beckers avviksteori, Goffmans perspektiv på identitet og stigma, elementer fra symbolsk interaksjonisme og Bourdieus tanker om kroppsliggjøring er brukt. Det er også teori om andregjøring og marginalisering, samt om postkolonialisme og nasjonens grenser. Papirløse migranter blir ofte betegnet negativt som «ulovlig og kriminell». Aspekter fra Paulo Freires frigjørende pedagogikk benyttes for å få frem hvordan informantene forholder seg til dette. Analysen er delt inn i fire tema; 1) *Innblikk i et skjult hverdagsliv*, 2) *De papirløse og det norske samfunn*, 3) *Muligheter for å få hjelp og støtte*, og 4) *Perspektiver på Norge som asylland*.

Det kommer frem at informantene i ulik grad oppfatter seg som «utenfor» samfunnet de lever i. Utenfor er mulighetene få, og man må finne andre måter å få dekket sine behov på enn gjennom velferdsstaten. Hjelpen er i liten grad rettighetsbasert, og er således svært varierende. Det er store forskjeller mellom informantene som kan representere en akse fra total avhengighet til relativ selvstendighet. Lovlig arbeid trer frem som den viktigste enkeltfaktoren for å best mulig kunne mestre tilværelsen, og virker som en døråpner til andre fordeler og muligheter. Fortellingene er preget av avmakt, og særlig når det gjelder asylsaken. Avslaget oppleves som vilkårlig og urettferdig, og de stiller seg gjennomgående uforstående til på hvilket grunnlag asylinstitusjonen gir opphold. Papirløse migranternes fremtid i Norge er uviss. Det preger også deres hverdagsliv, eller som informanten *Gabriel* så beskrivende sa;

«Jeg er her nå, morgendagen vet jeg ikke, jeg håper».

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for samfunnsfag

Oslo 2012

Abstract

This paper is about everyday life as an undocumented migrant. Its background is both a personal interest in undocumented migrant's situation, as well as a professional ethical motivation to visualize knowledge from vulnerable groups. The aim of the study is to illuminate the dialectic between undocumented migrant's everyday life and Norwegian society. The thesis is intended to capture this; *How do undocumented migrants describe and understand their everyday life in Norwegian society?*

The empirical data consists of life interviews with three men and two women living in Oslo as undocumented migrants. All recruited from The Health center for undocumented migrants. The theoretical perspective is intended to illuminate the relation between the individual and society. Excerpts from Becker's theory of deviation, Goffman's perspective on identity and stigma, Bourdieu's thoughts about embodiment and elements from symbolic interactionism are used. So is theory about otherness and marginalization, postcolonialism and the nation's boundaries. Undocumented migrants tend to get negatively labeled as «illegal and criminal». Aspects from Paulo Freire's pedagogy of the oppressed are used to show how the informants address this. The analysis consists of four themes; 1) *Insight into a hidden everyday life*, 2) *Undocumented migrants and the Norwegian society*, 3) *Opportunities to get help and support* and 4) *Perspectives on Norway as an asylum country*.

The informants, in varying degree, consider themselves «outside» the society they live in. Outside the possibilities are few, and you have to find other ways to meet your needs than the welfare state. The help they receive is to a small extent based on rights, and is highly variable. There are major differences between the informants, which may represent an axis from total dependence to relative independence. Legitimate work emerges as the single most important factor for best handling the situation, and acts as a gateway to other benefits and opportunities. Their stories are characterized by powerlessness, especially regarding their asylum case. The rejection is perceived as arbitrary and unfair, and they find it hard to understand on what grounds the asylum institution grants residence. Undocumented migrant's futures in Norway are uncertain. This also reflects their daily lives, or as *Gebriel* said;

«I am here now, tomorrow I don't know, I hope».

Oslo and Akershus University College, Faculty of social sciences.

Oslo 2012

Forord

Å skrive denne masteroppgaven har vært en spennende og lærerik reise. Jeg har til tider vært frustrert og rådvill, men når jeg nå ser tilbake er det likevel de gode minnene som utmerker seg. Jeg har imidlertid ikke foretatt denne reisen alene. Jeg har truffet mange kloke hoder på min vei, som alle fortjener en takk.

Først og fremst vil jeg takke min veileder Førsteamanuensis ved Høgskolen i Oslo og Akershus Oddbjørg Skjær Ulvik. Uten din støtte, dine oppmuntrende ord og din interesse for studien ville prosessen vært betydelig vanskeligere. Jeg vil så takke daglig leder Solveig Holmedal Ottesen, Linnea og de andre ved Helsesenteret for papirløse migranter i Oslo. Takk for engasjementet deres, og for at jeg fikk ta del i det! Deretter fortjener mine medstudenter på master i sosialt arbeid en takk, for gode stunder på lesesalen, lærerike diskusjoner og til tider litt for mange timer på pauserommet. En særlig takk til Malin, Bente og ikke minst Rebekka som trofast har sittet ved min side de siste to årene. Denne tiden har vært vår.

En takk går også til mamma og pappa, for gjennomlesning, korrektur og nyttige tips. Jeg tror jeg nå endelig har lært meg forskjellen på og/å! Jeg vil deretter takke kjæresten min, Magnus som først gav meg ideen om å skrive om papirløse migranter. Takk til deg for at du i tillegg har fått meg til å tenke på annet når denne masteroppgaven har vært noe altopplukende. Takk også til vennene mine for interessen dere har vist for prosjektet mitt, dere vet hvem dere er. Så går en takk til Darya som velvillig stilte til prøveintervju, og gav meg gode innspill til de videre intervjuene.

Sist, men ikke minst, vil jeg takke *Gabriel, Mehmed, Ali, Aisha og Makeda* for at dere ville dele deres historier med meg. Jeg vet ikke om dere fortsatt er her i Norge, men ordene deres vil nå være her for alltid. Denne oppgaven er til dere.

Oslo, 13. Mai 2012

Andrea Louise Rutledal

INNHold:

Sammendrag	II
Abstract	IV
Forord.....	V
1. INNLEDNING	1
1.1 Et dagsaktuelt tema	1
1.2 Personlig og yrkesetisk motivasjon for valg av tema.....	2
1.3 Presentasjon og avgrensning av problemstillingen	3
1.4 Språkets makt	3
1.4.1 Papirløs	4
1.4.2 Migrant	4
1.5 Studiens relevans for sosialt arbeid	5
1.6 Forskning om papirløse migranter	6
1.6.1 Kunnskapssituasjonen i Norge	6
1.6.2 Kunnskapssituasjonen internasjonalt	8
1.7 Norsk asylpolitikk	8
1.7.1 Den norske asylinstitusjonen.....	9
1.7.2 Asylprosessen.....	10
1.7.3 Endelig avslag	10
1.8 Det rettsløse rommet	11
1.9 Oppgavens struktur	12
2. TEORETISKE PERSPEKTIVER.....	13
2.1 En hverdagslivstilnærming.....	13
2.2 Den marginaliserte andre	14
2.3 Den moderne kolonialismen.....	16
2.4 Individ i samfunn	17
2.5 En kritisk ettertanke	18
2.6 Undertrykkelse og motmakt	19
2.7 Kultur	20
2.8 Oppsummering	20

3. METODOLOGISK TILNÆRMING	21
3.1 Livsformsintervju som metode for å utforske hverdagslivet:	21
3.2 Min posisjon i feltet.....	22
3.3 Utvalgsriterier og rekruttering.....	23
3.3.1 Hvem jeg ville snakke med	23
3.3.2 Å komme i kontakt.....	24
3.3.3 Rapport fra det skjulte rommet.....	24
3.3.4 Tanker i etterkant	25
3.4 Selve intervjusekvensen	25
3.5 Fra tale til tekst.....	26
3.6 Analyse av materialet	27
3.7 Avsluttende forskningsetiske refleksjoner	29
4. INNBLIKK I ET SKJULT HVERDAGSLIV	30
4.1 En kort presentasjon av informantene	30
4.2 Søvn og døgnrytme	32
4.3 Frykt og redsel.....	33
4.4 Mat og kosthold.....	35
4.5 Bosted.....	36
4.6 Arbeid og økonomi.....	37
4.7 Fritid	38
4.8 Relasjoner og nettverk.....	40
4.9 Familie og savn	41
4.10 Hjemland og retur.....	42
4.11 Fremtid og drømmer.....	43
4.12 Oppsummering	44
5. DE PAPIRLØSE OG DET NORSKE SAMFUNN	45
5.1 «Vi har d-nummer, dere har personnummer, det er litt forskjellig»	45
5.2 «Jeg lever på utsiden»	46
5.3 Kategori: «Ulovlig og kriminell»	47
5.4 «Vi er normale folk»	49

5.5 Vi papirløse?	51
5.6 En avmektig posisjon	53
5.7 «Jeg betalte 36 % skatt, det var hyggelig»	54
5.8 «Vi vil bare ha et vanlig liv»	55
5.9 «Dere kan bare ta ham»	56
5.10 Oppsummering	57
6. MULIGHETER FOR Å FÅ HJELP OG STØTTE	58
6.1 Organiserte hjelpetiltak for papirløse migranter i Oslo	58
6.2 Nordmenn og de papirløse	60
6.3 Andre papirløse	61
6.4 Landsmenn med lovlig opphold	62
6.5 Familie i hjemlandet	63
6.6 Hvordan ser denne hjelpen ut?	63
6.7 Oppsummering	65
7. PERSPEKTIVER PÅ NORGE SOM ASYLLAND	66
7.1 Opplevelser av vilkårlighet	66
7.2 «Det er bare mitt folk UDI har problemer med»	67
7.3 «Vi blir ikke trodd»	69
7.4 «Norske mennesker er bra, problemet er UDI»	70
7.5 Oppsummering	71
8. AVSLUTTENDE BETRAKTINGER OG IMPLIKASJONER	72
LITTERATURLISTE	73
VEDLEGG 1: Godkjenning av studien	79
VEDLEGG 2: Informasjonsskriv (norsk)	81
VEDLEGG 3: Informasjonsskriv (engelsk)	82
VEDLEGG 4: Intervjuguide	83

1. INNLEDNING

I verden har det aldri vært så mange mennesker på flukt som nå. Årsakene kan være svært ulike men ofte handler det om krig, fattigdom, naturkatastrofer eller andre humanitære kriser¹. De aller fleste som flykter befinner seg som internt fordrevne i eget land, eller kommer seg over grensen til nabolandet. Få når Europa og enda færre kommer hit til Norge. I overkant av 9000 mennesker hadde reist en lang vei for å søke asyl i Norge i fjor. Av dem fikk ca. 4000 opphold, mens noe over 5000 fikk avslag av ulike grunner². Blant de som ikke får innvilget opphold er det en del som likevel velger å bli, eller de opplever å ikke ha andre muligheter. Etter utreisefristen er utløpt er de da såkalt papirløse, det vil si de lever her uten gyldig oppholdstillatelse. Man har ingen eksakte tall på hvor mange dette dreier seg om, men SSB anslår at det kan være 18 000 papirløse i Norge, hvorav 12000 er asylsøkere med endelig avslag (Zhang 2008). Mange anser dette anslaget for å være for høyt, og mener at det maks er 10 000, hvorav 3-4000 har vært i Norge mer enn 5 år (Kjellberg og Rugeldal 2011, 8).

1.1 Et dagsaktuelt tema

For dem det gjelder spiller det ikke så stor rolle hvor mange de er, for de er uansett mange nok til at de ikke lenger er usynlige. Den siste tiden har noen på tross av frykt for myndighetene, fremstått som sterke talspersoner for papirløses situasjon. Maria Amelie-saken, kirkeasylet i Domkirken, den palestinske teltleiren utenfor Jakobkirken i Oslo, asylmarsj fra Trondheim til Oslo, og nå den nylige saken om tvangsretur av vel 700 etiopiske papirløse, er eksempler som har bidratt til å løfte frem denne gruppen og sette deres sak på dagsorden. Papirløse migranter er således nå blitt et dagsaktuelt tema.

Media er en viktig premissleverandør for den offentlige debatten, skriver Lindstad og Fjeldstad (1999, 18) De har undersøkt medias «innvandrerbilde» og viser at koblingen av innvandrere til kriminalitet er tydelig i norske medier. Ikke sjeldent kan man lese pressesitat som «*Gjerningsmannen er av utenlandsk opprinnelse*». I tillegg fremstilles innvandrere generelt, ofte som en byrde og et problem (Moshuus 2009, 150; Moldrheim 2001, 143). Dette kan peke i retning av at enkelte grupper marginaliseres blant annet som resultat av en slik offentlig diskurs (Komissar 1999, 100). Media omtales ofte som den fjerde statsmakt og

---

¹ http://www.flyktninghjelpen.no/arch/_img/9122914.pdf, lest 05.03.12

² <http://www.udi.no/Global/UPLOAD/Publikasjoner/Aarsrapport/2011/Aarsrapport2011/Aarsrapport2011.html>, lest 06.03.12

påvirkningskraften er stor på vanlige nordmenns holdninger, særlig innenfor områder hvor leseren har begrenset personlig erfaring (Lindstad og Fjeldstad 1999, 18).

Gjennom ulike saker som er blitt belyst mer grundig i media, har man likevel fått et inntrykk av at mange nordmenn har solidaritet med de papirløse. Flere har engasjert seg i de papirløses sak generelt, og/eller har stått opp for enkeltmennesker i deres lokalsamfunn som står i fare for utsendelse. Hilde Dahl (2008) har skrevet masteroppgave om nordmenn som hjelper papirløse. Hun viste at hjelperne handlet på bakgrunn av medmenneskelighet som var hevet over vedtatte lover og regler, som for eksempel UDI er forpliktet til å handle på bakgrunn av. Årsakene til at nordmenn valgte å hjelpe, var som regel knyttet til møte med enkeltmenneskets skjebne som berørte og engasjerte. På den annen side vet man også fra annen forskning at mange i Norge er positiv til praktiseringen av en streng asylpolitikk³. Det kan altså se ut som at når vi gjør papirløse til en av oss, eller når det handler om en venn, da aksepterer vi ikke det vi hører om deres situasjon. Når de er satt utenfor og er distanserte, ønsker vi kanskje at de fortsatt skal være det. Mange nordmenns solidaritet med papirløse, og motstand mot den praksisen som myndighetene fører, har uansett ikke endret regjeringens overordnede fokus, som fortsatt er effektiv retur, og generell innstramming av asyl- og flyktningpolitikken her i landet⁴.

1.2 Personlig og yrkesetisk motivasjon for valg av tema

Under mine tre år som bachelorstudent i sosialt arbeid ved Høgskolen i Sør-Trøndelag, fordypet jeg meg i spørsmål knyttet til innvandringsfeltet, og avsluttet graden med bacheloroppgaven *Barn på flukt*. Sommeren 2007 var jeg på konsert på Trondheim torg. Tilstede var også en gruppe unge afghanere med endelig avslag som den dagen skulle starte sin asylmarsj mot Oslo. Høsten 2010 gav «Maria Amelie» ut boken *Ulovlig norsk*, og man begynte for alvor å snakke om papirløse i Norge. Samme høst så jeg en nyhetsreportasje om en serbisk familie som skulle tvangsreturneres. Datteren på 10 år gråt og sa på klingende nordnorsk dialekt at hun ikke ville reise til et land hun ikke visste noe om. Umiddelbart ble jeg grepet av disse menneskenes skjebner, og engasjert i de papirløses sak. Masteroppgaven var plutselig klar og tydelig; jeg ville skrive om hvordan det var å leve som papirløs i Norge, og fokuset skulle være på sider ved deres tilværelse man sjelden hører om; hverdagslivet.

---

³ http://www.ssb.no/emner/00/01/30/rapp_hold_innv/rapp_201141/rapp_201141.pdf, lest 06.03.12

⁴ http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/tema/innvandringspolitikk/utvisning_og_bortvisning_fra_norge/retur-og-tilbakevending.html?id=574967, lest 06.03.12

Flere enkeltsaker har altså berørt meg både som medmenneske og rent faglig. Det har vakt mitt engasjement for de papirløses situasjon. Det er blant annet med dette utgangspunktet jeg går inn i denne studien. Et personlig engasjement kan både berike oppgaven, men det kan også prege analysen av materialet. Det er da viktig å vise åpenhet, og å tydeliggjøre sin egen posisjon, samt å stille seg kritisk til egne normative betraktninger gjennom hele arbeidet. Som sosialarbeider har man et etisk ansvar for å fremme menneskelivets ukrenkelighet. Alle mennesker har en verdi i kraft av å være menneske, og som sosialarbeider vil jeg vise solidaritet med utsatte grupper som her papirløse migranter. Å synliggjøre kunnskap om deres hverdagsliv er da både et personlig og yrkesetisk viktig prosjekt.

1.3 Presentasjon og avgrensning av problemstillingen

Hvordan beskriver og forstår papirløse migranter sitt hverdagsliv i det norske samfunn?

Papirløse migranter er et komplekst og variert felt. Noen aspekter ved deres situasjon er tidligere berørt i forskning, men mye vet vi fortsatt lite om. Noe av hensikten med studien er å gi et mer nyansert bilde av en gruppe mennesker som ofte omtales kun med henvisning til sin asylstatus. Dette vil belyses gjennom kunnskap om hvordan de erfarer sitt hverdagsliv som papirløs her i Norge. Istedenfor å undersøke informantenes opplevelse av migrasjons- og asylprosessen, vil jeg altså utforske deres dagligliv som et eget fenomen. Likevel er det viktig å understreke at man ikke kan forstå nåtiden uavhengig av det som har vært før. Spor av fortid, flukt og migrasjon vil derfor også være synlig i informantenes fortellinger. Fokuset for studien er imidlertid deres hverdagsliv her-og-nå. I videre analytisk forstand vil jeg utforske deres perspektiver ikke bare på sin egen situasjon, men også på sine omgivelser. Oppgaven fokuserer på forholdet mellom individ og samfunnsstrukturer. Jeg vil derfor studere det papirløse hverdagslivet i det norske samfunn, og ikke som et isolert fenomen. Som sosialarbeider er det viktig å undersøke nettopp hvordan overordnede bestemmelser treffer enkeltmennesket. Det perspektivet er også problemstillingen ment å favne.

1.4 Språkets makt

Språket vårt er fylt med symboler og makt. Slik symbolmakt kan i vid forstand forstås som retten til å definere hvordan verden ser ut. I forholdet mellom majoritet og minoritet er det vanskelig å komme utenom slike maktforskjeller (Eriksen og Sørheim 1999, 84, 85). Majoritetens makt ligger i nettopp muligheten til å definere og navngi sosiale grupper, inkludert da også hva og hvem som utgjør «samfunnet» (Gullestad 2002, 43). Gjennom

språkets makt kan man således skape avvik, markere avstand til, eller bidra til annen nedvurdering av dem som omtales. For papirløse migranter spesielt, og innvandrere mer generelt, er det da sentralt hvilke begreper og kategorier majoriteten betegner dem med.

Vedrørende informantene i denne studien, brukes det en rekke termer for å betegne dem; «udokumenterte», «returnektere», «ulovlige», «illegale», «irregulære», «papirløse» også videre. Mange av begrepene reduserer disse menneskene til en asylstatus, og implisitt ligger en betegnelse av noen som ikke lenger har rett til å være her, eller en mistenkeliggjøring av hvorfor de kom. Med ord som «ulovlig» og «illegal» gis det videre assosiasjoner til kriminalitet. Noe som gjør det lettere å definere denne gruppen personer ut av vårt samfunn, og rettferdiggjøre deres rettsløse og prekære situasjon her i Norge. For enkeltmennesket kan det oppleves svært stigmatiserende å bli utdefinert og mistenkeliggjort på denne måten. En liten avklaring er derfor på sin plass når det gjelder terminologien i denne oppgaven.

1.4.1 Papirløs

Termen «papirløs» gir assosiasjoner til et menneske uten dokumenter, men personer som er papirløse har ofte haugevis med dokumenter. Med «papirløs» mener man derimot personer uten norske oppholdspapirer. Begrepet knytter seg til internasjonale termer som «undocumented migrants» og «sans-papiers», som alle handler om manglende oppholdstillatelse, ikke uklar identitet (Steen 2011, 86). Myndighetene omtaler gjerne denne gruppen mennesker som «ulovlige» med referanse til deres asylstatus og da som en politisk funksjon. Denne studien har til hensikt å løfte frem enkeltmenneskets hverdagsliv. Å betegne dem som «ulovlig» vil skape en distanse til deres perspektiver og erfaringer, og således rette fokus mot asylstatus alene. Både ut fra mitt personlige ståsted, men også i kraft av min rolle som sosialarbeider, stiller jeg meg kritisk til å omtale mennesker som «ulovlig».

1.4.2 Migrant

Begrepet «migrant» viser til en person som har flyttet eller vandret. I motsetning til «innvandrer» dekker altså begrepet *både* utvandring og innvandring⁵. Mange av informantene hadde ingen klar formening om hvor de skulle eller hva de ville møte da de dro fra hjemlandet, alle har reist ifra noe som er kjent og kjært. Vel så viktig som at de har vandret inn i Norge er derfor at de har vandret ut fra sine hjemland. Det har vært viktig for meg å dekke også det aspektet. Jeg har derfor valgt å bruke begrepet migrant i en slik kontekst i denne oppgaven.

---

⁵ <http://snl.no/migrasjon>, lest 06.03.12

1.5 Studiens relevans for sosialt arbeid

Som sosialarbeider vil man aldri få oppgaven med å tvangsreturnere denne gruppen. Selv om lover og regler legger føringer på hvordan sosialt arbeid skal utføres, arbeider også sosialarbeiderprofesjonen ut fra et etisk og humanitært perspektiv (FO 2012). I FOs yrkesetiske grunnlagsdokument kan man lese at sosialarbeidere skal ha solidaritet med utsatte grupper, og arbeide for å fremme sosial rettferdighet, likeverd og menneskerettigheter. Menneskerettighetene gjelder for alle mennesker uavhengig av asylstatus og de er et grunnleggende utgangspunkt for sosialt arbeid som et nasjonalt og internasjonalt fagområde (Oltedal 2005, 19).

Sentralt i sosialt arbeid er også å se mennesket i kontekst, samt søke å forstå forholdet mellom individ og struktur. En viktig oppgave er å synliggjøre samfunnsmessige forhold som rammer utsatte grupper eller individer, og man har et moralsk ansvar for å påpeke forhold som skaper sosiale problemer, bidrar til sosial utstøting eller uverdige livsvilkår (FO 2012). Dette vil sjelden være så fremtredende og presserende som hos papirløse migranter som i aller høyeste grad rammes av ikke bare nasjonal, men også internasjonal politikk og beslutninger. Forskning som får frem fornuften i marginalisert erfaring, representerer videre et regimekritisk perspektiv skriver Gullestad (2002, 267). Sosialt arbeid vil få en kritisk funksjon når man utfordrer maktkonstellasjoner, og synliggjør skjult og ofte uønsket kunnskap overfor makthaverne (Oltedal 2005, 18). Med forankring i sosialt arbeid, vil jeg gjennom oppgaven beskrive og synliggjøre fem papirløse migranternes hverdagsliv.

Et dilemma kan noen ganger oppstå mellom de strukturer man som sosialarbeider jobber innenfor, og det å møte individers behov. Gjennom skjønnsutøvelse og sanksjoner har sosialarbeidere stor innflytelse på velferdsstatens fordeling av goder, og dermed også på andre menneskers liv (Lipsky 1980, sitert fra Rugkåsa 2011, 235). Selv om papirløse migranter ofte ikke er direkte tilgjengelig for oss som klienter, kan gruppen gi oss kunnskap som vil være relevant i andre sammenhenger. De som blir igjen etter endelig avslag lever ofte årevis i en marginal posisjon, men de overlever. Da handler det mye om personlig styrke, resiliens og om ressurser i omgivelsene. Kunnskap om slik overlevelse vil være nyttige erfaringer å ha med seg i det sosialfaglige arbeidet med andre utsatte grupper. Sosialt arbeid vet videre mye om nettopp marginalisering og sosial ekskludering. Det kan være relevant for denne gruppen, da papirløse migranter må kunne sies å være en «case» av begge deler. Det gjør også at kunnskap fra og om dem kan bli generaliserbart til sosialt arbeids øvrige fagområder. Videre kan man gjennom deres historier og erfaringer ikke bare få vite noe om hvordan det oppleves å leve i

en slik tilværelse, men også lære noe om vårt eget samfunn fra noen som står utenfor. Slik kunnskap som kommer fra en utenfra-posisjon, må kunne sies å være nyttig for sosialt arbeids samfunnsmessige perspektiv. Overnevnte kan være med på å understøtte viktigheten av å synliggjøre enkelthistorier også fra gruppen papirløse. *Gebriel, Mehmed, Ali, Aisha og Makeda* er således uunnværlige bidragsytere i denne kunnskapsproduksjonen.

1.6 Forskning om papirløse migranter

Asylland som de papirløse befinner seg i kan være svært forskjellig med tanke på gjeldende føringer og politikk. Situasjonen på den italienske øya Lampedusa som ofte er det første møte mange asylsøkere får med Europa, er annerledes enn slik det er i Norge. Selv om Norge har et betydelig bedre utviklet velferdssystem enn for eksempel Italia, er likevel ikke de papirløses rettighetsbilde så forskjellig. Internasjonal forskning kan derfor være relevant. Papirløse migranter som internasjonalt fenomen, er i tillegg et større og eldre forskningsområde enn det er her i Norge. Mange europeiske land har lengre erfaringer med en betydelig større gruppe av papirløse enn her, og der finnes også da et bredere kunnskapsfelt.

1.6.1 Kunnskapssituasjonen i Norge

I Norge er det per dags dato relativt lite forskning om papirløse. Noe er skrevet om avviste asylsøkere i kirkeasyl. Særlig fra 90-tallet da kirkeasyl var mer utbredt enn det er i dag. En del studier er også gjort om papirløses helsesituasjon og deres rettigheter til helsehjelp. Mye i forkant av etableringen av Helsesenteret for papirløse migranter. Karin Harsløf Hjelde skrev for eksempel en rapport i 2010 om papirløse migranters forhold til helsetjenestene. Det finnes noe mer forskning om gruppen med fokus på menneskehandel og trafficking i Norge. Når det gjelder sistnevnte, har i likhet med denne studien, noe av forskningen handlet om deres erfaringer og perspektiver. Få studier er imidlertid direkte rettet mot papirløse med fokus på deres hverdagsliv, og enda mindre ut fra sosialt arbeids faglige ståsted.

Innenfor sosialt arbeids fagområde finnes det likevel noe forskning, og jeg vil her trekke frem to prosjekter. Line Ruud Vollebæk skrev i 2010 en rapport om Uteseksjonens oppsøkende arbeid i Oslo, hvor papirløse migranter ble trukket frem som en av gruppene de møter. Hun poengterer at mange av sosialarbeiderne der opplever det særlig utfordrende å jobbe med denne gruppen, og at problemstillinger knyttet til hvordan man kan hjelpe, eller om man i det hele tatt skal hjelpe, vil kunne føre til at dette arbeidet blir nedprioritert. Det kan ses som et argument for å øke den sosialfaglige kompetansen gjennom blant annet forskning.

Kirkens Bymisjon ved sosionom og nå daglig leder Solveig Holmedal Ottesen, gjennomførte i 2008 et forskningsprosjekt kalt *Papirløse migranter- En undersøkelse av situasjonen for mennesker uten lovlig opphold i Norge, og humanitære tiltak for denne gruppen i andre europeiske land*. Denne undersøkelsen førte videre til opprettelsen av Helsesenteret. På bakgrunn av blant annet denne rapporten, synliggjorde man at en stor gruppe mennesker manglet et reelt helsetilbud i Norge. Etableringen av Helsesenteret var imidlertid kontroversiell. Flere politiske partier uttalte at det å gi helsehjelp til papirløse ville undergrave den norske asylinstitusjonen og være i strid med regjeringens målsetninger. Noen gikk så langt som å kreve at politiet måtte troppe opp på senteret for å arrestere de «ulovlige» pasientene⁶. Helsesenteret åpnet likevel dørene i 2009, og arbeidet der har siden vært et viktig bidrag når det gjelder å synliggjøre papirløse migranternes situasjon. Helsesenteret er imidlertid fortsatt «skjult», og deres adresse er hemmelig. Dette kan ses på som et symbol som bidrar til å usynliggjøre og mistenkeliggjøre denne gruppen menneskers behov. Deres sykdommer må behandles i skjul, deres problemer og behov blir gjemt bort på en hemmelig klinikk.

Når det gjelder papirløses rettighetsbilde mer generelt, har Senter for etnisk diskriminering ved Ann Helen Aarø og Heidi Wyller (2005) utgitt rapporten *Mat, tak over hodet og helsetjenester, om statens forpliktelser overfor personer uten lovlig opphold*. De gjennomgår her de papirløses rettigheter med henblikk på nødhjelp, bolig og helse sett ut fra både et rettighets- og diskrimineringsperspektiv. Innenfor et rettighetsperspektiv, har også to andre studier evaluert ventemottaksordningen for personer med endelig avslag. Rapportene *I velferdsstatens grenseland* av Jan Paul Brekke og Susanne Søholt (2005) samt *Avviste asylsøkere og ventemottaksordningen* ved prosjektleder Marko Valenta med bidrag fra flere (2010), stiller seg begge svært kritisk til ventemottak som datidens eneste botilbud for papirløse.

Av nyere forskning har UDI i samarbeid med FAFO ved Øien og Sønsterudbråten (2011), publisert rapporten *No way in, no way out?*, basert på intervjuer med 29 papirløse migranter. Rapporten er hovedsakelig en kartlegging av de papirløses livssituasjon, men forskerne kommer også med forslag til tiltak rettet mot gruppen. Undersøkelsen har ikke fokusert på den enkeltes hverdagsliv, men retter seg mer mot gruppens generelle livssituasjon i sin helhet sett i lys av deres asylstatus. De har likevel enkeltmenneskets erfaringer som empiri, men da ikke

---

⁶ <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/ostlandssendingen/1.6982346>; <http://www.nrk.no/nyheter/1.6454439>, begge lest 07.03.12

spesielt rettet mot vedkommendes hverdagsliv. En kartleggingsstudie i to deler er også gjort av SSB i samarbeid med UDI, ved forskerne Li Chun Zhang, Lise Bjerkan og Anette Brunovskis (2008). Zhang konkluderer her med at det er vanskelig å fastslå hvor mange mennesker som lever i Norge uten opphold, da det ikke er registrert noe sted. Bjerkan og Brunovskis peker på en rekke metodiske og etiske utfordringer når det gjelder forskning om papirløse. Deres refleksjoner er lagt til grunn også i denne studiens metodiske overveielser.

1.6.2 Kunnskapssituasjonen internasjonalt

Innenfor internasjonal forskning er det gjort flere studier om papirløse. Noen har fokus på menneskehandel og trafficking, og da knyttet opp mot internasjonale konvensjoner og menneskerettigheter. Mange har også skrevet om «illegal innvandring» relatert til arbeidsinnvandring. En del kommer fra USA hvor det svarte arbeidsmarkedet, og den papirløse befolkningen har et betydelig større omfang enn i Norge. Flere europeiske studier er også gjennomført, ofte med en mer generell vinkling mot europeisk grensekontroll.

En skandinavisk studie kalt *Irregular migration in a Scandinavian perspective* er utført av Trine Lund Thomsen med flere (2010). Deres fokus har vært irregulær migrasjon og dets konsekvenser satt inn i et bredt sosialt, politisk og økonomisk aspekt. Noen av kapitlene i boken er skrevet av norske forfattere som har tatt utgangspunkt i det norske samfunnet og enkeltindividens erfaringer. En studie fra Sverige som har særlig relevans for denne oppgaven kan også trekkes frem. Shahram Khosravi (2006) gjennomførte et års langt feltarbeid hvor han selv levde blant papirløse i det svenske samfunnet. Resultatet av studien ble rapporten *Territorialisert mänsklighet; irreguljära immigranter och det nakna livet*. Der gir han fylldige beskrivelser av hvordan den papirløse tilværelsen kan se ut. Rapporten inngikk også i en svensk offentlig utredning (SOU) kalt *Välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet* som retter et kritisk blikk på den svenske velferdsstaten.

Hvordan papirløse migranter erfarer og forstår sitt hverdagsliv i det norske samfunnet, er altså et lite utforsket område. Denne studien med fokus på hverdagslivet, er således et bidrag inn i et større forskningsfelt om papirløse. Mitt håp er at hverdagslivstilnærmingen som er valgt i denne oppgaven vil kunne gi interessant og verdifull kunnskap om en gruppe menneskers erfaringer og perspektiver som man ellers sjelden får innblikk i.

1.7 Norsk asylpolitikk

Man kan ikke definere hverdagslivet uten samtidig å definere det samfunnet dette foregår i, skriver Lefebre (1971, sitert fra Gullestad 1989, 28). For å utforske det papirløse

hverdagslivet trenger man altså kunnskap om de samfunnsmessige strukturene som påvirker det. Individet lever aldri i et vakuum, men er alltid influert av omgivelser og samfunn. For å forstå subjektets perspektiver må man derfor ikke bare undersøke de materielle, men også de samfunnsmessige betingelsene det lever under. Det vil her gis et innblikk i norsk asylpolitikk og det som særlig treffer denne gruppen.

1.7.1 Den norske asylinstitusjonen

Norge som asylland har lagt til grunn FNs flyktningkonvensjon når det gjelder regler om beskyttelse. FNs retningslinjer veier tungt, men det er opp til norske myndigheter å fortolke konvensjonen. Siden offisiell innvandringsstopp i 1975 og opprettelsen av Utlendingsdirektoratet (UDI) i 1988, har regjeringen stadig lagt opp til en innstramming av asyl- og innvandringspolitikken her i landet. Begrunnelsen har blant annet vært at det, for å beskytte asylinstitusjonen, ikke er ønskelig at Norge skal ta imot en uforholdsmessig stor andel av asylsøkerne som kommer til Europa⁷. Norge som asylland kan med dette ses som en del av en større europeisk sammenheng ofte kalt «festning Europa», hvor tendensen lenge har vært innstramming og grensekontroll. Politikken rettet mot innvandrere og flyktninger som kommer til Europa, har de siste tiårene altså vært preget av å hindre tilgang gjennom blant annet visumkontroll, og eksternalisering av tidligere nasjonale prosedyrer gjennom for eksempel Dublin II-forordningen. Den sier at det første landet en kommer til innenfor samarbeidet er ansvarlig for behandlingen av asylsøknaden. Andre Dublin-land man eventuelt reiser til, for eksempel Norge, er da som hovedregel ikke ansvarlig for å ta stilling til om vedkommende har krav på beskyttelse eller ikke, jfr. Utlendingsloven § 32. Utviklingen som man nå ser både i Norge og i Europa, når det gjelder asyl- og flyktningefeltet, setter Flyktningkonvensjonen i fare, og kan på sikt underminere retten til å søke asyl skriver Bente Puntervold Bø (2009, 272, 277).

I tillegg er det en mer generell underliggende tendens hvor asylsøkere knyttes til organisert kriminalitet, menneskesmugling og falske papirer, eller en mistenkeliggjøring av deres reelle behov for beskyttelse (Bø 2009, 283). Mens verdens flyktninger stadig blir flere, strammer Norge og Europa altså inn politikken og sender signaler som skal hindre folk fra å komme hit og søke asyl. FNs høykommissær for flyktninger skrev i en rapport at; «*Med tanke på den pressende situasjon i mange land i verden, er overraskelsen ikke hvor mange mennesker som flykter, men hvor få*» (Lyden 2011, 34). I et restriktivt asylfelt kan det være viktig å ikke miste

---

⁷ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/tema/innvandringspolitikk/asyl- og flyktningpolitikk/innstramming-av-asylpolitikken.html?id=536916>, lest 06.03.12

et slikt perspektiv av syne. De siste årene har norske myndigheter hatt fokus på effektive returneringsordninger, og man har intensivert arbeidet med å få på plass returavtaler med viktige opprinnelsesland. I år (2012), ble det for eksempel etablert en omstridt avtale med Etiopia som har vært mye diskutert i media de siste månedene.

1.7.2 Asylprosessen

Det første som skjer når man kommer til Norge som asylsøker er at man blir registrert hos politiet og plassert på et transittmottak. Relativt kort tid etterpå blir man intervjuet av UDI, og innen 48 timer blir søknaden avslått om den antas å være grunnløs. Et avslag kan være begrunnet i at man faller under Dublin II-forordningen. Dersom søknaden ikke antas å være grunnløs, vil man bli overført til et annet transittmottak eller ordinært asylmottak. Deretter starter søknadsbehandlingen. Hvor lang tid det tar før man får svar er svært varierende, og mange av informantene forteller om lang ventetid. På Helsesenteret møtte jeg også en mann som omtalte seg selv som «svarløs», han hadde ventet i snart 2 år. Dette er en vanskelig prosess, og mange setter livet sitt på vent i påvente av svar fra UDI. Flere av dem jeg traff hadde slike betraktninger. Når man får svar på søknaden resulterer det enten i at man får opphold og arbeidet med bosetting kan starte, eller man får avslag som i informantenes tilfelle. Ved avslag kan man enten umiddelbart reise hjem, eller man kan klage, først til UDI, så til Utlendingsnemnda (UNE) dersom UDI ikke omgjør vedtaket. Får man avslag også i UNE betraktes dette som endelig, og man må da enten reise hjem eller bli i Norge for å ta saken sin til en sivil domstol på egen kostnad⁸.

1.7.3 Endelig avslag

Personer som har fått endelig avslag på sin asylsøknad må forlate Norge skriver UDI på sine sider. Når tidsfristen utløper står man overfor tre muligheter⁹;

- Man kan bli tvangsreturnert av Politiets Utlendingsenhet (PU) for egen regning
- Man kan reise hjem frivillig med International Organization for Migration (IOM) i samarbeid med UDI. Man vil da i tillegg til dekket transport, få med seg et gitt beløp.
- Man kan bli i landet etter endt utreisefrist, da som papirløs

Tall fra UDI viser at det har vært en økning i antall mennesker som benytter seg av tilbudet om frivillig retur, og i 2011 returnerte 1800 personer med assistanse fra IOM og UDI¹⁰. For å

---

⁸<http://www.udi.no/Global/UPLOAD/Saksgangskjema/Saksgangen%20i%20s%C3%B8knader%20om%20beskyttelse%20%28asyl%29.pdf>, lest 01.03.12

⁹<http://www.udi.no/Sentrale-tema/beskyttelse/asylsøkere/Utreise/>, lest 02.03.12

kunne benytte seg av tilbudet forutsetter det imidlertid at man skaffer reisedokumenter på egenhånd, samt at Norge har etablert en returavtale med vedkommendes hjemland. Et annet tall er de 4744 menneskene som i 2011 ble tvangsmessig uttransportert av PU¹¹. Asylsøkere med endelig avslag kan etter endt utreisefrist arresteres av norsk politi. De vil da bli sendt til Trandum Utlendingsinternat i påvente av tvangsretur. Trandum drives av PU og er hjemlet i Utlendingslovens § 107. Både voksne og barn sitter fengslet der. Forholdene ved Trandum har vært kritisert fra flere hold, særlig gjelder dette episoder av maktovergrep overfor de innsatte. Senest i 2011 fra Advokatforeningens menneskerettighetsutvalg. Utvalget beskrev en lukt og et ubehag som umiddelbart fikk dem til å tenke at på Trandum burde ingen mennesker være¹².

1.8 Det rettsløse rommet

Fra den dagen man mottar endelig avslag med returdato mister man nesten alle sine rettigheter i Norge, det være seg innenfor arbeid, bolig og helsehjelp. Personer med endelig avslag har i dag ordinære asylmottak som sitt eneste botilbud etter at ventemottakene Fagerli og Lier brant ned i 2010, samt forslaget om etablering av retursentre ble skrinlagt i 2011¹³. For å få bo på ordinært mottak må det imidlertid foreligge særskilte grunner. Tilbudet gis hovedsakelig til dem som samarbeider om retur, barnefamilier, gravide, enslige mindreårige asylsøkere og personer som er fysisk eller psykisk syke. De som ikke faller inn under noen av disse kategoriene, har slik situasjonen er per i dag, i følge norsk lov, ikke noen reell rett til bosted¹⁴. Lov om sosiale tjenester i NAV omfatter likevel alle som oppholder seg i riket. Unntak er imidlertid tilfeller hvor personen ikke har lovlig opphold. Vedrørende sosiale tjenester har papirløse derfor bare rett til opplysning, råd og veiledning samt «akutt livsnødvendig hjelp» i tilfeller hvor det er fare for personens liv. Vedkommende er likevel ikke garantert å få slik nødhjelp da det ikke er lovfestet, men er opp til sosialtjenesten å skjønnsmessig fastsette når slik fare foreligger¹⁵.

Papirløse migranter har krav på å få advokathjelp i forbindelse med klagesak på vedtaket sitt. Får de endelig avslag faller dette kravet bort, og man må deretter selv betale for all juridisk

---

¹⁰ <http://www.udi.no/Global/UPLOAD/Publikasjoner/Aarsrapport/2011/Aarsrapport2011/Aarsrapport2011.html>, lest 06.03.12

¹¹ https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politiets_utlendingsenhet/Vedlegg_1570.pdf, lest 02.03.12

¹² <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Politiet-etterforskes-for-lovbrudd-p-Trandum-6719378.html#.T2s3eNmQZb0>, lest 01.03.12

¹³ <http://www.udi.no/nyheter/2011/ingen-etablering-av-retursentre/>, lest 01.03.12

¹⁴ <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/aid/rundskriv/2009/rundskriv-a-602009--retningslinjer-for-i.html?id=588743>, lest 02.03.12

¹⁵ http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/andre/brev/utvalgte_brev/2004/nodhjelp-til-personer-uten-lovlig-opphol.html?id=91176; http://eero.no/smedarkiv/SMED_2005_mat_tak_over_hode_og_helsetjenester.pdf, begge lest 02.03.12

hjelp. Problemet er at de fleste i en slik situasjon ikke har økonomiske midler til det, og dermed kan ikke dette anses som en reell mulighet. I tilknytning til helse har man i dag som voksen papirløs migrant bare rett til «*øyeblikkelig helsehjelp som er helt nødvendig og ikke kan vente*», hjelp i forbindelse med fødsel samt innenfor feltet smittevern. Papirløse må som hovedregel selv betale for hjelpen som mottas, da vedkommende ikke er medlem i den norske folketrygden¹⁶. En høring er sendt ut angående klargjøring av de papirløses rettigheter til helsehjelp, men denne er fortsatt under behandling. Stort sett er det eneste reelle helsetilbudet man da som voksen papirløs per i dag sitter igjen med Helsesenteret for papirløse migranter.

Papirløse migranternes rettigheter er som denne korte gjennomgangen viser per i dag få. FNs menneskerettigheter som er ratifisert av Norge skal imidlertid gjelde for alle mennesker uavhengig av asylstatus. Der kan man lese at; «*Ethvert menneske har rett til lik tilgang til offentlige tjenester i sitt land*» (FN 1948). Åpenbart er ikke dette tilfelle for de papirløse. Begrunnelsen fra det offentlige ligger da gjerne i at dette ikke lengre er «deres land». De lever like fullt her. Det papirløse livet kan således sies å være et «nakent liv» hvor man er plassert utenfor loven og i stor grad strippet for rettigheter (Kjærre 2010, 235).

1.9 Oppgavens struktur

Denne masteroppgaven er innledet med en kort beskrivelse av den generelle flyktnings situasjonen internasjonalt, for så å rette blikket mot Norge og de papirløses situasjon mer spesielt. For å kontekstualisere denne tilværelsen er det gitt en innføring i den norske asylinstusjonen, asylprosessen, om endelig avslag og hvordan rettighetsbilde ser ut derfra. Med utgangspunkt i problemstillingen som er presentert, vil jeg nå bevege meg videre inn i resten av studien.

Kapittel 2 gir en presentasjon av de teoretiske perspektivene som er benyttet i den påfølgende analysen; teori som er ment å favne forholdet mellom individ og samfunn. I kapittel 3 redegjøres det for studiens metodologiske tilnærming. Prosessen fra rekruttering til analyse samt forskningsetiske refleksjoner blir tatt for seg. Kapittel 4 presenterer resultater av analysen, og gir et beskrivende innblikk i de papirløses hverdagsliv basert på informantenes fortellinger. De neste kapitlene diskuterer de papirløses plass i det norske samfunn, hvilke muligheter de har for å få hjelp og støtte, samt deres perspektiver på Norge som asylland. Oppgaven avsluttes kort med noen betraktninger og implikasjoner som studien gir.

---

¹⁶ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2011/nou-2011-10/26.html?id=645620>;
http://eero.no/smedarkiv/SMED_2005_mat_tak_over_hode_og_helsetjenester.pdf, begge lest 02.03.12

2. TEORETISKE PERSPEKTIVER

Gebriel, Mehmed, Ali, Aisha og Makedas historier gir et innblikk i et ellers ganske skjult hverdagsliv som til nå har vært lite belyst i norsk forskning. For å løfte beskrivelsene til et mer analytisk nivå trenger man i tillegg til tidligere forskning på feltet, hjelp fra teorien. Det skal alltid være en klar dialog mellom de forskningsspørsmål man stiller, valg av metode, empirien og det overordnede teoretiske perspektiv i en forskningsstudie. Oppgavens problemstilling er som tidligere beskrevet;

Hvordan beskriver og forstår papirløse migranter sitt hverdagsliv i det norske samfunn?

Den retter seg mot en gruppe menneskers forståelser og beskrivelser av eget hverdagsliv, samtidig vil dette hverdagslivet også settes inn i en større samfunnskontekst. Det trengs derfor teori som kan bidra til å si *både* noe om deres forhold til samfunnet, *og* om deres spesielle situasjon. Teori som representerer en dialektikk mellom menneskene og den verden de lever i.

2.1 En hverdagslivstilnærming

Med begrepet «hverdagsliv» menes menneskets levde erfaringer, samt hvordan man skaper mening i og tilpasser seg den situasjonen man lever i. Det er et vitenskapelig begrep, og selv om det finnes mange forskjellige utgaver, er alle mennesker like i det at de *har* et hverdagsliv (Gullestad 1989, 103). Studier av hverdagslivet kan derfor være egnet til å si noe som kan være relevant for flere grupper av mennesker. Den første som studerte menneskers hverdagsliv sett fra deres egne perspektiv og med et vitenskapelig utgangspunkt, var Eilert Sundt på slutten av 1800-tallet. Gjennom hans arbeid fikk man innsikt i hvordan menneskets erfaringer var fornuftig og rimelig ut fra de ulike materielle betingelsene de levde under (Gullestad 2002, 264, 265). Siden har flere forskere interessert seg for slik dagligdags kunnskap man får gjennom å studere folks hverdager. Studier av hverdagslivet er altså en flerfaglig og lang tradisjon, og således ikke knyttet til en bestemt forskningsdisiplin.

Mange etter Sundt har interessert seg for systemets kolonisering av hverdagslivet, og har fokusert på hverdagslivets avmakt fremfor dets kreativitet og aktivitet. Gullestad (1989, 29) skriver at det her er mer dekkende å snakke om et brudd enn kolonisering. Dette hevder hun videre har sammenheng med at mange mennesker føler en avmakt overfor samfunnsstrukturene. Det papirløse hverdagslivet bryter gjerne med det bilde de fleste av oss har av det norske samfunn, og forskjellene mellom deres og majoritetens dagligliv er store. En studie av de papirløses hverdager kan fortelle noe om slike forskjeller, om hvilken plass man

har i det norske samfunnet uten lovlig opphold, samt hvilke muligheter eller begrensninger det gir. Kanskje trer det ekstra tydelig frem i det papirløse hverdagslivet nettopp hvordan hver «avkrok» kan være gjennomsyret av overordnede strukturer. Norge er i stor grad et rettighetssamfunn hvor medlemskap avhenger av både lovlig opphold og opparbeidete rettigheter i velferdsstaten. Det lever imidlertid en stor gruppe mennesker i blant oss som hverken har lovlig opphold eller rettigheter i velferds-Norge, men de er her og de overlever. Fra noen som i stor grad står utenfor, kan man slik frembringe ny kunnskap om samfunnet for øvrig, og om Norge som et mer internasjonalt asylland. Studier av folks hverdagsliv kan slik ses som en kreativ og alternativ inngangsport til kunnskap om det større samfunn og dets institusjoner (Gullestad 1989; Jacobsen og Kristiansen 2005).

Med utgangspunkt i eksisterende teori benytter denne studien seg av en beskrivende og utforskende hverdagslivstilnærming. Det kan handle om å fordomsfritt beskrive, snarere enn å forklare og analysere. Formålet med en slik teoretisk tilnærming er å vende tilbake til de levde erfaringer i subjektets hverdagsliv (Moran 2000, 5). Oppgaven legger til grunn en kontekstualisering slik som blant annet Sundt gjorde. Det vil si at man ikke undersøker subjektets erfaringer som et isolert fenomen, men heller ser dem sammen med de konkrete vilkår folk lever under for videre å forstå deres handlinger og perspektiver (Gullestad 2002, 265).

2.2 Den marginaliserte andre

Forskjellen mellom de papirløses hverdagsliv og det øvrige norske samfunn må utvilsomt kunne sies å være stor. Disse menneskene er i stor grad skjøvet ut av samfunnet. De befinner seg i en slags randzone, og kan betegnes som marginalisert. Å være marginalisert kan generelt forstås som å være utenfor, eller på randen av det samfunnet som de fleste andre er en integrert del av¹⁷. Mange knytter slik marginalisering sammen med avvik og stigmatisering av andre mennesker. Marginalisering forstås også som en prosess hvor man går fra å være innenfor til å havne utenfor. Noe også de ulike teoretikerne som nevnes nedenfor tar utgangspunkt i. Et interessant trekk når det gjelder papirløse, er da at de aldri helt har vært innenfor. Døren var på gløtt da de kom og mens de ventet, men ble lukket igjen da de fikk avslag, og låst da det ble endelig og de ikke overholdt returdatoen. Døren er låst for dem også i fremtiden. Slik regelverket er i dag har de få muligheter for inntreden etter et endelig avslag.

---

¹⁷ <http://www.forebygging.no/en/Ordbok/L-P/Marginalisering/>, lest 26.04.12

Dette er med på å skille dem fra andre marginaliserte grupper som, i større grad en gang har vært, og i fremtiden også har mulighet til å bevege seg innenfor.

Howard S. Becker gav i 1963 ut boken *Outsiders. Studies in the sociology of deviance*, og ble med den en helt sentral teoretiker innen feltet avvikssosiologi. Jeg har valgt å trekke ut enkelte av hans perspektiver, særlig for å belyse de sosiale prosessene som avvik setter i gang mellom individ og samfunn. Becker (2005, 29) mener at avvik er skapt av samfunnet, og ikke kan knyttes til spesifikke personlige karakteristika. Avvik handler altså ikke om egenskaper ved den som bryter vedtatte regler, men om konsekvensen av at de som har opprettet reglene sanksjonerer de som bryter dem. Becker ser dette som en prosess og han har, i likhet med Goffman og symbolsk interaksjonisme, fokus på samhandlingen mellom individet og omgivelsene. Han er opptatt av nettopp sosiale prosesser som fører til at man blir betraktet som «outsider», men også menneskets reaksjon på dette (ibid., 13). Dette synet er viktig å ha med seg når det gjelder papirløse migranter som særlig betraktes som «outsidere» ikke på grunn av trekk ved deres person, men utelukkende som et resultat av et regelbrudd. I likhet med Becker, søker studien å undersøke nærmere de papirløses reaksjoner på samfunnets sanksjonering og dom.

Line Alice Ytrehus var redaktør for boken *Forestillinger om «den andre»* som kom ut i 2001. Flere har vært bidragsyttere, men i oppgaven benyttes hovedsakelig betraktninger fra hennes kapitler. Hun bruker ikke begrepet avviker eller outsider, men hun skriver mye om andregjøring av den marginaliserte. Med det mener hun at det i alle samfunn og til alle tider, har eksistert forestillinger om hvem som er annerledes, og enda viktigere, hvorfor det er slik at noen blir ekskludert fra vårt «vi». Hun knytter slik andregjøring til fordeling av makt, ressurser og rettigheter. Hun er opptatt av at denne skjevfordelingen som fører til andregjøring er sentral når det gjelder å forstå samfunnets marginaliserings- og eksklusjonsprosesser. Ytrehus skriver videre at det i dag er innvandrerne som har fått hovedrollen som «den andre» (ibid., 11, 12, 17). For informantene vil da ikke slik andregjøring bare kunne knyttes til deres status som papirløs, men også mer generelt til at de kommer fra en annen del av verden og har en annen hudfarge enn den etnisk norske majoriteten. Dette vil da kunne ha relevans for den øvrige innvandrerbefolkningen i Norge. I analysen benyttes Ytrehus refleksjoner omkring slik andregjøring, og hva det betyr for de som blir både sosialt og strukturelt marginalisert fra samfunnet som omgir dem. I dette tilfellet de papirløse.

2.3 Den moderne kolonialismen

Ytrehus (2001, 13) knytter, i likhet med flere andre, forestillinger om «den andre» til et større makronivå, og da særlig det historiske forholdet mellom kolonimaktene og de kolonialiserte. Selv om ikke alle informantene kommer fra tidligere koloniland, er det likevel nærliggende å tenke seg at et mer generelt og historisk maktforhold også kan ha relevans for dem.

Gunaratnam (2003, 19) understreker at et postkolonialistisk perspektiv ikke refererer til en spesifikk historisk epoke, men heller til en større distinksjon mellom «West and the rest» som influerer også moderne globale relasjoner. I en verden som er preget av vestens posisjon, må også forskningen analyseres nettopp i forhold til disse maktrelasjonene (Mohanty 2007, 220). Når mennesker kommer hit til Norge for å søke om beskyttelse, men ender opp med avslag og marginalisering som «de ulovlige», er det trolig med på å understøtte en forståelse av at de nå befinner seg i en verden hvor de ikke hører til. I vår globaliserte verden er det en utstrakt bevegelse av folk mellom ulike land. Det er ikke bare slik at folk kommer hit til Norge, vi reiser også til andre land for kortere eller lengre opphold. Det er imidlertid en vesentlig forskjell på migrasjon fra sør til nord med henblikk på hvorfor man drar og hvordan man blir møtt. Disse forskjellene kan gi en antydning om hvor i verden makten fortsatt er konsentrert, og at det også i dag er vår del av verden som definerer reglene for behandling av denne folkevandringen (Eriksen og Sørheim 1999, 27, 28).

Kolonialisme og makt knyttes ofte til nasjonens grenser og forestillinger om hvem som hører til, eller i de papirløses tilfelle, hvem som ikke hører til. Gullestad (2002) skriver i sin bok *Det norske sett med nye øyne* blant annet om slike grenser mellom «oss» og «de andre». Grenser som kan være med på å legitimere maktbruk og manglende solidaritet med mennesker som vi ikke betrakter som tilhørende vårt land. Nasjonal identitet er helt avhengig av denne dikotomien «oss» og «de andre» (Sirnes 1999, 57). Innvandring kan da ses på som en trussel, og således blir fokus å forsvare nasjonen mot dette (Gullestad 2002, 98). Det er altså bare gjennom kontrastering til dem som står utenfor at vi har en forestilling om en slags nasjonal identitet (Eriksen og Sørheim 1999, 69). De papirløses situasjon kan betraktes som et konkret eksempel på nettopp hvordan man legitimerer behandlingen av dem med referanse til at de ikke hører til her. I dette bildet blir asylsøkerne som kommer hit en uinnbudt gjest ankommet på eget initiativ. I denne kontekst er vedkommende avmektig og bør være takknemlig om han/hun får ta del i vår velstand og våre goder (ibid., 100). I analysen benyttes refleksjoner omkring slike historiske maktforhold, nasjonens grenser og hvem som er innenfor og utenfor.

2.4 Individ i samfunn

Erving Goffman er en annen som har interessert seg for hverdagslivet og forholdet mellom individets identitet og omverdenens blikk. Han gav i 1963 ut boken *Stigma*, og har siden blitt knyttet til begreper som identitet og særlig stigmatisering. Han opererer med tre forskjellige identitetsbegrep; sosial identitet, personlig identitet og opplevd identitet (Levin og Trost 2005, 150). Sosial identitet handler om behovet for å plassere folk i kategorier. Når man står overfor en fremmed, har man en tilbøyelighet til å tilskrive denne personen visse egenskaper.

Personlig identitet handler om enkle kjennetegn som skiller individet fra andre, det som gjør han/hun identifiserbar. Den siste typen identitet knytter Goffman til selvet. Det handler om den opplevde identiteten, og den subjektive fornemmelsen av egen situasjon og sitt forhold til omverdenen (Goffman 2000, 15). Her er hans tanker omkring opplevd identitet særlig relevant da studien søker å se etter nettopp hvordan den enkeltes opplevelse forholder seg til omverdenens. Goffman skiller altså mellom hvordan individet opplever sin identitet, og hvordan omgivelsene tilskriver individet en identitet. Å bli stemplet slik, skriver han, innebærer videre et stigma som lager en brist mellom den tilsynelatende sosiale identiteten, og den opplevde (ibid.). Dette kan være interessant i forhold til papirløse migranter som jo er en marginalisert, men og stigmatiserte gruppe i dagens norske samfunn.

Goffman blir ofte, om ikke etter eget ønske, plassert inn under perspektivet symbolsk interaksjonisme. Symbolsk interaksjonisme er en måte å forstå på som tar utgangspunkt i den sosiale virkeligheten, og belyser nettopp relasjonen individ og samfunn (Levin og Trost 2005, 7, 236). Noen andre sentrale tenkere innen den retningen er Charles Horton Cooley og William Isaac Thomas. Thomas' teorem sier at: «*If men define situations as real, they are real in their consequences*». Det handler altså om at hvordan man ser situasjonen sin får konsekvenser for hvordan man håndterer den. Teoremet vil kunne bidra til å få frem forskjeller mellom informantene i studien. Cooleys speilselv sier at vi kikker på oss selv ved å se på andre, da ser vi deres bilde av oss som i et speil. Andres bedømmelse av oss fører da til en positiv eller negativ selvfølelse (ibid., 11, 37). Selv om man har en viss frihet gjennom sin definisjon av situasjonen, hemmer på en måte speilselvet oss (ibid., 80). Hvordan papirløse migranter som fenomen oppfattes og forstås virker da inn på hvordan den enkelte ser seg selv. Speilselvet kan i analysen derfor bidra til å få frem de papirløses reaksjoner på det de opplever som omverdenens bedømmelse av dem. Ved å se beslutninger i lys av disse begrepene understrekes det videre at mennesket ikke er passivt, men aktivt deltakende.

Man kan også få kunnskap om hvordan individet forholder seg til verden gjennom vedkommendes kropp, noe alle de nevnte teoretikerne har interessert seg for. Pierre Bourdieu (1999) har skrevet mye om kroppsliggjøring, og er opptatt av hvordan kroppen har internalisert en viten om verden. Begrepet «habitus» griper dette, og sier noe om hvordan disposisjoner for handling er inkorporert i individets kropp gjennom tidligere erfaringer og sosial interaksjon. Mennesket er altså, i følge han, en sosialisert kropp som handler ut fra levde erfaringer. Kroppen er imidlertid ikke bare en passiv mottaker av ytre stimuli, også hos Bourdieu understrekes det at individet og dets kropp forholder seg til verden på en aktivt handlende måte (ibid., 144, 148). I informantenes tilfelle kan kroppsliggjøring handle om selve «illegalityen». Med Bourdieus perspektiv vil analysen få frem hvordan deres asylstatus kan være inkorporert i kroppen, og da kan si noe om deres forhold til omverden.

Selv om individet kan påvirke sin tilværelse, er likevel også samfunnets maktstruktur internalisert. Ofte vil da mulighetene være i uoverensstemmelse med individets forhåpninger (Bjørnhaug 2002, 164), en uoverensstemmelse som kanskje for de papirløse fremtrer særlig tydelig. Makt- og dominansforhold er altså infiltrert i vår væren og får uttrykk gjennom ulike fenomener. Gaveutveksling kan ses som et slikt fenomen og er et symbol på et større økonomisk bytte, skriver Bourdieu (1996, 84). Gaven henviser til en gjentytelse, og vil binde partene sammen i et avhengighetsforhold. Gavebyttet kan enten foregå mellom to likeverdige parter og vil da forsterke fellesskap og solidaritet. Det kan på den annen side skje mellom individer som er potensielt ulike, og vil da være med på å underbygge nettopp et dominansforhold (ibid., 86). Oppgaven utforsker informantenes perspektiver på muligheten for å få hjelp og støtte. For å bedre forstå denne hjelpen og dens betydning for enkeltmennesket, kan Bourdieus teorier om gavens symbolikk være et bidrag.

2.5 En kritisk ettertanke

Med begreper som «outsidere», «de andre» og «de stigmatiserte», vil man kanskje bli ledet i en retning der alle informantene får en fornemmelse av en slik stempling eller utstøting. Dette vil da kunne overskygge de delene av individets erfaringer som ikke er preget av hverken et opplevd stigma eller en marginal posisjon. Akkurat som stigmaet i seg selv får oss til å se bort fra andre sider ved papirløse migranter enn det som er berørt av stereotypiene, kan en overfokusering på det også hindre at de delene som ikke er berørt kommer frem. Mange papirløse opplever kanskje å bli betegnet svært unyansert som en ensartet og homogen gruppe av omgivelsene. Individene kommer sjelden frem, forskjellene mellom dem blir sjelden belyst. Det kan være ønskelig å vektlegge et nyansert perspektiv i analysen hvor fokus også

blir satt på det som skiller den enkelte fra gruppen. I analysen er det derfor vektlagt individuelle forskjeller mellom informantene. Man vil da få vite noe om personlige ressurser, hva som gjør at noen mestrer tilværelsen bedre enn andre, eller omvendt, hva som gjør at noen sliter mer. Oppgaven har til hensikt å få frem nettopp ulike opplevelser av hverdagen som papirløs på den ene siden, samt erfaringer som kan være påfallende like på den annen.

De papirløse blir, som allerede nevnt, gjerne betegnet som en gruppe, og tilbys ofte identitetskategorier som er negativt ladet, det være seg for eksempel «ulovlig» eller «illegal». Slike kategorier kan de vanskelig reservere seg mot da de inngår i en sosial sammenheng. Men individet er ikke bare priggitt denne sammenheng, det betraktes også som handlende. Hvordan de møter dette «blikket» og hvordan de håndterer ulike utslag av stigmatisering i sitt hverdagsliv er analytiske spørsmål det er verdt å stille seg. Alle de nevnte teoretikerne har på ulike måter vært opptatt av å løfte frem «avvikerne», «de stigmatiserte», «de andre» og «outsiderne», og slik belyse en marginaliserings- og eksklusjonsprosess. De har imidlertid også vært opptatt av enkeltmennesket som en handlende aktør som responderer på slik kategorisering og som kan influere på sitt liv.

2.6 Undertrykkelse og motmakt

Paulo Freire er født og oppvokst i et svært fattigslig område i Brasil. Familiens fattigdom preget hans hverdagsliv, noe som nok har påvirket hans senere livslange engasjement for utviklingen av en frigjørende pedagogikk for undertrykte grupper (Freire 1999, 10). Freire gav i 1970 ut *Pedagogy of the oppressed*. Han er her blant annet opptatt av hvordan undertrykkerens syn internaliseres hos de undertrykte, og hvordan man i likhet med undertrykkeren nedvurderer seg selv. Som undertrykt kan man da forholde seg til dette, enten ved å være taus, eller ved aktivt å skape og gjenskape sin tilværelse. Freires perspektiver vil her kunne bidra til å få frem de papirløses forhold til omgivelsenes syn på dem, samt hvordan enkeltmennesket forholder seg til det å leve i en slik avmektig posisjon.

Freire (1999, 9,11) er opptatt av at mennesker skal gjenvinne verdighet og selvaktelse, de undertrykte så vel som undertrykkerne. Hans arbeid kan forstås som et politisk prosjekt for at samfunnet skal være et likeverdig fellesskap preget av omsorg og solidaritet. Freires tanker er preget av optimisme og kamplyst. Helt sentralt i hans teorier er synet på at virkeligheten ikke er fastlåst hvor mennesket må tilpasse seg gitte realiteter. Han understreker menneskelighet i alt sitt arbeid og er opptatt av at ethvert menneske skal kunne ta sine muligheter i bruk. En forutsetning er da at man ikke er utrygg, passivisert og/eller undertrykt. Det er dette han kaller

frigjørende pedagogikk (ibid., 12). Papirløse migranter er i stor grad en gruppe som står utenfor, som stigmatiseres, settes i bås og blir fratatt sine grunnleggende menneskerettigheter. Videre fremstilles avviste asylsøkere generelt, ofte som hjelpeløse stakkarslige offer for myndighetenes politikk (Moldrheim 2001, 150). Deres styrke kommer sjelden frem. Freires frigjørende teorier kan derfor sies å være svært aktuell for denne studien. Ikke bare med henblikk på den avmektige situasjonen de er i, men også for å synliggjøre nettopp deres motmakt. Med hans hjelp vil oppgaven belyse nettopp deres kamp for verdighet, og dermed sider som kanskje faller i skyggen av undertrykking og marginalisering.

2.7 Kultur

Papirløse migranter har vandret ut fra land hvis kulturer ofte er annerledes enn den norske. Med hjelp fra blant annet antropologien pekes det i oppgaven på fenomener som nettopp kan ha tilknytning til kultur mer generelt og ikke den papirløse tilværelsen spesielt. På den ene siden kan kulturbegrepet bidra til bedre å forstå informantenes perspektiver. På den annen vil en overfokusering muligens dra tolkningene i en retning hvor alt de gjør blir oppfattet som uttrykk for kultur, og ikke fordi deres situasjon er slik den er. Kulturteorier kan således fungere som generaliserende og stereotypiske myter (Ytrehus 2001, 219). Det er da viktig å huske at det er mennesker, og ikke kulturer som møtes. Det betyr ikke at vi skal undervurdere betydningen av kultur i møtet mellom etniske nordmenn og innvandrere. Poenget er imidlertid at det også i møte med mennesker som har en annen etnisk bakgrunn enn flertallet, alltid vil finnes allmennmenneskelige behov, ressurser, og også smerter, uavhengig av kultur og etnisk opprinnelse (Eriksen 2001, 65). Slik sett er alle mennesker både like, men og forskjellige. Begge disse aspektene kan være nyttig å ha med seg inn i analysen.

2.8 Oppsummering

Studien har til hensikt å utvide kunnskapen ikke bare om de papirløses hverdagsliv i Norge som et eget fenomen, men også om deres forhold til, og perspektiver på, den verden som omgir dem. Utvalgte perspektiver beskrevet ovenfor kan bidra til å belyse hvordan strukturer kan materialisere seg som levekår for det enkelte mennesket, samt hva subjektet gjør med disse betingelsene. Med et slikt blikk har jeg videre ønsket å understreke at mennesket her betraktes som en handlende aktør. Studien søker altså å få frem hvordan den enkelte influerer på eget liv og situasjon ut fra de betingelser som er gitt en. Det er også forsøkt illustrert med denne teoretiske gjennomgangen. Metodevalget som følger vil bli en konsekvens av denne interessen for enkeltmenneskets beskrivelser og forståelser av sitt hverdagsliv.

3. METODOLOGISK TILNÆRMING

Ut fra hvilket teoretisk perspektiv man ser materialet med, vil det være ulike ting man er opptatt av å få frem metodisk og i det påfølgende analysearbeidet. Metodologi betegner slik hvordan alle trinn i den vitenskapelige prosessen henger sammen, fra problemstilling og vitenskapsteoretisk posisjon til konkret metodisk fremgangsmåte (Ulvik 2007, 71). Fordi fokuset for denne studien er erfaring, falt valget på kvalitativ metode som nettopp søker å få frem betydningen av folks erfaringer og deres opplevelse av verden forut vitenskapelige forklaringer. Det handler altså ikke her om å finne objektive vitenskapelige sannheter om verden, men å produsere kunnskap om folks forståelser av den verden de lever i (Kvale og Brinkmann 2009, 21). Forskningsintervjuet er videre gjennomsyret av etiske problemer. Det kreves derfor en fin balanse mellom mitt ønske om å innhente interessant kunnskap og respekten for intervjupersonenes integritet. Det er da viktig å være bevisst slike problemer og stadig reflektere omkring forskningsetiske spørsmål, slik at jeg på best mulig måte kan ivareta intervjupersonene og historiene de deler med meg. Etiske spørsmål og overveielser preger hele forløpet i en studie og man bør gjøre seg refleksjoner helt fra begynnelse til slutt når den endelige rapporten foreligger (ibid., 80).

3.1 Livsformsintervju som metode for å utforske hverdagslivet:

I oppgaven er det lagt en teoretisk hverdagslivstilnærming til grunn, hvor hensikten har vært å få frem informantenes beskrivelser og forståelser av egen hverdag som papirløs migrant i det norske samfunn. Min rolle har vært å utforske deres refleksjoner og perspektiver for å få frem rike og kreative historier fra hverdagslivet. Gjennom undrende spørsmål har jeg søkt å få en dypere innsikt i hvordan informantene forholder seg til sin livssituasjon som papirløs migrant. For å nærme meg deres betraktninger, har jeg valgt en åpen intervjuform som struktureres rundt tid og det daglige liv. En variant av det kvalitative forskningsintervjuet som kanskje særlig egner seg til å utforske slike konkrete hverdagspraksiser i kontekst, er livsformsintervjuet. Hanne Haavind var den som utviklet livsformsintervjuet, og hun presenterer det i sin bok *Liten og stor: mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter* fra 1987 (Ulvik 2007, 74). Hun skriver at denne metoden handler om en interesse for den alminnelige hverdagen i informantens liv, ikke det spesielle og særegne. Et grunnspørsmål som vil innlede intervjuet lyder da:

Hvis vi går tilbake til dagen din i går, vil du fortelle meg litt om den og hva du gjorde fra du stod opp til du gikk og la deg?

Denne intervjuformen går altså ut på at forsker og informant sammen utforsker «dagen i går». En vanlig dag blir detaljert gjennomgått, og man utdyper sammen konkrete hendelser og refleksjoner som fremkommer. Det er ingen standardisert intervjumetode, men har tid og gårsdagen som struktur. Det er likevel en relativt åpen samtale hvor spørsmålene dukker opp underveis, ut fra hva vedkommende forteller om i sin beskrivelse. Det er både hva informanten opplyser om sitt hverdagsliv, og hvordan vedkommende forstår, reflekterer og begrunner det livet som leves som er av interesse (Ulvik 2007, 76). I livsformsintervjuet handler det nettopp om å få tak i intervjupersonenes egne forståelser av seg selv, sitt liv og den sosiale sammenheng de inngår i (Andenæs 1991, 275).

I møte med informantene erfarte jeg at livsformsintervjuet som metodisk fremgangsmåte var nyttig. Papirløse migranter kan kanskje være skeptisk til å la seg intervjuet i frykt for å bli «oppdaget» av norske myndigheter. Det virket da gjerne ufarliggjørende at intervjuet omhandlet en vanlig dag i deres liv. Livsformsintervjuet er i en slik anvendelse en egnet metode for gjennom konkret utforsking å nærme seg mer sensitive temaer. Mange av informantene har i tillegg måtte fortelle om sin fortid flere ganger til bl.a. norske myndigheter. At metoden har en orientering mot her-og-nå var sannsynligvis også med på å bidra til at få av dem jeg møtte uttrykte skepsis til å delta i studien. Videre presenteres det ofte et smalt bilde av denne gruppen hvor de blir fremstilt som stakkarslige offer, eller ulovlige kriminelle asylsøkere. Med oppmerksomhet rettet mot de andre sidene av deres tilværelse kom nyansene og bredden i deres hverdagsliv frem, metoden bidro til nettopp dette. Hensikten med det kvalitative forskningsintervjuet er jo å frembringe nye perspektiver og ny kunnskap (Kvale og Brinkmann 2009).

3.2 Min posisjon i feltet

Jeg har i innledningen redegjort både for mitt personlige og for mitt yrkesetiske engasjement knyttet til de papirløses situasjon. Å vise tydelig åpenhet om aspekter som kan virke inn på arbeidet og tolkningene, er et viktig kvalitetskrav i all forskning. Kvalitativ forskning er interaktive studier hvor materialet som produseres skapes i samarbeid mellom forskeren og informanten. At studien er transparent med tanke på forskerens normative utgangspunkt er derfor helt sentralt. I kvalitative intervjuer kan det ofte være vanskelig å finne den rette balansen mellom nærhet og distanse (Dalen 2004, 22). Dette blir spesielt utfordrende i møte med papirløse migranter hvis fortellinger gjerne både berører og provoserer. Jeg har derfor ønsket å vise åpenhet om mitt utgangspunkt og har, både selv og sammen med veileder, reflektert over dette gjennom hele studien. Dette har relevans til det Kvale og Brinkmann

(2009, 247) kaller refleksiv objektivitet som handler om at man åpent reflekterer over sitt bidrag til kunnskapsproduksjonen. Merrick (1999, 31) understreker at å eksplisitt redegjøre for, og reflektere over forskers posisjon gjennom hele prosessen, vil bidra til å sette tolkningene og analysen inn i et større perspektiv.

3.3 Utvalgskriterier og rekruttering

Før jeg startet arbeidet med å rekruttere informanter ble studien godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig database (Vedlegg 1).

3.3.1 Hvem jeg ville snakke med

Papirløse migranter er langt fra en ensartet gruppe, men de fleste har søkt asyl, fått avslag og ikke returnert til hjemlandet. Blant SSBs anslag på 18 000 papirløse, er den største andelen 12 325 forhenværende asylsøkere¹⁸. Jeg har på bakgrunn av dette valgt å konsentrere meg om denne gruppen av papirløse. Ett utvalgskriterium var da at informantene skulle ha vært asylsøker, fått endelig avslag, og blitt værende i landet etter endt utreisefrist. Jeg hadde ingen spesielle krav til hvor informantene skulle komme fra, men ønsket å få et så bredt utvalg som mulig, og søkte derfor å rekruttere personer fra forskjellige deler av verden, både kvinner og menn, og gjerne i litt ulike aldersgrupper. Når de man skal intervjuer ikke snakker flytende norsk ville det vanligvis vært viktig å benytte en profesjonell tolk for å hindre eventuelle misforståelser. Jeg reflekterte på forhånd over intervjusituasjonen, og konkluderte med at det ettersom informantene lever her som papirløse, trolig ville være utfordrende nok å få dem til å dele sine erfaringer med meg. Det å introdusere enda en person som skulle lytte ville kanskje blitt et forstyrrelsesmoment. Det ble derfor satt som et utvalgskriterium at informantene skulle snakke godt nok norsk eller engelsk til å gjennomføre intervjuet uten tolk.

Som sosialarbeider er jeg vant til å forholde meg til meldeplikt til barnevernet jfr.

Barnevernloven § 6-4. Som forsker har man imidlertid også et ansvar for å overholde denne meldeplikten¹⁹. Mange papirløse migranter, deriblant mange barn, lever gjerne i en prekær situasjon hvor grunnleggende behov hverken er sikret eller dekket. Jeg reflekterte på forhånd over at jeg kunne få kjennskap til slike livssituasjoner gjennom samtalene. For å unngå å havne i dilemma mellom meldeplikt og taushetsplikten som tilliten mellom meg og informantene er bygget på, ble det derfor satt som utvalgskriterium at informantene ikke skulle ha barn her i Norge, samt at de selv skulle være over 18 år på intervjutidspunktet. Alle

---

¹⁸ http://papirlose.no/wp/?page_id=6, lest 02.04.12

¹⁹ <http://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Barn/>, lest 02.04.12

kriteriene som var satt på forhånd ble dekket. Utvalget består av to kvinner og tre menn. Alle over 18 år med endelig avslag på sine asylsøknader, fra tre forskjellige land i forskjellige deler av verden og uten barn. Informantenes gjennomsnittsalder er 29 år.

3.3.2 Å komme i kontakt

Papirløse migranter er en gruppe det kunne bli vanskelig å komme i kontakt med. Særlig fordi deres asylstatus kanskje ville gjøre dem redde for å snakke med meg som norsk statsborger og representant fra det norske forsknings- og utdanningsmiljøet. Det var derfor av stor betydning at informantene så tidlig som mulig forstod at jeg ønsket å lytte til deres historier for å lære, og ikke hadde interesse av å rapportere til hverken politi eller utlendingsmyndigheter. For å komme i kontakt med gruppen tenkte jeg på forhånd at det ville være lurt å gå gjennom instanser som gjerne har de samme interessene; å bli kjent, bidra og lære av deres erfaringer. Kirkens Bymisjon og Røde Kors driver i Oslo, som nevnt tidligere, Helsesenter for papirløse migranter. Virksomheten er en viktig pådriver for å bedre situasjonen for papirløse migranter, og arbeider med å ivareta deres menneskerettigheter når det gjelder helsehjelp her i Norge. Jeg kontaktet dem via en venninne som i det aktuelle tidsrommet arbeidet frivillig der. Noen uker etterpå fikk jeg en hyggelig mail fra daglig leder, Solveig Holmedal Ottesen, hvor hun skrev at jeg gjerne måtte komme innom for en samtale. Hun gav meg gode tips, og ønsket meg velkommen til å rekruttere informanter på venterommet tre kvelder i deres åpningstid.

3.3.3 Rapport fra det skjulte rommet

Venterommet på Helsesenteret er et sted hvor personer fra mange forskjellige nasjonaliteter og kulturer møtes. De tre kveldene jeg var der traff jeg en svært heterogen pasientgruppe; kvinner med barn, store familier, enslige menn og kvinner, ungdommer og gamle, babyer som gråt og barn som løp rundt og lekte. På en travel kveld tar de imot så mange som 45 mennesker som ikke kan få hjelp av det ordinære helsetilbudet i Norge²⁰. Stemningen på venterommet var varierende. Noen ganger var det barnelatter, skrik og skråll, andre ganger var det helt stille. De tre kveldene jeg var der var imidlertid stort sett preget av munterhet. Det til tross for at noen av pasientene var både alvorlig syke, eller levde i svært vanskelige situasjoner. De fleste smilte til meg da de kom inn døren, og mange kom også bort til meg for å slå av en prat. Vi drakk kaffe eller te sammen, og snakket om hjemlandene deres, om norsk asylpolitikk, om prosjektet mitt og om de papirløses situasjon mer generelt. Nesten alle jeg snakket med var positiv til studien, og mange roset meg for å sette fokus på deres vanskelige

---

²⁰ <http://www.bymisjon.no/PageFiles/15350/%C3%85rsmelding%20Helsesenteret%202011.pdf>, lest 02.04.12

tilværelse. Noen lurte på om jeg var «*doctor*», men jeg sa jeg var sosialarbeider og masterstudent. «*Ååå social*» utbrøt noen da og smilte.

3.3.4 Tanker i etterkant

Jeg hadde få problemer med å rekruttere informanter og opplevde at venterommet på Helsesenteret var en god arena for å komme i kontakt. Jeg hadde på forhånd en forestilling om at pasientene der ville være en ressurssterk gruppe av papirløse, samt at de samme nasjonalitetene ville gå igjen da man gjerne tipser hverandre om senteret. Jeg opplevde imidlertid at det var en svært heterogen gruppe fra mange forskjellige land som benyttet seg av senteret. Mange var også både for syke og for sårbare til å kunne delta. Jeg tenker derfor i etterkant at Helsesenterets pasientgruppe med sine variasjoner nok er rimelig representativ for den større gruppen av papirløse migranter som oppholder seg i det norske samfunn.

Jeg opplevde at det var lettere for meg å komme i kontakt med relativt unge personer på min egen alder som gjerne var der alene, sammenlignet med eldre og familier. Det er et velkjent fenomen blant kvalitative forskere at det både er lettere og mer fristende å rekruttere informanter som «ligner på en selv», noe også mitt utvalg gjenspeiler (Repstad 2007, 57). Jeg erfarte også tidlig at det var en uvant situasjon for meg at jeg nå var i rollen som masterstudent, og ikke som sosialarbeider. Jeg kjente først på at jeg synes det var litt ubehagelig og skulle spørre folk om å la seg intervjuer uten at det ville føre til noe forandring i deres sak. Den positive responsen hjalp meg imidlertid til å bli mer frempå i rekrutteringen, og bidro også til å fjerne noe av det ubehaget. Helsesenteret er videre et sted mange papirløse har tillit til, noe som gjerne førte til at jeg også fremstod troverdig og tillitsfull. At daglig leder og de andre frivillige ved senteret tok så godt i mot meg og var nysgjerrige på studien, har derfor utvilsomt vært med på å bidra til at rekrutteringen ble så vellykket som den ble.

3.4 Selve intervjueskvensen

Før intervjuene ble det gjennomført et prøveintervju med en kvinne som har innvandret fra Iran. Prøveintervjuet gav gode retningslinjer for hvordan jeg best mulig kunne gjennomføre samtalen, og jeg fikk tilbakemeldinger som jeg tok med meg videre. Alle intervjuene ble gjennomført i Høgskolens lokaler. Jeg vurderte på forhånd at det ville være et nøytralt sted, som samtidig kunne bekrefte min rolle og mitt forskningsetiske ansvar overfor informantene. Det ville også være et lokale som gav trygghet til begge parter. Jeg startet selve intervjueskvensen med å gjennomgå informasjonsskrivet som informantene hadde fått på forhånd, og understreket viktige moment som taushetsplikt, anonymisering, samt at

informantene når som helst kan trekke seg. Alle fem informantene hadde lest gjennom skrevet, noen hadde også oversatt det til sitt morsmål. Ingen hadde spørsmål rundt det som stod der.

En av informantene gav uttrykk for utrygghet da jeg tok frem båndopptakeren. Vi snakket da litt om min rolle og mitt ansvar for å anonymisere materialet, samt at jeg som forsker har taushetsplikt. Jeg understreket at det var opp til han selv hva han ville fortelle til meg, og at jeg på ingen måte hadde til hensikt å skade han eller gruppen papirløse med denne studien. Han svarte at han følte seg trygg på det, og gav tillatelse til at vi gjennomførte intervjuet med båndopptaker. Jeg var opptatt av at informantene ikke skulle forlate intervjusituasjonen med en oppfatning og redsel for at de hadde delt for mye. Jeg spurte derfor alle avslutningsvis om hvordan de følte seg da intervjuet var ferdig. Ingen fortalte om negative opplevelser i etterkant, og alle gav tilbakemelding på at det hadde vært en fin opplevelse.

I gjennomføringen av selve intervjuet opplevde jeg at informantene raskt begynte å fortelle om gårsdagen uten å stille noe mer spørsmål rundt det. Jeg erfarte at mange «ramset opp» dagen sin i et par setninger uten at jeg kom til med spørsmål. Da ba jeg vedkommende gå tilbake til når han/hun stod opp, og så startet vi utforskningen der. Alle informantene beskrev tydelige hverdagslivspraksiser fra sine liv, og samtalene var preget av en jevn flyt mellom deres fortellinger og mine undrende spørsmål. Spørsmålene mine handlet hovedsakelig om hva de tenkte eller følte i de konkrete situasjonene, om dette var vanlig eller uvanlig, hvordan det de hadde hatt det i hjemlandet og ellers utdypende spørsmål for å få dem til å fortelle mer detaljert om de enkelte hendelsene som dukket opp.

3.5 Fra tale til tekst

Alle intervjuene ble gjennomført med en analog båndopptaker. For å lette arbeidet med analysen er det imidlertid nødvendig å omforme det som sies til skrevet tekst. I dette arbeidet er det selvsagt noe som går tapt, og transkripsjonen kan slik sies å være en svekket dekontekstualisert gjengivelse av den direkte samtalen (Kvale og Brinkmann 2009, 187). Etter hvert intervju skrev jeg derfor feltnotater som sa noe om stemningen, informantens kroppsspråk, ting som ble sagt etter at båndopptakeren var slått av eller før den ble slått på. Disse notatene dannet sammen med lydopptakene, feltnotatene fra rekrutteringen og transkripsjonene det empiriske materialet.

Jeg transkriberte alle intervjuene selv, og begynte arbeidet med det like etter at hvert intervju var gjennomført slik at jeg husket hver sekvens best mulig. Det å gjøre dette arbeidet selv gir en nærhet som kan styrke den senere analyseprosessen (Dalen 2004, 65). I transkripsjonen er

det kun tatt med ikke-verbalt språk der hvor det åpenbart har gitt mening. Likevel husker jeg intervjusekvensene godt, og deres ikke-verbale språk vil da uansett inngå i den videre fortolkningen. Analysen skal her imidlertid handle om informantenes historier i sin helhet, og en overfokusering på deres kroppsspråk, ville da kanskje lede meg bort fra det.

Ingen av informantene snakket norsk eller engelsk flytende, men alle likevel godt nok til at jeg ikke hadde problemer med å forstå hva de sa eller mente. Intervjuene er i første omgang transkribert ordrett inkludert nesten alle «*ehmm*», «*hmm*» og grammatiske feil. Dette fordi jeg ønsket å ligge så tett opp til informantenes muntlige fortelling som mulig. I den senere gjengivelsen har jeg imidlertid redigert bort en del slik pause-ord, og enkelte steder er også grammatiske feil rettet opp. Jeg har likevel beholdt det meste av deres språk for å gi et mer autentisk bilde av deres historier. Kvale og Brinkmann (2009, 195) understreker at man må være oppmerksom på hvordan publisering av ordrette og usammenhengende transkripsjoner kan medføre en uetisk stigmatisering av enkelte grupper.

3.6 Analyse av materialet

Analysen er forskerens hovedbidrag, og innebærer at en tilfører et nytt meningsnivå til det som studeres som går utover å reprodusere informantenes forståelse (Ulvik 2007, 105). Det som har kommet frem i intervjuene er imidlertid ikke en enveis dialog, men er produsert i et fellesskap mellom meg og informantene. Mine spørsmål har ledet historiene i en viss retning, selv om informantene har bestemt hva de ønsker å trekke frem eller ikke. Jeg hadde på forhånd noen ambisjoner med analysen som handlet om en spesifisering av problemstillingen. Ut fra informantenes konkrete hverdagslivspraksiser ønsket jeg, som nevnt, å kunne si *både* noe om hvordan de beskriver og forstår hverdagslivet sitt, *og* om hvordan de forholder seg til det norske samfunnet. Videre var jeg nysgjerrig på hvilke muligheter som finnes i den papirløse hverdagen og hva slags handlingsrom de ser for seg selv.

Helt fra prosjektets spede begynnelse, visste jeg at det var helheten i fortellingene studien skulle fokusere på; ikke bare deres beskrivelser, men også deres perspektiver.

Analyseprosessen startet med at jeg leste historiene flere ganger for å få et overordnet inntrykk av deres hverdagsliv. Fortellingene gjorde umiddelbart inntrykk på meg. Jeg følte meg på en måte beæret over å ha fått kjennskap til så mye spennende informasjon, vel vitende om at det krevdes både mot og styrke fra flere av informantene for å bidra til studien. Jeg ønsket derfor så inderlig å få frem det de hadde ønsket å fortelle. Arbeidet med å finne gode

analysetema ble kanskje nettopp derfor en lang og forvirrende prosess. Som ordensmenneske fant jeg det vanskelig å «stå i kaoset» slik veilederen min rådet meg til.

Det er ikke benyttet en bestemt analytisk fremgangsmåte. Elementer fra ulike metoder som har fokus på informantenes mening, forståelser og perspektiver er anvendt. I en større vitenskapsteoretisk sammenheng har jeg holdt meg tett til hermeneutikken, og har kontinuerlig beveget meg frem og tilbake mellom deler og helhet (Kvale og Brinkmann 2009, 216). Intervjuteksten i sin helhet er lest flere ganger, og jeg har hele tiden forsøkt å sette tolkningen av den enkelte sekvens inn i en større kontekstuell sammenheng. Jeg ønsker videre å understreke at mine tolkninger ikke nødvendigvis er de eneste riktige. Det kan stilles mange spørsmål til en tekst som fører til ulike konklusjoner. Mine spørsmål har vært utledet av problemstillingen som ble stilt innledningsvis, og må forstås ut fra det perspektivet.

Analyseprosessen handler videre om å «løfte» materialet fra et beskrivende til et mer fortolkende nivå, hvor i tillegg til informantenes ord og uttrykk, også egne refleksjoner og tilgjengelig teori inkluderes (Dalen 2004, 66). Analysen skal nettopp gjennom tolkningen knytte de konkrete ytringene til en teoretisk ramme (ibid., 67). Jeg har ikke gått inn i materialet med et på forhånd bestemt teoretisk perspektiv. Jeg har gjennom grundig lesning og vurderinger utledet noen temaer som jeg siden har knyttet til mer overordnet teori. I så måte ligger analysen nært opp til grounded theory, som understreker at teorien skal vokse frem med en sterk forankring i det empiriske materialet (Glaser og Strauss 1967, sitert fra Repstad 2007, 115).

I forkant hadde jeg, i samråd med veileder og ut fra problemstillingen, planlagt å innlede analysen med et beskrivende kapittel av informantenes hverdagsliv. Prosessen startet derfor med å markere alt fra transkripsjonen som hadde en slik beskrivende karakter, og som kunne fortelle noe konkret om deres hverdager. Gjennom en slik fokusering på konkrete hverdagslivserfaringer får jeg også kjennskap til en del likheter og forskjeller i informantenes fortellinger som blir vektlagt her og i det videre arbeidet. I det videre arbeidet fokuseres det nå bevisst på slike likheter og forskjeller, og tema som kunne belyse begge deler blir tatt opp. Gjennom denne mer spesifikke tilnærmingen dukker det så opp perspektiver fra informantene som jeg noterer meg. Sitater som jeg ønsket å utforske nærmere blir da samlet i en datamatrikse, med tilhørende notater i en kolonne ved siden av om hva de kunne omhandle. Jeg forsøkte hele tiden å ha et helhetlig perspektiv, som nevnt ovenfor, og var opptatt av å ikke løsrive sitatene fra den større sammenheng. Mot slutten av dette arbeidet satt jeg igjen med godt over 30 tema som nå skulle reduseres til 3. Mange av temaene handler med nærmere

øyesyn om det samme, og til slutt ble de samlet i tre tema som danner grunnlag for den videre analysen; *de papirløse og det norske samfunn, deres perspektiver på muligheter for å få hjelp og støtte*, samt *på Norge som asylland*. Disse tre temaene sammen med beskrivelsen av deres hverdagsliv vurderes å være dekkende for det studien har til hensikt å utforske. Temaene vil etter min mening bidra til å få frem deres hverdagsliv som en del av en større kontekst, og vil slik kunne belyse problemstillingen.

3.7 Avsluttende forskningsetiske refleksjoner

Forskning om grupper i så utsatte posisjoner som papirløse migranter er fylt med etiske utfordringer. Å la være å produsere kunnskap om og fra dem med en slik begrunnelse, kan imidlertid også ses som uetisk, skriver Brunovskis (2010, 69). Forskning er således helt nødvendig for å få kvalitetssikret kunnskap om deres situasjon. Jeg forstod tidlig i prosessen viktigheten av å reflektere rundt etiske problemstillinger. Fordi informantene ikke har lovlig opphold i landet er det særlig vesentlig å ha et fokus på å sikre deres anonymitet i fremstillingen av studien, slik at jeg ikke bidrar til å identifisere dem og dermed forverrer deres nåværende situasjon. Det er viktig at offentliggjøringen av masterprosjektet ikke på noen måte fører til økte belastninger og stress for intervjupersonene som er involvert. Kvale og Brinkmann (2009, 91) understreker at kunnskapsbidraget alltid må ses i hensyn til en forbedring av den menneskelige situasjonen som utforskes, ikke en forverring.

Jeg har helt fra starten av vært bevisst på at jeg ikke ønsket å innhente sensitiv informasjon som eventuelt kunne være med på å senere avsløre informantenes identitet. Jeg har derfor ikke innhentet skriftlig samtykke fra noen av informantene, og har da heller ikke fått kjennskap til deres fulle navn. Begrunnelsen for det er videre at for mennesker som lever i en slik posisjon som papirløse migranter vil det kanskje være skremmende å skrive under på et offentlig dokument. Noe som igjen kan skape en distanse som medvirker til at jeg ikke får den tilliten som trengs for at informantene skal få en positiv opplevelse, og kunne tørre å fortelle relativt fritt fra sitt hverdagsliv. Med henblikk på anonymitet har jeg allerede i den første transkripsjonen knyttet oppdiktete navn til informantene, og eksakt alder er utelatt. Papirløse migranter er en relativt liten gruppe mennesker. Informasjon om informantenes hjemland kombinert med sitater og andre opplysninger vil da potensielt være nok til å gjenkjenne dem (Brunovskis 2010, 68). Vedrørende nasjonalitet, har jeg derfor valgt å kun ta med verdensdel, ikke spesifikt land eller etnisk folkegruppe. Andre opplysninger som for eksempel arbeidssted og bosted er enkelte steder bevisst tilslørt ved å aktivt endre informasjonen som vil lede leseren i en annen retning uten at det påvirker det videre meningsinnholdet.

4. INNBLIKK I ET SKJULT HVERDAGSLIV

I denne første delen av analysen presenteres hovedtrekkene i informantenes beskrivelser. De ulike temaene som belyses vil i stor grad følge den rekkefølgen som de valgte å beskrive hverdagen sin på. Hvilke tema som er tatt med er begrunnet ut fra mengde i det empiriske materialet. Analysen er videre skrevet både i en narrativ, og i en tematisk form. Informantene har presentert hverdagene sine som en relativt sammenhengende fortelling fra morgen til kveld. Jeg har i analysen ønsket å ligge så tett opp til denne fortellingen som mulig. Dette for å gi leseren et mer autentisk bilde av hvordan en vanlig dag kan se ut for informantene. Derfor presenteres materialet i en slik narrativ struktur. Det er likevel enkelte tema som har vært fremtredende, og som jeg har valgt å fokusere nærmere på i analysen. Historiene er derfor i tillegg beskrevet på en tematisk måte. Det er hovedsakelig tatt utgangspunkt i en av informantene, Mehmed, men vil suppleres med kontrasteringer og sitat fra de andre for å få frem variasjonsbredden i materialet. Det har vært store forskjeller i informantenes hverdager med hensyn til levekår og grad av deltakelse i samfunnet. På en akse fra marginalisering og fattigdom til en viss grad av deltakelse, fast arbeid og bolig, representerer Mehmed et midtpunkt. Jeg har derfor valgt å la hans fortelling stå som en grunnstruktur. Således er den enkeltes erfaringer kontekstualisert i helheten av materialet.

4.1 En kort presentasjon av informantene

Mehmed er den yngste av informantene. Han er en mann i begynnelsen av tyveårene som kommer fra et land i Midtøsten. Han kom alene til Norge som mindreårig asylsøker. Han begynte på ungdomsskolen her og fikk seg venner både fra mottaket han bodde på, og også i klassen. 8 måneder senere fikk han det første avslaget på asylsøknaden. Da klaget han til UNE, uten at det førte frem. Siden har han forsøkt å søke asyl i andre europeiske land, men har da fått umiddelbart avslag begrunnet i Dublin II-forordningen.

Da Mehmed kom hit var han altså enslig mindreårig asylsøker (EMA). Senere, da han fylte 18 år, gikk han over til å bli betraktet som en voksen asylsøker. Med hensyn til å fastslå alder, blir i dag asylsøkere som Mehmed undersøkt når de kommer til Norge. Årsaken til at det er nødvendig med slike aldersvurderinger, er at barnet vil ha flere rettigheter enn den voksne i asylprosessen. De kan blant annet få opphold på humanitært grunnlag fordi de er uten kjente omsorgspersoner (Ilstad 2010, 10). Hadde Mehmed kommet hit litt tidligere, og blitt værende i kategorien EMA, hadde kanskje utfallet av hans sak vært annerledes. Janne Thu Ilstad (ibid., 30) har undersøkt aldersundersøkelser, og skriver at asylsøkeren enten blir sett på som et

uskyldig barn med beskyttelsesbehov, eller som en voksen lykkejeger som lyver for å stjele til seg barns rettigheter. Slik kan man se hvordan mennesker som Mehmed blir puttet i ulike kategorier, og hvordan det påvirker deres situasjon og fremtid.

Ali er en mann i trettiårene som også kommer fra et land i Midtøsten. Han kom til Norge i 2006. Han forteller at han kom hit fordi han trenger en spesiell operasjon som ikke er tilgjengelig for han i hjemlandet. Han fikk avslag etter 13 måneder og klaget da til UNE. Han fikk endelig avslag i 2008. Ali har også klaget helt opp til Den Europeiske Menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg, men har fått avslag også der.

Gebriel er en mann i tredveårene som kommer fra et land i Afrika. Han kom hit i 2009. Han hadde da reist en lang vei til Norge, og var blant annet innom Italia, hvor de tok fingeravtrykk av han. Han fikk derfor umiddelbart avslag i Norge begrunnet i Dublin II-forordningen. Etter at han fikk avslag dro han fra asylmottaket, han reiste til Oslo og henvendte seg til UDI nesten daglig for å få gjenopptatt saken sin. Gebriel har senere fått nytt intervju og venter nå på svar.

Makeda er en kvinne i slutten av tjueårene som kommer fra et afrikansk land. Hun kom hit i 2007 og fikk avslag etter to år i Norge. Hun har klaget til UNE, men de opprettholdt avslaget. Hun har søkt hjelp hos Norsk Asylsøker Organisasjon (NOAS) og Selvhjelp for Innvandrere og Flyktinger (SEIF), men ingen av dem kan hjelpe henne fordi hun ikke har nok dokumentasjon fra hjemlandet. På mottak i Norge har hun truffet kjæresten sin som kommer fra et annet afrikansk land. Han har også fått endelig avslag, de er nå samboere her.

Aisha er en kvinne i slutten av tjueårene, hun kommer også fra et land i Afrika. Hun kom til Norge i 2004. Hun har slektninger fra hjemlandet som har bodd i Norge med oppholdstillatelse i mange år. Aisha har i likhet med de andre også klaget til UNE uten at det har ført til noen endring i hennes asylstatus. Hun fikk endelig avslag i 2008.

Mehmed, som de andre, har også fått endelig avslag. Det var i 2008, og han har siden levd i Norge som papirløs. Han husker ikke denne dagen så godt, men han husker at han ble redd da han skjønnte at han ikke kunne være her lengre, men måtte dra tilbake til hjemlandet. Ali, beskriver dagen da han fikk endelig avslag som en «svart dag» hvor han mistet alt; «Vi sier «svart dag» om dagen du mistet alt, det er fordi det er en svart dag, da slutt alt, for eksempel at en person kommer å dreper meg, alle mine planer, alle mine drømmer blir borte». Som nevnt tidligere er man stort sett overlatt til seg selv om man er over 18 år og har fått endelig avslag. Her starter Mehmed og de andres historie om hverdagen som papirløs migrant i Oslo.

4.2 Søvn og døgnrytme

Dette er Makedas ord;

«Jeg for eksempel, jeg kan ikke sove godt, noen ganger jeg står opp og tar en dusj, på natten ja..ikke i går, men nesten hver dag, og jeg har litt syk noen ganger, fordi jeg stresser så mye, det begynner her ikke sant (tar på nakken), også hodet, og da er det litt vanskelig å sove».

Hun forteller at hun ikke får sove fordi hun hele tiden tenker på saken sin, på retur, og på at hun ikke har noen plan for fremtiden. Hun bare venter, sier hun og da er det også vanskelig å stå opp; *«Det er litt farlig livet nå, jeg tenker på når jeg skal bli avsluttet, så jeg bare venter. Det er bare litt vanskelig å sove, og det er veldig vanskelig å stå opp».* Ali beskriver også at han synes det er vanskelig å stå opp, slik har det vært siden han mistet jobben; *«Fra den dato jeg mistet jobb, fordi du tenker mye du kan ikke sove bra, du kan ikke våkne bra også».*

Det er et fellestrekk ved informantenes fortellinger at de starter dagen sin slik; en dårlig natts søvn preget av engstelse og mange oppvåkninger. Enda en usikker hverdag venter dem.

Mehmed beskriver også dette; *«Noen netter står jeg opp to ganger, når jeg står opp jeg tenker på politi og ja jeg tenker så mye, jeg er veldig redd».* Han sier at i tillegg til den usikre situasjonen, er også de fysiske boforholdene med på å gjøre det vanskelig å sove. Det er mye støy der han bor, og han deler et lite rom med to andre. På deling har de en seng, og de bytter på å sove på gulvet og i sengen. Gabriel sier at det er her i Norge han sover dårlig, og at han her er våken lenge før han sovner. Ali sier at han ikke får sove fordi han tenker på saken og sykdommen hele tiden. Han bruker sovemedisin og sier at han har minst ti forskjellige flasker med medikamenter som han bruker fast; *«Jeg har masse fast medisin, som ti flasker, en for sove, når jeg kan ikke sove jeg må ta to-tre tabletter».* Han beskriver at han sover lenge, fordi han ikke har noen faste gjøremål å stå opp til lengre som for eksempel arbeid. Aisha skiller seg ut når det gjelder søvn og er den eneste som beskriver at hun sover godt, men også hun har hyppige oppvåkninger på nettene. Hun sier at hun sover lett og kan våkne av den minste lyd. Når hun våkner så tenker hun på morgendagen og fremtiden, men hun prøver da å stoppe seg selv for å heller fokusere på det å sove; *«det er deilig å sove»* sier hun.

I FAFO-rapporten *No way in, no way out?* (Øien og Sønsterudbråten 2011, 70) skriver forfatterne at manglende eller dårlig søvn er noe som går igjen blant de papirløse migrantene også i deres studie. I likhet med det informantene her beskriver, har de også funnet at det ofte har en sammenheng med redsel og usikkerhet både knyttet til selve tilværelsen som papirløs, og som konsekvens av en ustabil bosituasjon. Flere av informantene sier også noe om at

boligsituasjonen gjør at de ikke har noen plass hvor de kan slappe av. «*Da jeg kom ut av systemet letet jeg etter en plass til meg selv å sove, en pause ikke sant*» sier Mehmed. Han får imidlertid ingen pause der han nå bor. Han greier ikke slappe av der sier han. Øien og Sønsterudbråten (ibid., 71) skriver at nettopp denne mangelen på et «fristed», eller «*en pause*» for å bruke Mehmeds ord, er et problem blant papirløse. Dette fører gjerne til dårlig søvnkvalitet som igjen kan bidra til at man på sikt utvikler mer alvorlige psykiske problem²¹.

I tillegg til redsel og uro knyttet til det å leve uten lovlig opphold, kan manglende arbeid være med på å påvirke informantenes søvnkvalitet og motivasjon for å stå opp. Dette blir tydelig gjennom Aishas søvnhistorie da hun er den eneste av informantene som har en relativt stabil arbeidssituasjon. Hun forteller, som nevnt, at hun stort sett sover godt og står opp til samme tid nesten hver dag. Fra forskning er det velkjent at dårlig søvn og manglende motivasjon for å stå opp nettopp kan ha en sammenheng med stadig bekymring rundt egen økonomi, grunnet manglende arbeid. Generelt kan man si at arbeid strukturerer hverdagen og gir den mening (Major mfl. 2011, 51). At flertallet av informantene forteller om søvnproblemer og følelser av meningsløshet, trenger således ikke nødvendigvis å bare være knyttet til den papirløse tilværelsen, men kan ha en mer generell sammenheng med for eksempel arbeidsløshet.

4.3 Frykt og redsel

Mehmed forteller at han sover dårlig ikke bare på grunn av boforholdene, men også fordi han tenker på situasjonen sin, og er redd for at politiet skal komme til leiligheten for å hente ham. Denne frykten har Mehmed med seg gjennom hele dagen. Han beskriver at han aldri oppholder seg på offentlige steder som Oslo S hvor det er mye politi, og at han alltid er veldig redd når han drar til sentrum;

«Hvis jeg må gå til sentrum, jeg skal bare gå og komme fort tilbake, jeg går ikke til andre steder, jeg er veldig redd når jeg drar til byen, tør ikke.(...) Ja, eller på jobben, når det kommer politi og de kjører foran butikken, så veldig redd; «ikke stopp her, vær så snill»».

De andre informantene forteller også om en tidvis redsel for politi og myndigheter som for det meste handler om frykt for å bli sendt tilbake til hjemlandet. Det er imidlertid ingen av dem som beskriver en sånn intens og allestedsværende engstelse som det Mehmed gjør. Ali er den eneste som forteller om en noe lignende frykt som hos Mehmed, men han understreker at han ikke kan gå rundt å være redd for dette hele tiden;

---

²¹ <http://helse.uni.no/ContentItem.aspx?ci=2709&lg=1>, lest 23.03.12

«Hele tiden, når jeg avslutter med deg jeg tenker på saken, jeg tenker på politi også, at politi tar meg og sender meg til hjemlandet, at politi ikke orienterer meg, at de sier alt bra der, i hjembyen, for eksempel. Stol på meg, når jeg går ut jeg kan ikke tenke på om jeg kommer tilbake hjem eller til Gardermoen (merk: Trandum)».

Makeda, Aisha og Gebriel beskriver også at de tidligere har vært redd for politiet, men at de nå ikke er det lengre, mye fordi en eventuell tvangsretur uansett er utenfor deres kontroll. I tillegg sier noen av dem at de ikke er redd fordi de selv mener de ikke har gjort noe kriminelt; *«(...)men vi har ikke gjort noe kriminelt, vi er normale folk, så vi trenger ikke det. Nei, hvis du gjør kriminelt ja, men hvorfor skulle jeg bli redd, nei jeg ikke det nei»* sier Makeda. Likevel blir hun også engstelig når samtalen dreier seg inn på politi og retur til hjemlandet; *«Åå, den, den er litt vanskelig, fordi jeg ikke redd den politi, men jeg vil ikke tilbake til mitt hjemland».*

Flere av informantene beskriver flere ganger at de blir «syk» av den papirløse tilværelsen; *«Å leve i Norge uten å være lovlig er ikke lett. Som lovlig er det vanskelig, som illegal er det...å unbelievable, du blir mentalt syk og fysisk syk»* sier Gebriel. Eller som hos Aisha: *«Jeg vil ikke være syk av dette livet lengre».* Slike beskrivelser illustrerer den ekstreme belastningen det kan være for enkeltmennesket å leve med en sånn konstant uvisshet, uro og redsel.

Belastningen kan altså være så intens at man kjenner seg «syk», og papirløsheten kan således sies å være kroppsliggjort. Bourdieu (Wilken 2011, 44) skriver at kroppen tilegner seg disposisjoner gjennom et levd liv under bestemte sosiale forhold. Viten om verden er slik internalisert i individet, og er med på å forme dets virkelighetsforståelse samt hvordan denne forståelsen uttrykkes i valg og handlinger. Denne konstante frykten som informantene, og særlig Mehmed forteller om, viser altså hvordan den papirløse tilværelsen har befestet seg i hans kropp, og påvirker hans fysiske bevegelser rundt omkring i byen, eller mangel på bevegelser i dette tilfelle. Kriminaliseringen av disse menneskene kan slik sies å forme deres opplevelser av geografien som omgir dem, og utløse frykt. Steder jeg passerer nesten daglig uten tanke for hverken det ene eller andre som for eksempel Oslo S, kan ha en annen betydning forbundet med redsel for dem. Byen er således blitt utrygg.

Shahram Khosravis (2006) feltarbeidsstudie blant papirløse i det svenske samfunnet viser også hvordan «illegaliteten» på denne måten kan infiltrere alle sider ved de papirløses hverdagsliv, og slik ha en slags tvingende makt over deres væren. Khosravi kaller det en *«hverdagslig illegalitet»*. Slik *«hverdagslig illegalitet»* fører til en konstant følelse av sårbarhet og overvåkning. Noe som igjen fungerer som en disiplinerende mekanisme som kan

hindre den papirløse i og for eksempel oppholde seg på offentlige steder som for eksempel Oslo S, slik tilfellet er for Mehmed (ibid., 295).

4.4 Mat og kosthold

Mehmed spiser ikke frokost. Han sier at kjøleskapet hans er ganske tomt fordi hverken han eller de andre to han bor sammen med lager mat hjemme. Han spiser bare på jobben, en gang i løpet av dagen, maks to. Noen ganger spiser han litt frukt på kvelden når han kommer hjem fra arbeid. Ali sover lenge og sier derfor at han også bare spiser en eller to ganger om dagen. De andre han bor med betaler for all maten, men Ali lager gjerne middag til dem siden han er hjemme i leiligheten hele dagen mens de er på jobb, det takker de han for. Av og til får Ali mat fra en polsk dame han kjenner. Noen ganger kjøper hun litt ekstra som hun gir til han fordi hun vet at han ikke jobber og derfor ikke har noen penger.

Gebriel spiser som regel det samme som han spiste i hjemlandet til frokost. Han sier han lager det han kjenner til fra før, men noen ganger har han det han ser på som «*normalt her*»; brød og pålegg. Makeda lager også som regel mat fra hjemlandet. Hun liker å lage tradisjonell afrikansk mat. Ofte blir det imidlertid for dyrt for henne. Da kjøper hun billige produkter fra first price, men det smaker ikke alltid så godt sier hun. Aisha forteller at hun er opptatt av å ha et sunt kosthold, og spiser ikke hva som helst. Hun starter derfor dagen sin med havregrøt og omega 3. Lunsjen kjøper hun som regel på jobben. Til kvelden lager hun det hun får lyst på der og da. Dagen før jeg traff henne var det kyllingsalat med avokado.

Også når det gjelder mat og kostholdsvaner skiller Aisha seg tydelig ut. Det å være opptatt av et sunt kosthold, og ha mulighet til å velge det hun har lyst på kan her forstås som et overskuddsfenomen. Hun er papirløs som de andre, men likevel har hun en trygghet og en stabilitet gjennom fast lovlig arbeid som kanskje gir henne både et økonomisk og et psykisk overskudd som de andre ikke har. Aisha har tatt opp i seg norske kulturelle praksiser knyttet til matvaner, og hun er i likhet med samfunnet som omgir henne opptatt av kropp, helse og sunnhet. Det kan være med på å illustrere hvordan hun, i større grad enn de andre informantene, deltar i det samfunnet hun lever i.

Mat er videre et grunnleggende aspekt ved hvem vi er, og matvaner er gjerne noe av det siste vi oppgir av oss selv. Når man har innvandret til et annet land tilpasser man seg imidlertid og nye matvaner blir innført som hos flere av informantene (Eriksen og Sørheim 1999, 222). Når Makeda likevel med entusiasme forteller meg om afrikanske retter som hun lager, kan det være et uttrykk for en side ved hennes tilhørighet som er viktig for henne å bevare i en hverdag

som ellers minner henne lite om hjemlandet. Når den økonomiske situasjonen tvinger henne til å heller kjøpe billige first price produkter, kan det kanskje oppleves for Makeda som at enda en viktig del av henne går tapt. Som papirløs er man svært sårbar, og det kan da være ekstra viktig å bekrefte egne vaner og verdier gjennom nettopp mat og kosthold.

4.5 Bosted

Mehmed bor for tiden sammen med to landsmenn som også har fått endelig avslag. Sammen deler de ett rom med et lite kjøkken, men de lager som nevnt sjelden mat her. De betaler totalt kr 6000, 2000 hver, men denne måneden måtte Mehmed og romkompisen betale 3000 fordi tredjemann har blitt arrestert og sendt til Trandum. For to måneder siden hadde han imidlertid ingen bolig, da bodde han hos bekjente fra det etniske miljøet han er en del av. Han har også fått hjelp av nettverket sitt med å skaffe leiligheten han nå bor i. Han leier hos en landsmann som han kjenner. Ali bor også hos bekjente, som begge har lovlig opphold. Han betaler ikke husleie hver måned, bare når familien i hjemlandet har sendt penger til han, ellers betaler romkameratene. Gebriel leier for en måned av gangen fra for eksempel studenter som har rommene sine på fremleie. Makeda og Aisha leier leilighet som de har funnet på internett på egenhånd.. Makeda forteller at hun og kjæresten snart er gått tom for sparepenger og derfor ikke har råd til å bo i leiligheten lengre. Hun har spurt huseieren om de kan få bo der litt billigere, men det gikk ikke. Dessuten tror huseieren at de får penger fra NAV og således har råd til å betale husleien. Hun sier at huseieren ikke forstår. Hun ser nå for seg at de må flytte tilbake til mottaket ettersom måneden de allerede har betalt for snart er slutt.

Et fellestrekk ved alle informantene bortsett fra Aisha, er at de forteller om en svært ustabil boligsituasjon med mye flytting og usikkerhet knyttet til hvor lenge de kan bo på samme sted. Aisha sier at «*hun har vært heldig*», og at det ikke var vanskelig for henne å få tak i en egen leilighet, ikke så lenge hun har arbeid og kan betale. Selv om hun da har vært åpen med at hun ikke har lovlig opphold. Det at hun har lovlig arbeid gir henne derfor en betydelig fordel også når det gjelder bolig. Hun har i motsetning til de andre en relativt stabil boligsituasjon, så lenge hun har sikkerhet i jobben hun nå har. Det å ha et trygt hjem kan ses som en menneskerett, og er helt sentralt i vårt samfunn når det gjelder forebygging av andre sosiale problem. Et ordentlig hjem er videre et viktig kriterium for å bli sosialt akseptert (Vike og Eide 2009, 18). Uten bolig er man i vårt samfunn blottstilt og sårbar.

Øien og Sønsterudbråten (2011, 66) understreker også viktigheten av en stabil boligsituasjon, og påpeker at denne stadige jakten på bolig i stor grad påvirker informantenes subjektive

opplevelser av den papirløse tilværelsen. I deres studie kommer det også frem relativ stor variasjon når det gjelder boforhold, og i likhet med informantene her, kan det i stor grad knyttes til om vedkommende har en stabil arbeidssituasjon eller ikke. Papirløse migranter har, som nevnt, i dag tilnærmet ingen reelle rettigheter til bolig gjennom hverken frivillige organisasjoner eller det offentlige systemet²². Man kan derfor i tillegg si at papirløse skiller seg fra andre grupper av bostedsløse/vanskeligstilt som har rettigheter til husly gjennom NAV eller andre hjelpetiltak.

4.6 Arbeid og økonomi

Mehmed står opp til samme tidspunkt fire dager i uken, for da skal han på jobb. Han jobber svart. Jobben har han fått via bekjente i det etniske miljøet som sjefen hans også er en del av. Før jobbet han gratis, men etter to måneder sa sjefen at han vil gi han litt lønn fordi han var veldig flink. Han tjener nå 50 kr per time og jobber 10 timer i strekk, alltid alene. Lønnen får han utbetalt kontant etter hver måned, og noen ganger får han 1500 kr ekstra fordi sjefen synes synd på han som er i en slik vanskelig situasjon. Mehmed sier at han ikke liker å jobbe svart, men at han opplever og ikke ha noe valg; «(...)Egentlig jeg liker ikke svart jobb, men jeg må jo ha en plass å sove, å bo». Gebriel som også jobber svart uttrykker, i likhet med Mehmed, at arbeidet kun er en nødvendighet for å overleve; «(...)Hva kan jeg gjøre, jeg må akseptere det, jeg må jo overleve, jeg må spise, jeg må overleve, jeg må bo».

Av de fem jeg har snakket med har Mehmed, Gebriel og Aisha jobb, mens Makeda og Ali skaffer seg inntekt enten ved hjelp av egne oppsparte midler, penger de har fått igjen på skatten, eller ved økonomisk hjelp fra venner og bekjente. Aisha er den eneste som har lovlig fast arbeid. Hun har skaffet seg dette før hun fikk endelig avslag, og har fått beholde jobben sin til tross for at hun har fortalt sjefen at hun nå ikke lenger har lovlig opphold i Norge. Hun sier igjen at «hun tror hun har vært heldig». Dette gir henne en stabilitet og en trygghet som de andre ikke har, og hun har en forutsigbarhet som hun kan planlegge dagene sine ut fra. Gjennom hennes historie og de mulighetene hun forteller om trer, som nevnt, betydningen av arbeid derfor ekstra tydelig frem.

Det å vite at pengene strekker til hver måned og ikke å være økonomisk avhengig av andre er et tema som beskrives av alle informantene. Fra både forskning og praksis knyttet til fattigdom og marginalisering, blant annet innen sosialt arbeid, er det velkjent hvordan slik

---

²² <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/aid/rundskriv/2009/rundskriv-a-602009--retningslinjer-for-i.html?id=588743>, lest 25.02.12

økonomisk usikkerhet er en sterk belastning for enkeltmennesket. I den norske velferdsstaten er lønnsarbeid videre et rådende ideal. Det har nærmest blitt et mål på moralsk troverdighet og kan ses som en moralsk handling hvor individet gjør opp for seg overfor fellesskapet. For dem som står utenfor arbeidslivet er da et viktig grunnlag for likhet og rettferdighet fraværende (Rugkåsa 2009, 133, 134). For informantene i denne studien, som gjerne har både ressurser og ikke minst et sterkt ønske om å arbeide, kan denne eksklusjonen bli svært belastende.

Lønnsarbeidet er altså helt grunnleggende i vårt samfunn for å oppnå like muligheter (ibid.).

Når de pengene Mehmed får fra jobben ikke strekker til, må han be om å få sendt penger fra familien i hjemlandet. Det må også Ali som nevnt gjøre om ikke vennene hans hjelper han med nok penger. Ali sier at familien hjemme da noen ganger stiller spørsmål ved det han forteller dem;

«Jeg vet at det ikke er bra, men når jeg snakker med familien og jeg sier jeg har ikke jobb, noen ganger broren min tror ikke på meg; «du er i Norge, det er demokrati sånn og sånn, hvordan du jobber ikke». Han skjønner det ikke, han ser ikke her, hva som er problemet her, hva for problem jeg har».

Blant andre innvandrergupper i Norge kjenner man til hvordan man ofte hjelper familien i hjemlandet økonomisk. Hos Ali og Mehmed foregår denne overføringen motsatt vei enn det man vanligvis hører om. De kommer, i likhet med de andre informantene, fra land med stor utvandring. I en studie om den norske innvandrerbefolkningens pengeoverføringer (Carling 2004) kommer det frem at i slike samfunn blir økonomiske overføringer ofte en viktig ressurs. Utvandrerne står derfor overfor en sterk kulturell forventning om å sende penger tilbake til hjemlandet, og det kan være en forutsetning for fortsatt å være en del av samfunnet man forlot. Betydningen av dette kan bli stor for informantene når det gjelder en eventuell fremtidig returnering. Det at de ikke har lyktes i å kunne sende penger til familien hjemme vil da kunne være med på å påvirke deres tanker om retur.

4.7 Fritid

Tre dager i uken har Mehmed fri fra jobb. Da oppholder han seg ofte på et møtested hvor andre fra hans etniske miljø treffes. Her er det mange som ikke har lovlig opphold i Norge, og sammen snakker de mye om utfordringer i hverdagslivet som papirløs, og om fremtiden for papirløse i Norge. Av og til hjelper de hverandre med jobb og bolig, men stort sett må man ordne dette selv, sier Mehmed. Siden Mehmed har jobb er det mange som spør han om både penger og mat. Han sier han har et stort hjerte med sånt og deler som regel om han har mulighet, men han har sluttet å gi mat fra butikken han jobber i. Det vil han ikke for det er

ikke hans butikk. Ellers gjør han ikke så mye annet når han har fri fra jobben. Han forteller at det er vanskelig på grunn av hans økonomiske situasjon; *«Når du har fri du må ha penger ikke sant, når du går til butikken du har lyst på sjokolade eller mat ikke sant, du må kjøpe»*. Han beskriver også at han ikke orker å gjøre så mye annet enn å sove de dagene han ikke er på jobb; *«Det er veldig vanskelig, egentlig jeg orker ingenting, når jeg skulle komme hit i dag jeg sa: «nei jeg må gå, for jeg lovet»»*.

Makedas kjæreste inviterte henne med på restaurant da hun hadde bursdag, men hun sa nei; *«Jeg vil ikke min bursdag, fordi det blir vanskelig, det blir dyrt»*. Den dagen gråt hun og tenkte på tiden før hun fikk endelig avslag når hun kunne gjøre slike ting som å spise på restaurant eller kjøpe seg noe fint i butikken. Nå kan hun aldri det. Dessuten orker hun ikke heller; *«(...)Jeg er sliten også, sliten å snakke, sliten å gjøre, sliten å sove, sliten av alt»*. For å få dagene til å gå uten arbeid eller andre faste gjøremål spiller hun og kjæresten kortspill eller ser på tv. Ofte greier hun imidlertid ikke følge med på det de sier på tv fordi hun er så stresset, og kortspill liker hun i grunn ikke noe særlig sier hun;

«Jeg liker ikke så mye, men vi har ikke valg, vi må bruke mye tid ikke sant. Det tar tid den kort, eller jeg kan bare sitte å se på tv, men jeg stresser mye. Jeg noen ganger ikke hører hva som blir sagt, stresser, da er det bedre å spille kort, dusje, eller lage mat».

Ali spiller fotball to ganger i uken. Det gjorde han i hjemlandet også, det er noe han liker godt. Det er imidlertid ikke alltid han kan gå på trening fordi sykdommen hans noen ganger gjør at han ikke er i form til det. Siden han heller ikke har arbeid eller andre daglige gjøremål, er han stort sett alene hjemme i leiligheten hele dagen. Ali beskriver, i likhet med Mehmed og Makeda, at hans økonomiske situasjon hindrer han i å finne på ting på fritiden;

«Når du har penger du kan kjøpe noe, når du har ingen penger du kan ikke gjøre. For eksempel, du jobber, eller du skole kanskje, men etter du har vært ferdig på skole du får bra jobb. Du jobber fem dager i uken, på helgen du kan dra på besøk til andre kompiser, spise mat sammen, gå på restaurant, kino..jeg kan ikke gjøre det».

Aisha er den eneste som beskriver en økonomisk stabilitet som gir henne mulighet til å finne på forskjellige fritidsaktiviteter når hun ikke er på jobb. Hun sier på den annen side at hun etter 8 timer på jobb og 2 timer på trening ofte er for sliten til å treffe vennene og slektningene sine for å finne på noe. Når hun likevel treffer dem forteller hun at de går på restaurant, i parken, spiller bowling, lager tradisjonell mat sammen, feirer hverandres bursdager eller har jentekveld. Hun opplever at hun stort sett har mulighet til å gjøre det samme som vennene med opphold. Forskjellen er bare at oppholdstillatelsen gir dem en garanti som hun ikke har;

«De gjør ikke så mye forskjellig fra hva jeg gjør, de jobber og de bor og de lever, som vanlige mennesker. Forskjellen er bare at de har garanti, opphold, papir og alt, men ellers, de jobber og jeg jobber».

Flertallet av informantene knytter fritid til penger og kostnader. Deres økonomiske situasjon kan slik sies å frata dem muligheter for deltakelse i samfunnslivet, fra avkobling og fra aktiviteter som gir positive opplevelser. Flere sammenligner seg med forbrukerkulturen som omgir dem, og beskriver hvordan de også fristes til å delta i den materielle konsumer-verden uten å ha mulighet til det. Steinar Stjernø (1985) viser i sin studie om den moderne fattigdommen hvordan forbrukersamfunnet virker ekskluderende på mennesker med dårlig økonomi. Han skriver videre at manglende penger også fører til en hverdagstvang som fratrar en mulighet til å få herredømme over sitt eget liv (ibid., 95). Informantene har en svært presset økonomisk situasjon, og forteller nettopp om slike mangler hvor de er fratatt muligheten til å kunne gjøre det de ønsker med livet sitt.

4.8 Relasjoner og nettverk

Gjennom jobben kommer Mehmed daglig i kontakt med nordmenn. Han forteller at han liker norske mennesker godt, og at han har en vennskapelig relasjon til alle de faste kundene som er innom. Han forteller imidlertid aldri til dem at han har endelig avslag, det vil han ikke at de skal vite;

«Nei, de som jeg kjenner, norske mennesker, vet ingenting om at jeg har fått endelig avslag. Jeg har min venn, han heter «Ola», han spurte meg hver dag: «har du det bra, har du reist til hjemlandet ditt», jeg sa: «nei». Noen ganger jeg sa: «jaja, jeg har reist. For jeg liker ikke at de som jeg har kontakt med vet om endelig avslag, fordi de ser på dem som «nede-mennesker», dårlige ja, jeg tror de ser meg sånn. Ja, kanskje «Ola» ikke snakket med meg som før».

Han treffer aldri «Ola» eller andre norske mennesker utenom jobb. Av dem han treffer når han ikke er på jobb anslår han selv at 94-95 % er papirløse, bare 5-6 % av hans bekjente har oppholdstillatelse i Norge. Han kjenner flere som har blitt tvangsreturnert til hjemlandet, og nylig ble, som nevnt, hans bestevenn og romkamerat arrestert av politiet og kjørt til Trandum.

Gebriel, Ali og Makeda forteller alle om få nære relasjoner og et lite nettverk. Likevel beskriver alle at de har fått en eller annen hjelp fra bekjente når det gjelder for eksempel arbeid, penger eller bolig. Makeda sier at der hun kommer fra snakker alle med alle, man drar på besøk til hverandre og spiser måltider sammen. I Norge har hun ikke noe annen kontakt med sine naboer enn kanskje et lite «hei» når de passerer hverandre i oppgangen. Makeda

sier videre at *«Nei, jeg har ikke så mye venner nei, som jeg kjenner veldig godt. Vennen er min kjæreste. Livet her er veldig vanskelig fordi du er alene, du kjenner fra ditt land masse folk, også her du kjenner ingen. Jeg for eksempel, bare min kjæreste..det er litt trist»*. Hun forteller at kjæresten er en svært viktig støtte for henne, men hun beskriver få andre hun kan være sammen med eller søke støtte hos. Mehmed understreker hvor viktig det er nettopp å ha relasjoner for støtte og hjelp når man har fått endelig avslag og lever som papirløs; *«Veldig vanskelig, veldig hvis du ikke har familie. Hvis du får endelig avslag, hvis du ikke har en venn, noen som du kan gå til og låne 500 kr, veldig vanskelig»*. I Øien og Sønsterudbråtens (2011) studie kommer det også frem hvor avgjørende nettopp nettverket er for å mestre tilværelsen som papirløs best mulig.

Aisha skiller seg også her fra de andre informantene ved at hun har nære slektninger fra hjemlandet med oppholdstillatelse i Norge. Likevel beskriver hun at hun er mye alene, og ofte ikke orker å finne på ting sammen med dem. Hun sier imidlertid at hun har nære relasjoner til dem, noe som innebærer at hun i større grad enn de fire andre har noen å dele sine utfordringer med, eller å søke råd og trøst hos. At hennes nærmeste omgangskrets har lovlig opphold gir dem også flere muligheter til å kunne hjelpe henne om det trengs, sammenlignet med om de også levde i en usikker tilværelse som papirløs. Aisha har, som allerede nevnt, en relativt stabil bolig- og arbeidssituasjon, og hun sier at hun, slik det er nå, ikke har behov for hjelp hverken når det gjelder bolig, arbeid eller annet. Denne selvstendigheten, som gjør at hun ikke er prisgitt andres hjelp, skiller henne tydelig fra de øvrige informantene som er med i studien og gir henne således en rekke muligheter som de ikke har.

4.9 Familie og savn

Mehmed har ingen slektninger i Norge, og han har heller ikke sett familien sin siden han dro fra hjemlandet. Han beskriver at han savner dem mye og at han blir lei seg når han tenker på dem, særlig mamma som han snakker med på telefon nesten daglig. Mehmed sier at moren ofte gråter når han forteller hvor vanskelig livet hans i Norge er. Det syns han er trist. Ali har en alvorlig sykdom og har vært innlagt på sykehus i Norge ved flere anledninger, før han fikk endelig avslag. Han beskriver at savnet etter familien som alle er igjen i hjemlandet er ekstra sterkt når han er syk; *«(...)Noen ganger jeg savner familien, for når du er syk her, hvem kommer på sykehuset til deg og: «åååh»*, forteller han mens han illustrerer at noen trøster han. Han har ingen slektninger her, og har heller ikke sett familien sin siden han forlot hjemlandet.

Gabriel har, som Ali og Mehmed, heller ingen slektninger i Norge. Han sier at han jevnlig snakker med familien hjemme på telefon. De trenger hjelp, og særlig foreldrene begynner å bli gamle, men de bekymrer ikke Gabriel med det; «(...)De ønsker det beste for meg, de klager ikke til meg, de spør ikke meg om hjelp, de sier bare at jeg ikke skal bekymre meg, de motiverer meg». Han sier at han tenker på dem av og til, da savner han dem. Makedas familie ble og igjen i hjemlandet da hun dro, ingen av slektningene hennes er her. Hun holder kontakt med dem via e-mail, men forteller ikke alt om hvor vanskelig livet som papirløs i Norge er. Hun sier at hun vil ikke belaste dem med det, men hun tror nok de skjønner at hun har fått endelig avslag; «Jeg ikke snakker om alt, fordi de og stresser mye, fordi de er blitt gamle, så jeg vil ikke stresse dem. Jeg bare sa: «jaja jeg har det bra, jeg har det bra, det går bra», men de skjønner jeg har ikke fått opphold, de vet». Makeda beskriver at hun savner dem, særlig mamma. Hun sier likevel at hun tenker på seg selv først, fordi hun vet at moren ikke er alene, men har både kirken og en nabo som hun kan være sammen med. Aisha skiller seg også her fra de andre informantene fordi hun, som nevnt, har slektninger her i Norge. De har bodd her i over 25 år og har oppholdstillatelse. Aisha nevner ikke foreldrene sine i sin fortelling, men det kommer frem at hun er enebarn. Hun sier videre at det bare er bestemor hun har kontakt med i hjemlandet, og henne har hun ikke snakket med på lenge.

Alle informantene reiste fra noen i familien sin da de forlot hjemlandet og bare Aisha har et par slektninger her i Norge. Savn etter familien som ble igjen er sentralt hos mange flyktninger og innvandrere som kommer hit og kan være med på å forsterke følelser av ensomhet og isolasjon. Når man i tillegg lever som papirløs, kan situasjonen kanskje oppleves ekstra vanskelig uten nære familiære bånd. Fra annen forskning kjenner man til at familie ofte betyr noe langt mer grunnleggende for mange innvandrere enn den gjør for etniske nordmenn (Eriksen og Sørheim 1999, 147). Dette blir gjerne ekstra tydelig når man står ovenfor kritiske situasjoner som det å leve papirløst i Norge innebærer.

4.10 Hjemland og retur

Mehmed følger daglig med på nyheter hjemmefra, og beskriver hjemlandet og hjembyen som full av politiske problemer, konflikter og korrupsjon. «Her er ikke noe liv» forteller moren til han når de snakkes over telefon, og hun ønsker at han skal fortsette å være i Norge. Mehmed selv sier om dette at han er usikker på om det er bedre her slik situasjonen hans er nå; «Hvis du har ikke arbeidstillatelse eller endelig avslag, nei jeg orker ikke her, det livet her, veldig vanskelig. Jeg kan ikke bestemme, det er litt vanskelig å bestemme». Mehmed har for en stund tilbake skrevet navnet sitt hos IOM for å få bistand til frivillig hjemreise, men han

ombestemte seg når han begynte å tenke på hjemlandet. Han sier at det ikke er noe i hjembyen for han å vende tilbake til, bortsett fra familien. Dessuten har han vært i Norge i mange år nå, og etter så lang tid er det vanskelig å tenke på retur sier han.

Ali følger også med på situasjonen i hjemlandet. Han beskriver bomber, kriminalitet og krig, samt at man ikke kan stole på hverken myndigheter eller politi der. Han sier videre at han ikke har fått fikset noe av det han hadde planlagt her i Norge. Det er også med på å vanskeliggjøre en eventuell retur. I likhet med Mehmed, har også Ali vurdert frivillig retur og derfor tidligere skrevet navnet sitt hos IOM. Han trakk det imidlertid tilbake da han begynte å tenke på hjemlandet, og på at han ikke kan få den operasjonen han trenger der. Gebriel var soldat da han bodde i hjemlandet og beskriver landet som en politisk fiasko med mange problemer. Han sier livet der er dårlig, og for han er det ikke noe alternativ å reise hjem så lenge det er konflikt der, det blir for vanskelig.

Makeda skiller seg fra de andre når hun snakker om hjemlandet. Hun er tydelig på at hun vil hjem, men ikke før *«dagene der er blitt bedre»*. Hun beskriver at det nå er en vanskelig situasjon i hjemlandet preget av konflikt og manglende ytringsfrihet. Makeda forteller likevel at hun ikke vil leve hele livet sitt her i Norge, men at hun heller ikke kan reise til hjemlandet slik det er nå. Hun og kjæresten har derfor kontaktet en menneskesmugler som skal ta dem til Canada. Hun sier at hun har ikke noe annet valg slik situasjonen er. Aisha sier at hun er kjent med nesten alt i Norge nå, og hun snakker språket tilnærmet flytende. Hun tenker ikke så mye på en eventuell retur. Det er utenfor hennes kontroll, og hun orker derfor ikke bekymre seg for det. Hun forteller lite om hjemlandet til meg, men hun beskriver et arbeidsom og godt folk.

4.11 Fremtid og drømmer

Flere av informantene preges av å ha satt livet sitt på vent når det gjelder fremtid og planer. Når samtalen avslutningsvis berørte dette tema, trekker noen frem familiestifting som en særlig bekymring. På spørsmål om hun ønsker seg barn, svarer Makeda; *«Ja jeg trenger barn, men ikke nå, fordi jeg har ingenting, så jeg tenker om det blir bedre dager. Hvis du har alt, kanskje barna kommer, hvis du har ingenting, nei..ikke bra»*. Aisha sier også at hun ikke vil ha barn nå som situasjonen ikke er stabil. Gebriel vil gjerne, men han tror han snart er for gammel. Bare Makeda har kjæreste av de fem informantene. Flere sier imidlertid at de gjerne vil ha kjæreste, men at det er vanskelig slik tilværelsen deres er nå.

Kjærlighet og familie er grunnleggende eksistensielle verdier for mange mennesker. Som informantene beskriver hindrer situasjonen deres dem fra å starte familie, og vanskeliggjør

muligheten til å inngå i intime kjærlighetsrelasjoner. Informantene er i stor grad preget av en her-og-nå orientering som kretser rundt å overleve i en vanskelig tilværelse. De opplever å ha satt liver sitt på vent, og har gjerne ikke fått utrettet de planene de hadde sett for seg med å komme hit. Fremtiden deres er uviss, eller som Gebriel sier; «*Jeg er her nå, morgendagen vet jeg ikke, jeg håper*».

Til tross for mange utfordringer og usikkerheter, har de likevel noen drømmer for fremtiden som de avslutningsvis ville dele med meg. Mehmeds drøm er å få oppholdstillatelse i Norge. Deretter vil han gifte seg og stifte familie her. Han vil også kjøpe seg en bil og så et hus. Han savner å kjøre bil sier han, for det gjorde han hver dag da han bodde i hjemlandet. Han håper, men han tror ikke at noe vil endre seg ved hans asylsøknad i fremtiden. Ali drømmer om at krigen i verden og i hjemlandet skal ta slutt, men han tror ikke på den drømmen lengre; «*(...)Du får ikke demokrati i hjemlandet mitt, aldri*» sier han. Gebriel håper på en lysere fremtid hvor han slipper fri fra alle bekymringene. Da vil han stifte familie og få seg jobb, men han tror han snart er for gammel til det. Aishas drøm er å studere her i Norge «*hvor hun føler seg hjemme*», men hun vet ikke hvordan hun skal få oppfylt denne drømmen lengre. Makeda ber til Gud om det samme hver kveld; først ber hun om fred på jord, så om fred for seg selv. Hun vil ikke leve hele livet sitt i Norge, hun vil reise hjem, men ikke før «*dagene der er blitt bedre*». En dag håper hun at hun er utdannet sykepleier.

4.12 Oppsummering

Gjennom informantenes beskrivelser er det forsøkt illustrert hvordan den papirløse tilværelsen kan infiltrere alle sider ved en persons hverdagsliv. Alt fra søvn, kosthold, relasjoner, arbeid også videre påvirkes som beskrevet av statusen som papirløs og må forstås i dette perspektivet. Således kan man si at papirløsheten er blitt en del av deres habitus, og dermed preger hvordan de forholder seg til omverden. Videre har det kommet frem at det er stor variasjon blant informantene. Fra Ali på som er totalt prisgitt andres hjelp og lever i en svært marginal og sårbar tilværelse. Til Aisha som med sin selvstendighet og sine muligheter, opplever at hun stort sett kan gjøre det samme som om hun hadde hatt opphold. Gjennom hennes historie trer betydningen av lovlig arbeid tydelig frem, og hennes erfaringer viser hvordan arbeidet virker som en døråpner for andre fordeler og muligheter. Slike forskjeller kan også være med på å nyansere den papirløse tilværelsen og er videreført i de neste kapitlene. Informantenes beskrivelser er videre med på å danne rammen rundt de neste kapitlene som retter seg mer mot deres perspektiver. I tillegg vil en slik kontekstualisering bidra til at deres forståelser blir forankret, og ut fra det forhåpentligvis fremtrer klarere.

5. DE PAPIRLØSE OG DET NORSKE SAMFUNN

5.1 «Vi har d-nummer, dere har personnummer, det er litt forskjellig»

D-nummer er et identifikasjonsnummer tildelt personer som skal oppholde seg i Norge over kortere perioder og som ikke står innmeldt i folkeregisteret, eller om det foreligger et begrunnet behov. D-nummer brukes som identifikasjon på lik linje med fødselsnummer²³. D-nummeret knyttes således til status som asylsøker og ikke til papirløse spesielt. Det gir likevel informasjon om at vedkommende ikke har fått permanent opphold i Norge.

Overskriften er et sitat fra Mehmed. I likhet med han, har også flere av informantene dratt frem d-nummeret som en markør for et skille mellom seg selv og «oss vanlige», for å bruke hans ord. Ali sier at «(...)Når du ikke har personnummer du kan ikke den system, når du ikke har personnummer du kan ikke få fastlege, når du ringer fastlegekontor de sier nei». Informantene beskriver hvordan de opplever å være utestengt og rettighetsløse fordi de mangler personnummer i Norge. D-nummeret fremtrer slik som et sentralt hinder for å ta del i velferdsstatens goder. Videre kan d-nummeret også oppfattes som en slags overvåknings- og kontrollmekanisme fra det norske samfunn overfor asylsøkere som oppholder seg i landet. D-nummeret beskytter velferdsstatens goder, og kontrollerer hvem som får ta del i dem. Norske myndigheter kan ikke sikre at alle med endelig avslag forlater landet innen gitt tidsfrist, men man kan gjøre det vanskeligere å bli igjen uten lovlig opphold, og gjennom d-nummeret hindre dem tilgang til velferdssamfunnet. Informantene sier noe om hvordan nettopp d-nummeret asylsøkerne får tildelt kan erfares som en slags kontroll og overvåkning; «Jeg har id-kort, hvis jeg går på tur i byen, på senteret, politi for eksempel kommer til meg, politi sa til meg; «har du id-kort». Hvis jeg gav til dem, de kan sjekke d-nummeret» sier Mehmed. Aisha sier også noe om dette;

«Det var veldig vanskelig først til å skaffe meg bankkonto, på grunn av den legitimasjon jeg fikk fra politi. Nå tar de ikke i mot mennesker med d-nummer, det var bare på den tida, men bankene de vet at jeg ikke har opphold i Norge. Så lenge jeg bruker d-nummeret da vet man om det. Jeg skjulte ingenting, jeg sa jeg har ikke opphold, og det var det asylsøker id-kortet jeg gav de som legitimasjon, for jeg har ikke en annen legitimasjon jeg kan gi».

---

²³ <http://www.norge.no/oss/#a14604>, lest 05.03.12

Aisha er den eneste av informantene som har visakort som hun kan benytte som legitimasjon istedenfor asylsøker id-kortet. Likevel er det hennes d-nummer som er oppgitt på visakortet, og heller ikke det kan da gi henne noe annen tilgang til velferdsstaten enn de øvrige informantene har. Visakortet gir imidlertid et førsteinntrykk som fører til at hun ikke umiddelbart vil bli koblet til å være asylsøker og da ei heller papirløs. Slik kan det være med på å gi henne en beskyttelse og et fordelaktig bilde av at «*hun er en av oss*». Dette vil utvilsomt være med på å gi henne fortrinn og muligheter som de andre ikke har. En potensiell arbeidsgiver, huseier eller andre vil ikke umiddelbart stille spørsmål ved hennes asylstatus når hun viser frem et ordinært bankkort som legitimasjon fremfor asylsøker id-kortet. Fra «Maria Amelies» (2011) historie i boken *Ulovlig norsk*, kom det også frem hvordan en annen legitimasjon enn asylsøker id-kortet, i dette tilfellet et studentbevis, gav henne innpass på arenaer hvor andre papirløse ikke hadde adgang.

5.2 «Jeg lever på utsiden»

Flere av informantene snakker gjennomgående om seg selv som «*utenfor*». Utenfor det norske, utenfor velferdsstaten, uten arbeid, uten bolig, uten familie. Fra deres historier trer det tydelig frem at det er mye de er uten, og mange arenaer de står utenfor. Ytrehus (2001, 17) skriver at med etableringen av den norske nasjonalstaten har det vært viktig å fastsette klare definisjoner for hvem som hører til på den ene siden og hvem som ikke hører til på den andre. Nasjonalstaten virker slik både inkluderende og ekskluderende. Mye av hverdagen i en slik stat er preget av, og fungerer nettopp som, en daglig påminnelse om nasjonens enhet og dens grenser (Eriksen og Sørheim 1999, 69). Denne påminnelsen er åpenbar for informantene som i så utstrakt grad står utenfor, og de erfarer den daglig i sitt hverdagsliv.

Oppbyggingen av den moderne velferdsstaten forsterket betydningen av å kunne skjelne mellom dem som har retter og plikter i forhold til staten, statsborgerne, og de andre som ikke har det (Ytrehus 2001, 17). Flertallet av informantene snakker som nevnt om seg selv i en utenfor-posisjon. Da i motsetning til «*oss vanlige*» eller statsborgerne som er innenfor. Fra utsiden av samfunnet er mulighetene få og rettighetene enda færre. Gebriel sier at «*(...)Fordi jeg lever på utsiden av systemet kan jeg ikke få bosted legalt*». De papirløses posisjon er i stor grad stengt ute fra legale muligheter i det norske samfunnet og blir da nødvendigvis tettere knyttet til kriminalitet og svarte markeder. Alle samfunn har utformet regler for hva man anser som riktig/uriktig. De som ikke kan leve etter de reglene som flertallet har vedtatt, betraktes da som en «outsider» (Becker 2005, 23). Karin Harsløf Hjelde (2010) har forsket på papirløse migranter og helse. Hun skriver at også begrepsbruken omkring denne gruppen viser

at personer uten lovlig opphold betraktes som et alvorlig samfunnsproblem. Gruppen assosieres med nettopp ulovligheter og skjult virksomhet. Begreper som «ulovlig», «illegal», «udokumentert» også videre synliggjør, som nevnt innledningsvis, myndighetenes problemer når det gjelder kontroll og sikkerhet. Nasjonalstaten og dens grenser blir således utfordret (ibid., 21).

I tillegg er det også en mer generell tendens i samfunnet til å betrakte dem som er annerledes enn oss selv som avvikende eller kriminelle. Ytrehus (2001, 11) skriver at bilder og begreper som brukes for å beskrive «den andre» som avviker er nesten utelukkende stereotype. Svært forskjellige grupper som for eksempel rusmiddelmissbrukere og innvandrere blir beskrevet i lignende termer. Ofte forbindes «den andre» med urenhet, smittefare og nettopp kriminalitet som i dette tilfelle. Implisitt fremstår det et «vi» som har de positive egenskapene som «den andre» mangler, «vi» er normale, mens «den andre» er avvikende (ibid., 15). Informantene snakker også som om seg selv som noe «annet», og trekker tydelige skiller mellom seg selv og «oss vanlige» som flere av dem sa. Med kunnskap om hvordan slik andregjøring foregår kan man bedre forstå denne marginaliserings- og eksklusjonsprosessen. Det vil være relevant innen sosialt arbeid som retter seg mot en rekke grupper som «*lever på utsiden*», for å bruke Gabriels ord.

Slike sammenhenger kan være med å forklare hvorfor informantene har en forestilling om at omgivelsene ser på dem som kriminelle. Likevel har ingen av de jeg har snakket med fortalt om noe kriminell virksomhet foruten svart arbeid. Ingen av dem drar frem det som noe ønskelig. Så lenge de lever på utsiden uten arbeidstillatelse er det imidlertid svært få andre reelle muligheter enn svart arbeid for å overleve. Dette er også et funn i rapporten *No way in, no way out?* (Øien og Sønsterudbråten 2011). Becker (2005, 51, 52) skriver at bare et enkelt lovbrudd, som i dette tilfelle svart arbeid, kan være nok til å bli stemplet som kriminell. Har man fått den merkelappen på seg, forbindes man også med andre trekk som er karakteristiske for alle som har fått stempelet «kriminell». En person, som i dette tilfelle arbeider svart og oppholder seg ulovlig i landet, blir da antatt å kunne bedrive andre kriminelle aktiviteter. Slike antagelser vil videre kunne føre til at man blir betraktet som uønsket.

5.3 Kategori: «Ulovlig og kriminell»

Medias fremstilling av innvandrere som kriminelle er noe berørt innledningsvis i denne oppgaven. Førsteintrykket ved lesningen av informantenes fortellinger var at alle er opptatt av å presentere et bilde av seg selv hvor de tydelig tar avstand fra nettopp kriminalitet. Basert

på tidligere forskning og teori som er nevnt ovenfor, tolker jeg det dithen at dette kan knyttes til deres forestilling om at samfunnet rundt ser dem som kriminelle, mens de selv ikke føler seg som det. Vel vitende om storsamfunnets blikk på dem, opplever de å bli puttet i kategorien «ulovlig og kriminell», uten selv å ha noen reell mulighet til og tre ut av denne boksen. Alle slike handlinger som hindrer mennesker i å nå et rikere menneskeverd er undertrykkende, i følge Freire (1999, 39). De undertryktes muligheter, eller kamp, blir da å ikke ta opp i seg undertrykkerens stempling, men å fastholde verdighet ved å fremheve sine attråverdige sider. Betrachninger som jeg vil komme nærmere inn på i neste underkapittel. Med det perspektivet er ikke informantene hjelpeløse og avmektige offer som lider under et undertrykkende stigma om dem som «ulovlig og kriminell». De er sterke overleverere som til daglig kjemper for å fjerne seg fra det.

Mehmed sier, som nevnt, at han skjuler sin asylstatus for norske mennesker han møter. Han vil ikke at vi skal vite det fordi han har en forestilling om at nordmenn ser på papirløse som dårlige mennesker. Aisha skjuler også sin asylstatus overfor de norske kollegaene sine; «*Nei de vet ingenting om min personalliv og jeg syns det er ikke viktig for dem å vite om det(...)*». På grunn av de store fordelene som assosieres med å være «normal», så vil de fleste forsøke å unngå å avsløre en potensielt diskrediterende brist, skriver Goffman (2000, 120). Det er derfor viktig å styre sosial informasjon om seg selv overfor dem man forholder seg til i det daglige. Det man må skjule vil i dette tilfelle handle om deres asylstatus. Når for eksempel Mehmed svarer «*jaja*» på spørsmål om han har vært på besøk til hjemlandet, eller når Aisha unngår å snakke om sitt privatliv med arbeidskollegaene, kan det være uttrykk for slik tilsløring. Goffman skriver videre at det å skjule deler av seg selv, kan ha betydelige psykiske og sosiale konsekvenser. Vedkommende kan for eksempel føle seg splittet mellom allmennheten som omgir han/hun, og gruppen man selv knyttes til. Slik blir man fremmedgjort både ovenfor sine «egne» og i forhold til «det normale» samfunnet som omgir en (ibid., 114).

Selv om Aisha i stor grad tar avstand fra gruppen papirløse, blir hun fortsatt provosert når hun for eksempel leser om papirløse i avisen, hun føler da at de blir fremstilt uriktig; «*(...)Alt som står der er hva jeg lever eller hva jeg går igjennom, de har ikke skrevet det på en riktig måte*». Å føle seg uriktig fremstilt eller stemplet på denne måten kan, slik jeg leser Goffman, forstås som et stigma. Det innebærer en uoverensstemmelse mellom den tilsynelatende og den faktiske sosiale identiteten, eller som nevnt ovenfor, en brist mellom samfunnets og egen oppfattelse av seg selv (Goffman 2000, 15). Han sier videre at stigmaet handler om en situasjon som hindrer individet fra å oppnå sosial aksept. Noe som særlig kjennetegner

papirløse migranter som i stor grad er plassert utenfor samfunnets aksept (ibid., 11). I hverdagen kan sosialt stigma gi seg mange forskjellige uttrykk; fra nedsettende tiltale og økenavn til sosial utfrysing. Det kan også ta mer strukturelle former som utestengning fra bolig- og arbeidsmarkedet, som nevnt av informantene Gebriel (Ytrehus 2001, 15).

To av informantene arbeider svart, og lever da på en måte opp til den forestillingen om at de betraktes som kriminelle. Det er imidlertid deres asylstatus som nekter dem adgang til de alminnelige måter å klare hverdagslivets rutiner på. Slik utelukkelse fra legale muligheter fører videre til at man av nødvendighet må utvikle ulovlige rutiner (Becker 2005, 54). Eller som Freire (1999, 28) skriver, at den undertryktes adferd er en påtvunget adferd fordi den følger et skjema som er trukket opp av undertrykkeren. Papirløses adferd kan også forstås i den retningen og et viktig moment er hvordan de fra sin posisjon ikke har så mange andre muligheter enn svart arbeid og dermed kriminalitet.

Det vil alltid være ulike grader av hvordan stigmaet er internalisert hos dem som rammes av det, også blant papirløse. De undertrykte tilpasser seg til en viss grad undertrykkelsesstrukturen som de er en del av. De opplever likevel en dobbelthet mellom undertrykkerens bevissthet som de har tatt opp i seg på den ene siden, og muligheten for frihet og menneskeverd på den annen (Freire 1999, 29). Denne muligheten er alltid til stede, skriver Freire, og lengselen etter den er stor blant de undertrykte. Ved eksplisitt å ta avstand fra ulovlighet og kriminalitet gjennom å fremheve lovlydige og positive ressurser ved seg selv, deltar informantene slik i sin egen frigjøring. Vel vitende om sin situasjon, blir de stadig konfrontert med nødvendigheten av å kjempe for sin frihet, og for bekreftelse av sitt jeg. For undertrykkelsen trellbinder og man må stadig vende seg mot den for ikke lenger å være offer for dens styrke (ibid., 48, 33).

5.4 «Vi er normale folk»

Siden alle informantene oppholder seg i Norge uten oppholdspapirer er de i følge norsk lov kriminelle og kan straffes deretter jfr. Utlendingsloven § 66. Gjennom samtalene formidler imidlertid informantene hvordan de selv ikke føler seg som det. Makeda sier blant annet; *«(..)men vi har ikke gjort noe kriminellt, vi er normale folk»*. Både gjennom at de ikke har rettet seg etter Utlendingsdirektoratets vedtak og ved svart arbeid er de juridisk sett likevel kriminelle. Det interessante her er imidlertid denne uoverensstemmelse mellom lovverket og sitt eget bilde av seg selv.

Informantene forteller altså om opplevelser av ofte å bli betegnet svært unyansert av omgivelsene, som en ensartet og homogen gruppe. Særlig erfarer de da, som nevnt tidligere, at gruppen papirløse knyttes til kriminell virksomhet. Individene i gruppen kommer sjelden frem og de jeg har snakket med kjenner seg ikke igjen i, det de oppfatter, er beskrivelsen av seg selv som «ulovlig og kriminell». Goffman (2000, 17) sier at slike stigma i alle tilfeller handler om et individ som i alminnelig sosialt samkvem ville blitt akseptert uten vanskeligheter, men som besitter en egenskap som ikke kan unngå å tiltrekke oppmerksomhet, i dette tilfelle manglende oppholdstillatelse. Denne egenskapen blir gjerne trukket ut av sammenhengen, overdimensjonert og kan vanskeliggjøre møter mellom «oss» og «dem». Deres øvrige egenskaper forsvinner ut av syne. Egenskaper som ellers kunne ha berettiget dem til et fellesskap med oss;

Mehmed: «Jeg liker veldig godt bil, fordi jeg hadde bil i hjemlandet mitt. Jeg jobbet i et firma, så jeg kjørte bilen til det firma, ja jeg hadde bil, men når jeg kom hit jeg sluttet med bil»

Gebriel: «I mitt land der jobbet jeg som mekaniker, en spesiell type mekaniker, med bygninger, eller jeg kunne jobbe med busser, utsiden av bussen, kanskje en dag kan jeg jobbe med mitt yrke igjen, men nå må jeg overleve»

Ali: «Jeg spiller fotball, i hjemlandet også, jeg liker det veldig godt, hvis du spiller bra du kan spille fast to ganger i uken, jeg prøvde en gang og alle guttene på laget de sa «du kan komme tilbake sånn fast to ganger i uken»»

Aisha: «Jeg trives med å trene, bare slår på musikk, og ja ofte jeg er opptatt av min fart og hvor mye kilometer jeg løper, hvor mye kalorier jeg brenner, prøver å løpe fem kilometer på under en halv time»

Makeda: «Vi går hver søndag i kirken, vi ber, også den priest, vi følger han, han lærer oss om bibelen, også vi synger, jeg ber hver dag, kanskje 4 eller 5 ganger»

Det er allmennmenneskelig at man ønsker å fremheve positive sider ved seg selv. Innen forskning kan man anta at alle informanter vil søke å fremstille seg selv på en verdig måte. For papirløse migranter er det imidlertid kanskje særlig presserende, og kan forstås som en måte å håndtere deres opplevelse av hvordan omverdenen betrakter dem. Alle informantene trekker frem slike positive sider ved seg selv som man umiddelbart ikke ser fordi de er overskygget av negative forestillinger om dem som for eksempel «ulovlig og kriminell». Goffman (2000, 34) skriver videre at når en slik uoverensstemmelse mellom omgivelsens oppfatning og ens eget bilde av seg selv oppstår, kan resultatet bli at man avskjæres både fra samfunnet og seg selv. Man vil da stå alene som en stigmatisert person midt i en verden som nekter å akseptere deg. Som vist i tidligere avsnitt, betrakter flere av informantene seg selv i

en slik avskåret posisjon utenfor det ordinære samfunnet. Becker (2005, 52) skriver at den statusen man har ervervet seg gjennom å bryte, i dette tilfelle Utlendingsloven, og den identifikasjonen som da medfølger, viser seg slik å være viktigere enn de fleste andre. Man blir som papirløs ofte først sett som «ulovlig og kriminell», deretter kan man eventuelt se etter andre sider ved vedkommende.

I likhet med Goffman, betrakter også Cooley selvet som sosialt og situasjonsbetinget. Han sier at vi kikker på oss selv ved å se på andre, da ser vi deres bilde av oss som i et speil. Denne forestillingen om andres bedømming av oss fører til en positiv eller negativ selvfølelse, ut fra hvordan bedømmelsen ser ut (Levin og Trost 2005, 37). En negativ bedømmelse fra omgivelsene, eller et stigma fører da, i følge Cooley, til en negativ selvfølelse. Makeda forteller at ellers gode og ressurssterke mennesker fra hennes land brytes ned av den papirløse tilværelsen; *«Mine mennesker er veldig gode mennesker, men de kommet hit og jeg tror det er masse stress ikke sant, de krangler, det er masse problem for den livet»*. Freire (1999, 46) skriver at nedvurdering av seg selv er et karakteristisk trekk når man blir undertrykt. Det kommer av at man har gjort undertrykkerens mening om til sin egen. Informantene kan i aller høyeste grad sies å være undertrykt. Årsaken til at de er så tydelig på å formidle at de er *«gode og normale folk»*, kan kanskje bekrefte nettopp hvordan samfunnets syn virker på dem.

5.5 Vi papirløse?

Andre utenfor-grupper i samfunnet danner ofte undergrunnsmiljøer og subkulturer basert på felles politiske og/eller andre interesser som de opplever at det øvrige samfunnet ikke deler med dem (Sandberg og Pedersen 2006, 62). De skaper gjerne en alternativ motkultur og opplever et fellesskap med andre som også er utstøtt. Subkulturen blir slik en motstands- og opprørskultur og et felles svar fra de undertrykte (ibid.). I motsetning til slike miljøer har de papirløse ikke havnet i en utenfor posisjon fordi de protesterer mot allmenne normer og regler. De uttrykker tvert imot ønsker om å leve *«vanlige liv»* basert på allmenne lover og regler i det norske samfunnet. Deres gruppetilhørighet er heller ikke basert på noe annet fellesskap enn at man ikke har lovlig opphold, og den er ikke selvvalgt. Bortsett fra dette er likhetene mellom dem få, mens ulikhetene er mange og fremtredende. Det er store variasjoner mellom informantene når det kommer til hvorvidt de snakker om seg selv som en del av et «vi papirløse» eller ikke. Aisha har for eksempel bevisst tatt avstand fra andre papirløse;

«Ja det er ikke noe vits for meg, jeg vil ikke høre alltid om problemer og det blir alltid negativt prat, jeg orker ikke. Siden jeg var yngre jeg har alltid likte å være helt for meg sjøl, bare opptatt med min egen verden».

Goffman (2000, 137) skriver at innenfor en stigmatisert gruppe har man en tendens til å dele sine egne i kategorier, alt ettersom i hvor stor grad deres stigma er åpenbart og påtrengende. Aisha snakker ikke om seg selv som en del av et fellesskap med andre uten oppholdspapirer. Derimot sier hun at hun på egenhånd får til mer om hun tar avstand fra og ikke blir assosiert med gruppen av papirløse. Dette kan forstås i retning av det Goffman kaller ambivalens overfor gruppetilhørighet. Han skriver at det er nettopp gjennom sin tilslutning, eller avstand til gruppen av stigmatiserte at den enkeltes skiftende identifikasjon trer tydeligst frem. Jo mer et individ allierer seg med normale, det vil i dette tilfelle si personer som ikke er papirløse, jo mer kommer vedkommende til å oppleve seg selv som ikke-stigmatisert (ibid., 138).

Aisha sier jo nettopp at hun ikke erfarer at det er så stor forskjell mellom henne og vennene hennes som har opphold. Stort sett opplever hun at de har muligheten til å gjøre det samme. Hun er imidlertid den eneste av informantene som ikke omgås andre papirløse. Hun er også den eneste som sier at hun tross alt har det relativt godt selv om hun er papirløs; «*Selv om jeg ikke har noe papir, jeg fortsatt lever godt, det klager jeg ikke på, og det er syns jeg, på grunn av at jeg har min egen måte til å ta mitt liv til det neste..ja sted*». Hennes historie skiller seg, som nevnt tidligere, gjennomgående fra de andre informantenes. I motsetning til deres, inneholder hennes hverdagsliv i større grad muligheter og optimisme. Slik kan man se at det å i stor grad «tilsløre» sin asylstatus gjennom en ordinær legitimasjon, og å ta avstand fra gruppen papirløse også har vært med på å gi henne fordeler.

Goffman (2000, 137) sier også at den stigmatiserte har en tendens til å innta samme holdning ovenfor sine egne som de normale, eller som samfunnet for øvrig har inntatt overfor han. Flere av informantene har vært opptatt av å formidle at «*deres folk*» ikke er kriminelle, men ønsker å jobbe og bidra i det norske samfunnet. På den annen side trekkes det også frem av noen, at andre grupper av papirløse ikke er like lovlydige. Mehmed sier at; «*Mitt folk, 90 %, 95 % liker ikke å stjele og sånn, jeg lover dere, men arabiske fra hmm..Marokko eller, de gjør sånn*». Makeda sier også at noen papirløse er kriminelle, men ikke hennes folk; «*Noen gjør kriminelt, men du kan bare sjekke mitt folk, de er ikke kriminelle. Nei det er veldig spesielt folk, de bare jobber og ja*». Ali er skeptisk til å omgås så mange andre papirløse; «*Når jeg har kontakt med andre, jeg kjenner ikke han, hva gjør han, kanskje han jobber svart, kanskje han gjør noe som ikke er bra for meg. Jeg må kjenne de jeg har kontakt med*». Denne ambivalensen ovenfor egen gruppe, om man kan kalle papirløse for det, kan videre føre til en slags fremmedgjørelse og skamfullhet ovenfor jeget skriver Goffman (ibid., 139).

Alle informantene snakker likevel om en gruppetilhørighet, men da ikke som «vi papirløse». I den grad de knytter seg til en gruppe er det ut fra et etnisk fellesskap, uavhengig av hvilken asylstatus man har. Informantene snakker om «*mitt folk*», og refererer da til sine landsmenn eller mennesker fra samme etniske folkegruppe. Likevel snakker noen av dem om papirløse som en mer generell gruppebetegnelse; «*Kanskje det er mange personer sånn som meg, ja sant, jeg er ikke alene*» sier for eksempel Ali uten at han snakker om noe mer klart og avgrenset fellesskap enn det. Det er altså i sitt etniske miljø informantene finner tilhørighet, og ikke blant andre papirløse. Dette kan være med på å underbygge variasjon og heterogenitet blant mennesker som ofte blir plassert i en og samme bås, som papirløse migranter.

5.6 En avmektig posisjon

Andre utenfor-grupper har kanskje i større grad mulighet for inntreden i det allmenne samfunnet igjen, om de skulle ønske det, enn det informantene har. De er skjøvet ut i en marginal posisjon, og har heller ingen reelle muligheter for å tre ut av denne posisjonen og forandre sin situasjon så lenge de ikke har lovlig opphold i landet. Mehmed forteller at han ofte går inn på UDIs nettsider og leser om endelig avslag for å se om det står noe om hva han kan gjøre. Beskjeden fra norske myndigheter er for ham klar; «*Ja de som har endelig avslag må tilbake til hjemlandet, vi kan betale hehe*».

Det å ikke ha noen reelle sjanser til å påvirke sin egen situasjon fører til en avmaktsfølelse og kan i verste fall resultere i total resignasjon hvor man forholder seg apatisk til sin egen tilværelse. Flere av informantene forteller om opplevelser av meningsløshet, og følelser av å ikke «være», men bare eksistere i et slags vakuum hvor de har satt livet sitt på vent i håp om at deres asylstatus i fremtiden skal bli omgjort. Makeda forteller, som nevnt, at hun og kjæresten spiller kort, ikke fordi de liker det, men for å få tiden til å gå og for å få et avbrekk fra å konstant uroe seg for saken. Ali forteller at han tror vennene hans oppfatter han som plagsom fordi han snakker om asylsaken hele tiden. Slik kan man se hvordan papirløsheten blir altoverskyggende og at andre sider ved dem settes på vent i håp om at det i fremtiden skal skje en forandring i saken;

«Du snakker om andre ting, men meg sjøl jeg snakker om saken, om UDI, om politi, for jeg har ikke noe, hele tiden. Noen ganger jeg plager andre også, jeg beklager, men jeg snakker hele tiden om saken eller om sykdommen, om sykehus noen ganger, det er fordi jeg har bare den saken».

Man kan si at deres situasjon i utstrakt grad preges av avmakt. Denne avmakten handler ikke bare om manglende kontroll over eget liv, men kan også tolkes å ha et element av uverdighet.

Som beskrevet flere steder, forholder informantene seg stadig vekk til negative bilder av seg selv. Paulo Freire (1999, 46) skriver at undertrykte grupper har en tendens til å internalisere slike bilder som er skapt av undertrykkeren. Kampen mot avmakten kan derfor være en kamp for å bli anerkjent som et verdig subjekt, og her som noe annet enn papirløs (Gullestad 2000, 40). De undertryktes kamp handler altså også om å vinne sitt tapte menneskeverd tilbake (Freire 1999, 25). Noe som kanskje er med å påvirke hvorfor informantene i samtale med meg var så opptatt av å synliggjøre positive sider ved seg selv. Kanskje var det en del av deres kamp for verdighet i en ellers svært avmektig posisjon. De kan ikke kontrollere om de får bli her i Norge, men de kan altså kontrollere hvilket bilde de vil formidle av seg selv i samtale med meg, uavhengig av hvilket syn majoritetssamfunnet har på dem. Det kan da handle om en liten kamp for frihet.

5.7 «Jeg betalte 36 % skatt, det var hyggelig»

Dersom man har jobbet lovlig og betalt skatt i Norge, fører det vanligvis til opparbeidete trygde- og pensjonsrettigheter, for de papirløse er det ikke slik. Flere av informantene trekker frem denne problemstillingen. Det kommer igjen tydelig frem hvordan de snakker fra en utenfra-posisjon hvor for eksempel NAV ikke lengre er et sikkerhetsnett. Flertallet beskriver at de har betalt skatt og bidratt til samfunnet, men uten å få noe annet igjen enn beskjed om å reise tilbake til hjemlandet. Mehmed forteller at han *«betalte 36 % og det var hyggelig»*.

Makeda sier at;

«Jeg bare jobbet og betalte den skatt, men ikke nå fordi jeg sluttet i jobben, og nå jeg har ikke jobb, og jeg har ikke fått hjelp fra NAV eller ingenting. NAV hehe, samme som mamma, hvis du har ikke jobb for eksempel de hjelper deg. Jeg mistet jobben fra juli i år, min kjæreste i april, men vi fikk ikke».

Hun beskriver videre at selv om mange papirløse fra hennes hjemland har jobbet og bidratt i Norge i 15 år eller mer, så er fortsatt svaret fra den norske regjering at de *«(...)må tilbake, må tilbake, vi betaler den flyreise hjem»*. Aisha beskriver noe av det samme, særlig poengterer hun det ironiske i at hun, etter å ha opparbeidet pensjonspoeng i Norge, bare må begynne på null i et annet land om hun drar herfra;

«Dette her, det er veldig morsomt, for på en måte man betaler skatt, du bare betaler skatt, men du vet ikke om du kommer til å få den pensjonspenger, skjønner du, og når de sier «okei du må bare dra herfra», det betyr at du skal dra til en annen land som du har ikke betalt skatt og du har ikke pensjonspenger, ingenting. Da du må begynne fra null og det er veldig morsomt».

5.8 «Vi vil bare ha et vanlig liv»

Alle informantene trekker frem at de ønsker seg «*et vanlig liv*», og omtaler livet før de fikk endelig avslag som fint. Da var de på innsiden, hadde legale jobber og betalte skatt. Slik presenteres et ideal om «god samfunnsborger» som en som jobber, bidrar og betaler skatt. Som papirløs er de utestengt fra muligheten til å leve opp til dette bilde, selv om de skulle ønske det aldri så mye. Som jeg har nevnt tidligere er dette med på å skille dem fra andre utenfor-grupper som gjerne er i opposisjon til det øvrige samfunnets idealer og normer. Mehmed sier at «*Vi vil bare ha et vanlig liv, ja før når jeg stod opp; «det er fint, jeg har vanlig jobb som andre mennesker»*». Ali understreker at «*Det er vanskelig her i Norge nå, men ikke når du har papir og du kan normalt med andre mennesker, hvis du har fått hjelp eller arbeidstillatelse*». Han forteller videre at alt han ønsker seg er å leve sånn som for eksempel meg uten at han vet noe mer om mitt liv enn at jeg er norsk statsborger og student ved HIOA. «*(...)Alt alt jeg tenker, for eksempel sånn som deg. Jeg vet, jeg vil ha jobb, oppholdstillatelse, jeg må ha lovlig, lovlig i Norge, jeg tenker på sånt*». Aisha er den eneste som lever tilnærmet slik som det bilde informantene presenterer av en «god samfunnsborger», og igjen ser man hvordan blant annet jobben hennes gir henne fordeler. Som «Maria Amelie» har Aisha, på tross av at hun i likhet med andre papirløse er utestengt fra samfunnet, lyktes å komme seg inn gjennom blant annet å finne smutthull i systemet.

Ut fra et symbolsk interaksjonistisk perspektiv kan man også si at slik man definerer sin situasjon vil påvirke hvilke muligheter eller begrensninger man ser for seg. Aisha har ikke alltid definert situasjonen sin som hun gjorde i samtale med meg, men sier at hun en dag bestemte seg for at negative tanker ikke skal kunne påvirke hennes situasjon, og at hun fra da av ville forsøke å se ting på en positiv måte;

«Jeg sa til meg sjøl at hvis det kommer en forandring greit, greit ikke, ikke tenk på det, for det hjelper ikke i det hele tatt og jeg vil ikke være syk av dette, jeg har vært sterk til nå og jeg vil fortsette på denne måten, for dette er ikke den siste dagen i verden».

Aisha bestemte seg slik for at hennes status som papirløs ikke skal hindre henne i å forsøke å leve det livet hun ønsker. Selv om dette vil innebære å ta sjanser når det gjelder å eksponere seg for politi og myndighet, og dermed sette henne i fare for tvangsretur. Sin egen definisjon av situasjonen kan likevel bidra til å sette henne i stand til å ta disse sjansene som mål til for nettopp å kunne leve den papirløse tilværelsen på den måten hun gjør. Det er altså snakk om en prosess, og en stadig omdefinering av situasjonen som hos Aisha. Ved å endre definisjonen forandres hennes oppfatning, og dermed også hennes atferd (Levin og Trost 2005, 12).

5.9 «Dere kan bare ta ham»

Jeg har tidligere skrevet om de papirløses avmektige situasjon med manglende rettigheter, samt hvordan informantene opplever at de er posisjonert utenfor samfunnet i en stigmatisert kategori som «ulovlig og kriminell». Den dagen de fikk endelig avslag kan sies å representere starten på denne prosessen, og i dag står de tilbake nakne og sårbare. Filosofen Giorgio Agamben (2010) beskriver det «nakne livet» som en slags skyggetilværelse; mellom liv og død, rettigheter og rettsløshet, inkludering og ekskludering. I dagens samfunn har mange med han knyttet et slikt liv til det papirløse. De papirløse er satt utenfor fellesskapets goder, men er like fullt en del av helheten. I følge Agamben, og flere andre, blir den moderne staten til nettopp gjennom å definere hvem som ikke tilhører den, i dette tilfelle de papirløse (Agamben 2010;Khosravi 2006).

Flere av informantene beskriver hvordan de opplever å være nettopp rettighetsløse i Norge. De forteller at de konstant er redde *«for å bli tatt»* og opplever at det kan skje når som helst og hvor som helst. Mehmed sier; *««Dere kan bare ta ham, ikke la ham», kanskje de tar meg, jeg må passe på meg selv. Det er mye politi på Oslo S, nei jeg kan ikke gå der fordi jeg må ha papirer. Jeg er redd for politi her, også for deg, jeg tenkte kanskje du har kontakt med politi»*. Ali beskriver noe av det samme; *«Jeg er redd, for eksempel når jeg er ferdig her jeg vet ikke om politi tar meg ute på gaten»*. Aisha sier at hun også har vært redd for dette, men at hun nå har akseptert denne utsattheten fordi hun uansett ikke kan gjøre noe med det; *«Når jeg var nylig ansatt jeg var veldig redd, tenkte kanskje de har kommet for å ta meg, og ja, men hva er det værste som kommer til å skje? Etter det jeg tenkte bare, slutt og være redd for det»*.

Det er lett med slike beskrivelser å få assosiasjoner til vikingtidens fredløshet hvor man som straff på en forbrytelse ble lyst fredløs. Det ville si at man ikke hadde noen rettslig beskyttelse og dermed kunne behandles som «fritt vilt». Vikingenes motivasjon for dette var klar: Dersom du gjennom dine handlinger hadde vist at du ikke respekterte lovene, ville heller ikke lovene respektere deg. Eller som Frostatingsloven sier det: *«Med lov skal land bygges; og ingen skal bryte loven; men den som ikke vil unne andre lov, han skal heller ikke selv nyte lov»²⁴*. De papirløse har brutt Utlendingsloven ved å oppholde seg i landet etter gitt utreisefrist er utløpt. Derfor skal de ikke lengre *«nyte loven»*. De har mistet sine rettigheter og kan ikke søke hjelp fra velferdsstaten om de trenger det som oss andre.

---

²⁴ <http://snl.no/fredl%C3%B8shet>, lest 09.05.12

Denne rettsløsheten hindrer dem å ha kontroll over eget liv og fratrar dem muligheten for å kunne planlegge for fremtiden. Mehmed forteller, som nevnt flere steder, at han ikke kan bevege seg fritt rundt omkring i byen han bor i. Folketette områder som Oslo S hvor det er mye politi er ikke tilgjengelig for han. Hans posisjon kan dermed sies å være ufri. «*Kanskje mitt folk ikke kan komme ut, være redd, ja vi må passe på. Når jeg hører om at politi gjøre noe, jeg kan ikke gjøre noe, hvis politi kommer nå her, hva skal jeg gjøre? nei, det er vanskelig*» sier Ali. Slik er man som papirløs i stor grad uten muligheter til å verne om seg selv. Man er på sett og vis vår tids fredløse (Brodin 2011, 77).

5.10 Oppsummering

Tidlig i analysen kom det frem hvordan informantene, om enn i noe ulik grad betrakter seg selv i en utenfor-posisjon. Selv om informantene må kunne sies å leve i en marginal tilværelse har de likevel klare oppfatninger om hvilket syn samfunnet har på dem. De opplever å bli puttet i en kategori som «ulovlig og kriminell». Denne stereotype generaliseringen av en hel gruppe forskjellige mennesker kan knyttes til en form for stigmatisering. Informantene forholder seg aktivt til dette, og er opptatt av å formidle positive sider ved seg selv hvor de eksplisitt markerer avstand til ulovligheter og kriminalitet. Således er de ikke bare avmektige, de er og handlende og aktive medskapere i presentasjonen av seg selv. Denne kunnskapen gir oss og et annet bilde av papirløse migranter, som ofte overskygges av deres asylstatus.

Gjennom papirløses erfaringer kan man følge en utskyvningsprosess fra først å være innenfor som lovlig asylsøker til å havne utenfor i en fredløs, rettsløs og naken tilværelse hvor man stadig må kikke seg over skulderen i frykt for å bli sendt tilbake til det landet man forlot. Informantene befinner seg ulike steder på denne akse, fra Aisha som til en viss grad fortsatt er innenfor til, særlig Ali og Mehmed som så definitivt er utenfor.

6. MULIGHETER FOR Å FÅ HJELP OG STØTTE

Det kommer frem at informantene i liten grad betrakter seg selv som en del av det norske samfunnet, og de betegner seg stadig som «utenfor». De overlever likevel, men da med hjelp og støtte fra andre kilder enn den norske velferdsstaten. Utenfor velferdssamfunnet må man benytte seg av andre måter for å få hjelp, det vil belyses i dette kapittelet.

6.1 Organiserte hjelpetiltak for papirløse migranter i Oslo

Alle informantene ble som nevnt rekruttert på Helsesenteret for papirløse migranter. Alle har derfor fått en eller annen form for hjelp derfra, uten at de nødvendigvis kom inn på dette i løpet av samtalen med meg. Gabriel sier at han må gå på Helsesenteret fordi han ikke har noen vanlig lege, og har fått hjelp fra dem flere ganger; «(...)Jeg har ikke doktor, det er derfor jeg må gå på Røde Kors. De har hjulpet meg flere ganger, med øynene mine, med tennene, med medisiner». Ali var første gang på Helsesenteret da jeg traff han der. Han er den eneste av informantene som forteller om alvorlige helseproblemer. Han har tidligere, mens han ventet på utfallet av asylsøknaden, sin vært innlagt på sykehus i Norge. Da han fikk endelig avslag fikk han ikke lengre hjelp derfra. Advokaten hans tipset han derfor om Helsesenteret;

«Den dagen jeg fikk avslag sykehuset sluttet alt, jeg måtte på kontroll etter 7 måneder, men jeg fikk plutselig ikke noe fra sykehuset. Advokaten min sa; «du får ikke hjelp fra andre, fra sykehus fordi sykehus har vært snill med deg før», denne gangen stopp, slutt, «du får ikke hjelp» advokaten min sa. Han gav meg den adressen, til sykehuset der (Helsesenteret), men jeg ikke fått hjelp der heller».

I slike tilfeller er det svært begrenset hva Helsesenteret kan hjelpe til med, noe som kan forklare hvorfor han opplever at han ikke får hjelp der heller. Hans historie var i større grad enn de andres gjennomgående preget av desperasjon i forhold til sykdommen, og fortvilelse over å ikke få den hjelpen han trenger.

Det kommer frem at informantene betrakter Helsesenteret som et sted til dem som står utenfor det ordinære helsetilbudet, «fordi man er utenfor må man gå dit». Helsesenteret kan slik sies å tette det øvrige helsetilbudts hull og mangler når det gjelder å gi helsehjelp til også dem som har endelig avslag på sine asylsøknader. De ansatte på Helsesenteret gjør det de kan, og er slik viktige støttespillere når det gjelder å ivareta de papirløses grunnleggende menneskerettigheter knyttet til helse. De som jobbet der fortalte imidlertid om utfordringer i forbindelse med å hjelpe pasientene videre i systemet der det trengtes, som i for eksempel Ali sitt tilfelle. Flere av de ansatte hadde erfart å bli møtt med avvisning når de henvendte seg på

vegne av pasientene fra senteret. Både gjennom mine erfaringer fra tiden jeg tilbrakt på venterommet, men også gjennom informantenes fortellinger, står Helseneteret uansett frem som et helt særegent og nødvendig tilbud for papirløse migranter. Særegent fordi det ikke finnes noe lignende og nødvendig fordi pasientene der ikke har noe annet reelt helsetilbud.

Tilbud om fastlege faller også bort når man får endelig avslag. Likevel viser forskning at flere fastleger velger å beholde vedkommende som pasient, og ofte da yter gratis legehjelp (Hjelde 2010, 46). «I 4 år jeg har hatt fastlege, fordi jeg har fått han tidligere, for lenge siden, ja han vet om min situasjon, men han er ikke gratis, noen ganger gratis» sier Ali som er den eneste av informantene som forteller om en fastlege som han kan få hjelp fra. Ofte hjelper fastlegen han gratis som han sier, men noen ganger må han betale for timene, det er problematisk for han; «Når jeg bestiller time fra fastlege jeg må betale, ingen her har gratis du vet, jeg må betale». Ali forteller at han i tillegg får hjelp fra en advokat. Makeda har også forsøkt dette. Hun er videre den eneste som forteller om kontakt med organisasjonene NOAS og SEIF som tilbyr gratis juridisk hjelp til papirløse i forbindelse med asylsaken;

«Jeg har vært på den gratis du vet, SEIF og også NOAS. Men jeg vært i SEIF i nesten 7 måneder, jeg har vært tilbake mange mange ganger og de sa; «din sak, vi kan ikke ta den saken fordi du har ikke nok dokumentasjon så vi kan ikke hjelpe deg». Jeg brukte mange måneder ikke sant. Så jeg går til NOAS, men også de hadde ikke mulighet til å hjelpe meg fordi, jeg går bare kanskje 5 ganger og siste gang de sa; «vi kan ikke hjelpe deg fordi du har ikke nok dokumentasjon». Ja dokumentasjon fra hjemlandet».

Hun har også forsøkt å skaffe advokathjelp på egen hånd, men fant raskt ut at det uansett ville bli alt for dyrt for henne; «Jeg fått en advokat, men det blir litt vanskelig for meg ikke sant, på en time, eller nesten tre timer jeg tror, det ble nesten 8000 kr ikke sant (...)». Ut fra Ali og Makedas erfaringer kan man forstå det dithen at papirløse i liten grad tilbys rettslig hjelp i Norge. Deres muligheter til å få hjelp med sin asylsak er derfor små, og i stor grad avhengig av om de har penger til å betale for seg. Som beskrevet i kapittel 4, er det ofte svært begrenset hvilke økonomiske midler man har som papirløs migrant og muligheten for å skaffe seg rettslig hjelp er derfor begrenset. Manglende dokumentasjon fra hjemlandet, som Makeda forteller om, er også velkjent blant mange flyktninger. Flere har gjerne måtte reise plutselig midt på natten og har derfor ikke fått med seg nødvendige papirer. Mange har bare fokusert på og komme seg vekk, uten å ha planlagt flukten nøye slik at man har fått pakket med seg viktig dokumenter.

6.2 Nordmenn og de papirløse

Etniske nordmenn er ganske usynlig som hjelpere i informantenes fortellinger. Fra venterommet på Helsesenteret observerte jeg likevel noen som hadde med seg norske som hjalp dem med tolking eller andre ting. Fra Hilde Dahls (2008) masteroppgave om skjuling kjenner man at de fleste papirløse som får hjelp fra nordmenn ofte er blant dem som står i fare for retur, altså som mine informanter. Videre handler det ofte om enkeltpersoner eller familier som har bodd i et lokalmiljø over tid og slik har blitt kjent med sine norske naboer, som da engasjerer seg for at de fortsatt skal få bli etter endelig avslag. Ingen av informantene har slike erfaringer med norske mennesker. Ingen forteller om noe særlig kontakt med etniske nordmenn utover dem de møter gjennom arbeidet sitt, på Helsesenteret eller ved eventuelle andre hjelpetiltak.

Makeda forteller at hun har spurt en tidligere kollega, som er nordmann, om svart arbeid, men han visste ikke om noen muligheter for det. Hun har også, som nevnt, spurt sin norske huseier om å få betale litt mindre i husleie fordi hun ikke lenger har arbeid og har mistet arbeidstillatelsen;

«Jeg spurte huseier; «kan du være så snill mindre litt, den husleie», og hun sa «nei, beklager», og jeg forstår det, men jeg tenkte kanskje. Jeg snakket med hun om at jeg ikke har jobb, men hun tenker jeg fikk hjelp fra NAV, men jeg fikk ikke sant, hun forstår ingenting».

Dette kan forstås i retning av at nordmenn generelt ikke kjenner til de papirløses manglende rettigheter hos NAV eller andre velferdstilbud. Nordmenn er gjerne vant til å ha et nedre sikkerhetsnett i NAV. Kanskje er det med på å bidra til at man ikke hjelper, som i dette tilfelle. Fra informantenes fortellinger kan det altså se ut som at nordmenn vegrer seg for å hjelpe papirløse. Sannsynligvis har dette også sammenheng med at det kan være straffbart å hjelpe personer uten lovlig opphold i landet. Før var det sjeldent man ble straffet for det (Dahl 2008, 39), men i dag kommer det frem gjennom ulike avisoppslag at flere nordmenn har fått rettslige konsekvenser fordi de har hjulpet papirløse²⁵.

På den annen side kan det også ha en sammenheng med at fenomenet papirløse bare er blitt mer synlig i media enn før. Uansett sender slike avisoppslag signaler om at man skal tenke seg om før man velger å hjelpe denne gruppen, noe som sannsynligvis har vært med på å bidra til at ingen av informantene forteller noe som helst om etnisk norske hjelpere.

---

²⁵ <http://www.aftenbladet.no/nyheter/lokalt/stavanger/300000-kroner-i-bot-for-a-ha-asylsoker-i-arbeid-2916592.html#.T1oaPXmqZb0>, lest 06.03.12

Informantene forteller generelt om lite kontakt med etniske nordmenn. En årsak kan være at mange av dem oppholder seg på få arenaer hvor de kan treffe etnisk norske. Dette kan være med på å understreke deres marginale posisjon, hvor de i liten grad deltar i samfunnet som omgir dem.

6.3 Andre papirløse

Som beskrevet i kapittel 5, er det svært varierende blant informantene når det gjelder hvor mye kontakt de har med andre papirløse. Aisha på den ene siden har tatt bevisst avstand fra gruppen. Mehmed, forteller på den annen side at 95 % av dem han omgås er andre papirløse. Likevel sier alle fem at de har fått en eller annen hjelp fra andre som også har endelig avslag. Gebriel sier at han har noen nære venner som er papirløse. Sammen ikke bare motiverer og støtter de hverandre, de hjelper hverandre også med praktiske ting som for eksempel bosted;

«Jeg har mange venner her som er som meg, illegal. Noen vet om min sak, de spør meg hvordan jeg har det. Jeg har noen nære venner, de motiverer meg, hjelper meg, kanskje de ringer, jeg er med dem, jeg kan bo hos dem, noen ganger er vi sammen i byen, noen ganger på kafe, sånne ting».

Mehmed forteller også om andre papirløse som en kilde til støtte og motivasjon. Sammen planlegger de for tiden fremover; «(...)Vi snakker, vi lager en plan og vi tenker om regler, når tid, hva skjer, kommer det nye regler..sånt». Mehmed sier at andre papirløse også advarer han mot steder hvor man vet at politiet leter etter asylsøkere med endelig avslag. Slik kan de ikke bare være viktige støttespillere i en vanskelig situasjon, men også virke som en beskyttelse mot å komme i kontakt med politiet.

Når det gjelder bosted er det flere av informantene som har fått hjelp fra venner som også har endelig avslag. Aisha som har egen leilighet, har hjulpet papirløse venner som trenger et sted å sove, men hun vil gjerne vite hvor lenge det er snakk om siden hun ikke har noen garanti selv. Arbeid blir dratt frem som det vanskeligste å få hjelp med. To av de tre informantene mine som jobber har likevel fått hjelp fra papirløse bekjente med å skaffe seg arbeid. Begge jobber svart, og har fått tips om arbeidsplassen fra andre papirløse som også jobber svart. Mehmed sier at siden han har jobb blir han ofte spurt om penger fra andre papirløse i nettverket hans; «Vennene mine, ikke alle, men mange tenker om meg at jeg har masse penger, alle tenker meg sånn».

Det kan altså se ut som at forventningene om å hjelpe andre i samme situasjon er stor. Sannsynligvis er dette knyttet til en svært ustabil situasjon for mange papirløse, hvor de en

dag har arbeid og penger, mens de neste dag kanskje ikke har en krone. Denne ustabiliteten kan igjen gjøre at det noen ganger er du som ber om hjelp, andre ganger blir du spurt. Det er derfor viktig å hjelpe der det trengs for således å kunne få det samme om man selv skulle trenge det. Flere av informantene forteller videre at det ikke er så lett å få hjelp fra andre papirløse fordi de gjerne er i en posisjon hvor de selv trenger den samme hjelpen. Noen sier at de vegrer seg for å spørre venner som er papirløse, fordi de vet at vedkommende selv har det vanskelig; *«(...)For eksempel vennen min som jobber, jeg aldri spør henne for hun er også syk, hun har heller ikke svar, jeg spurte en dame fra hjemlandet om jobb, men nei hun kjente ingen, og hun trengte og så»* sier Makeda. Det fremstår likevel som at man innen gruppen papirløse, særlig om man kommer fra samme land/folkegruppe, i stor grad hjelper hverandre med det man har mulighet til, særlig gjelder dette bolig og penger.

6.4 Landsmenn med lovlig opphold

Den gruppen som har hjulpet informantene mest, er landsmenn med lovlig opphold. Ali sier noe om dette; *«(...)Du vet, mitt folk de kan hjelpe hverandre, fordi vi er veldig snille, når du trenger hjelp vi kan hjelpe hverandre»*. Mange av informantene forteller om landsmenn med opphold som går langt i å hjelpe dem som har fått avslag. Selv om de da som en konsekvens risikerer straff fra norske myndigheter. Informantene forteller om landsmenn som ansetter papirløse, lar dem bo hjemme hos seg over lengre perioder, eller lar dem ta enkelte av sine egne skift på jobben. Gjennom informantenes beskrivelser fremstår det da som at solidariteten mellom landsmenn i Norge er sterk, uavhengig av hvilken asylstatus man har.

Når man opplever avvisning fra majoritetssamfunnet, vil en tilhørighet til eget etnisk nettverk kanskje kunne kompensere for noe av dette, og således virke positivt for informantenes opplevelse av seg selv. Gullestad (2002) understreker betydningen av slike etniske nettverk, og hun skriver at stolthet over sitt eget er en forutsetning for videre åpenhet overfor andre. Flere av informantene har i kontrast til deres betraktninger av seg selv som «utenfor» det norske samfunn, formidlet en tydelig stolthet og lojalitet til både egen kultur og etnisk tilhørighet. Når de avvises av samfunnet de lever i, er det kanskje nettopp ved slik kontrastering at de har en mulighet for å bevare sin egen etniske identitet.

Landsmenn med opphold er videre ofte i en bedre posisjon til å kunne hjelpe enn landsmenn i samme situasjon. De har gjerne jobb, bolig og kjenner systemet. Slik kan de for eksempel tipse om smutthull som kan hjelpe de som er papirløse. Aisha forteller om slike erfaringer da hun forsøkte å skaffe seg bankkonto; *«En venn anbefalte meg til å gå til en bank som heter X*

Sparebank, og de var veldig snill, han hadde papir, han har opphold så, han sa «bare gå dit og prøv»». Aisha som nesten bare omgås personer som har lovlig opphold, har fått flere slike tips som har hjulpet henne i en vanskelig situasjon. Særlig gjennom hennes erfaringer kan man se at det gir fordeler å ha et stort nettverk av personer med lovlig opphold, og da spesielt landsmenn eller familie som hos henne.

6.5 Familie i hjemlandet

To av informantene, Ali og Mehmed, mottar som kjent økonomisk støtte fra familien i hjemlandet. Begge snakker om et ubehag i forhold til det. Kanskje kan ubehaget knyttes til en forventning om at pengeoverføringene skulle gått motsatt vei, som omtalt i kapittel 1. Men det kan også handle om andre ting. Alis bror stiller spørsmål ved hans troverdighet når han ringer hjem for å be om penger. Broren stusser fordi han kjenner Norge som et demokratisk land med en rekke muligheter som ikke fins i hjemlandet, men det Norge lever ikke Ali i slik han beskriver sitt hverdagsliv til meg. Det bildet familien i hjemlandet, og sikkert nok også informantene mine har av Norge, samsvarer således ikke med den papirløse tilværelsen som kan betraktes som en unntakstilstand. Informantene liv leves ikke slik det gjerne var forventet at man ville gjøre i Norge og deres muligheter for å sende penger hjem er nærmest umulig ut fra den situasjonen de befinner seg i. Ubegaget kan nok da også knyttes til skam for at man har kommet hele veien hit og fått det så vanskelig at man må ringe hjem igjen til det landet man forlot for å be om penger.

Familien er helt sentral for mange innvandrere, også om de ikke lenger bor i samme land som hos mine informanter. Selv om familier er splittet og lever på hver sin side av jordkloden, kan de ha sterk innflytelse på hverandres liv (Eriksen og Sørheim 1999, 147). Familien kan altså ha en annen betydning og være viktigere for innvandrere enn det mange nordmenn er vant til. Dette omfatter blant annet en utvidet familielojalitet, også på tvers av landegrensener og kontinenter. Familien virker som et sikkerhetsnett eller «sosialkontor» i samfunn der velferdsgoder ikke finnes eller ikke er tilgjengelig for alle (ibid., 252). Man kan nok forstå det dithen at når Ali og Mehmed mottar penger hjemmefra, så handler det nettopp om en slik lojalitet og ansvar mellom dem og familien som ble igjen.

6.6 Hvordan ser denne hjelpen ut?

Ut fra det som kommer frem i informantenes fortellinger, ser det ut til at hjelpen man får som papirløs er varierende. Noen blir totalt forsørget av andre, som i Alis tilfelle, mens andre har kun fått sporadiske tips og råd som Aisha. I mangel på offentlige eller andre tilbud, er altså

mange prisgitt medlidenhet og hjelp basert i stor grad på tilfeldighet, og de må da ta til takke med det de får. Kanskje må man for eksempel akseptere å jobbe gratis en periode for senere å motta litt lønn som i Mehmeds tilfelle. Kanskje må man finne seg i å vaske gulv i skjul på kveldstid når man egentlig er utdannet mekaniker, som hos Gebriel. Det er videre mange tomme og brutte løfter som kommer i forhold til hjelp, sier Mehmed; «(...)Ofte er det mange som sier de vil hjelpe, men så hører man aldri fra dem igjen».

Informantenes muligheter for å få hjelp forteller videre om en gråsone relatert til hva man faktisk kan kalle hjelp, og hva som blir ren og skjær utnyttelse av sårbare og desperate personer. Særlig Mehmeds historie illustrerer dette godt. Han har jobbet gratis lenge, men mottar i dag 50 kr timen. Han jobber alene 10 timer dagen. Med første øyekast tenker man nok at dette peker i retning av utnyttning. Ser man litt nøyere på det, og lytter til det Mehmed sier så handler det ikke bare om det. Mehmed har et godt forhold til arbeidsgiveren sin, og er takknemlig for at han har valgt å ansette en som ikke har lovlig opphold, vel vitende om at det er straffbart her i Norge. Fra annen forskning (Øien og Sønsterudbråten 2011) kjenner man også til hvordan slike arbeidssituasjoner har flere aspekt enn bare det som handler om sosial dumping og utnyttelse. Uten at man på noen måte skal underdrive betydningen av at det også kan handle om det.

Hjelpen man får er altså ikke nødvendigvis bare ensidig velmenende, men kan også være preget av svært asymmetriske maktrelasjoner. Man er som papirløs migrant i en avmektig posisjon, og kan da være særlig utsatt for sosial dumping eller annen utnyttelse. I tillegg fører en utsatt posisjon til at man må passe seg for hvem man betror seg til for å unngå å bli for synlig for myndigheter og politi. Ali snakket mye om dette. Han fortalte at man må være forsiktig med hvem man involverer seg med, og man kan altså ikke spørre hvem som helst til råds. Det vil også være med på å vanskeliggjøre og få hjelp som papirløs migrant.

Mange av informantene forteller også at de synes det er ubehagelig å være «avhengig» av andre på denne måten, uten å kunne gi det samme tilbake. Ali er for eksempel opptatt av at han ofte lager middag til de andre han bor sammen med, som både forsørger han økonomisk og lar han bo hos seg gratis. Dette kan knyttes til teori om fenomenet gaveutveksling som sier at man ikke nødvendigvis må gjøre opp for seg umiddelbart om man mottar en gave, men det binder mottakeren til giveren gjennom et langsiktig forpliktelsesforhold (Eriksen 1998, 207). Bourdieu (1996) har også skrevet om gavens symbolikk, og er opptatt av hvordan den kan representere både gjensidighet, men også dominans. Når man har fått en gave, som i Alis

tilfelle innebærer mat, husly og forsørgelse, er man på et tidspunkt på sett og vis forpliktet til å gjøre en gjenytelse. Kanskje kan man ved hjelp av teorien forstå Alis kokkekunst dithen.

Gjennom den utvekslingen som skjer mellom han og romkameratene, vil gaven slik være et karakteristisk uttrykk for gjensidighet (Eriksen 1998, 208). Ali og kameratene er imidlertid ulike i det at han lever i en utsatt posisjon som papirløs, mens de har oppholdstillatelse. Når han i så stor grad er prisgitt deres «gaver», vil denne hjelpen på den annen side peke i retning av et dominansforhold hvor han alltid vil være den underlegne. Han gjør det han kan for å gi noe tilbake, men er vel vitende om at dette forholdet er skjevt; *«(...)Jeg tenker, hvorfor guttene alltid betaler for meg, hvorfor ikke jeg noen ganger betaler for alt, jeg tenker hele tiden»*. Denne skjevheten samt manglende muligheter for å gjengjelde «gaven» kan kanskje forklare noe av dette «ubehaget» flere av informantene forteller om når det gjelder å motta hjelp både fra nære venner, bekjente og familie.

6.7 Oppsummering

Begrunnet i at de har fått avslag på sin asylsøknad og ikke overholdt utreisefristen, er papirløse migranter i dag utestengt fra den norske velferdsstaten. I motsetning til andre kan de altså ikke søke hjelp i et nedre sikkerhetsnett, men må finne andre kilder for å få dekket sine behov. Hjelpen informantene forteller om kommer nesten utelukkende fra eget nettverk, det være seg andre papirløse, familie i hjemlandet eller landsmenn med opphold. Nordmenn som hjelpere er fraværende hos mine informanter, selv om man kjenner til at noen papirløse også får hjelp på den måten. Som nevnt ovenfor er det hos informantene landsmenn med opphold som er den viktigste kilden til hjelp og støtte. Det ser da ut til at solidariteten mellom personer fra samme land er sterk her i Norge, uavhengig av om man har lovlig opphold eller ikke.

Deres erfaringer med å få hjelp fra organiserte hjelpetiltak forteller om et lite og svært begrenset antall tilbud som kan telles på en hånd, og Helsesenteret trer frem som det klart viktigste. Hjelpen kommer altså i liten grad fra organiserte tiltak, og i enda mindre grad fra offentlige velferdstjenester. Dette er med på å underbygge hvordan papirløse migranter befinner seg i en marginalisert posisjon på utsiden av den norske velferdsstaten. Når hjelpen ikke er rettighetsbasert, men har utgangspunkt i en slags veldedighet blir den varierende og ustabil. Det er derfor store forskjeller mellom informantene når det kommer til i hvor stor grad de opplever å ha fått hjelp og støtte. Informantene kan representere en akse fra total avhengighet på den ene siden til relativ selvstendighet på den annen.

7. PERSPEKTIVER PÅ NORGE SOM ASYLLAND

«Regjeringen vil føre en human, solidarisk og rettsikker asyl- og flyktningpolitikk». Dette er den første setningen man leser om man går inn på regjeringens sider om asyl- og flyktningpolitikk²⁶. Asylsaken er et gjennomgående tema i alle informantenes fortellinger fra sin hverdag. I kapittel 5 kom det frem hvordan de i stor grad beskriver sin posisjon som utenfor det ordinære samfunnet, og i kapittel 6 hvor vanskelig det er å få hjelp derfra.

Problemstillingen er ment å favne også deres forståelse av samfunnet rundt seg.

Asylinstitusjonen og deres asylstatus vil selvsagt være helt sentralt i så måte. Gjennom informantenes historier har jeg i analysens siste kapittel analysert deres betraktninger og perspektiver på Norge som asylland.

7.1 Opplevelser av vilkårlighet

Flere av informantene beskriver opplevelser av at avgjørelser om hvem som får opphold på den ene siden og hvem som får avslag på den andre, er vilkårlig og ikke rettighetsbasert; «(...)Ååå jeg bare tenker noen ganger at de ikke har noen peiling, selvfølgelig det er mange mennesker som kommer til å få beskyttelse ikke sant, men Norge må finne ut virkelig om det mennesket trenger beskyttelse eller ikke» sier Aisha. Hun forteller i likhet med de andre, at hun har hørt om flere personer som har fått opphold uten reelle beskyttelsesbehov, og mange som får avslag som har det. Slik erfarer hun at asylinstitusjonen ikke i stor nok grad gjennomfører en rettferdig og rasjonell asylpolitikk hvor dem som virkelig trenger beskyttelse nødvendigvis får det.

Mehmed sier at når det kommer kunder som har opphold inn i butikken hvor han jobber, og særlig om de snakker samme språk og dialekt som han, så tenker han at de har et «*veldig heldig liv*» som har opphold. Han sier at han forstår ikke hvorfor han selv ikke også har fått opphold fordi «*han har ingen problem og han har ikke navnet sitt hos politiet*». Flere av informantene trekker frem saker de har hørt om, hvor personer som har gjort kriminelle ting har fått opphold i Norge; «(...)Noen kommer hit og gjør kriminelt, men de fått opphold fra UDI, ikke sant» sier Makeda. Aisha sier også at hun tror norske myndigheter liker best dem som bryter reglene, og ikke dem som jobber og bidrar; «(...)Fra den generelle situasjon jeg har sett jeg tror myndighetene liker best de som bryter norske regler, det er det jeg har kommet til å se».

---

²⁶ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/tema/innvandringspolitikk/asyl- og flyktningpolitikk.html?id=1135>, lest 13.03.12

Ali sier, i likhet med flere av de andre, at han heller ikke kan forstå hvorfor han ikke fikk opphold; *«Til hvilken sak UDI gir oppholdstillatelse, jeg er fra Midtøsten, jeg har sykdom, jeg har bevis, jeg har papir, alt, og Norge stoler på papirene, i UDI, de sier «ja vi stoler på dem», men jeg fått ingenting, hvordan andre fått»*. Flere av informantene skiller slik mellom dem som får opphold som *«heldig»* og seg selv som fikk avslag som *«uheldig»*. Makeda sier at hun tror det er for mange som kommer til Norge og søker asyl nå, og at de som har kommet den siste tiden derfor får avslag; *«Jeg tror kanskje det blir litt for mange mennesker som kommer hit, kanskje ikke sant, eller hva er det, fordi mitt folk til nå nesten ingen har fått bra svar»*. Slik opplever hun at også tidspunktet for når man kom til Norge er med på å bidra til at hun var *«uheldig»* og fikk avslag.

UDIs arbeid er underlagt regjeringens overordnede politikk, og det vil alltid være med på å prege deres praksis. Politiske skiftninger vil således innvirke på saksbehandlingen, og da hvem og eventuelt hvor mange som får opphold på et gitt tidspunkt. Makedas refleksjoner omkring sin ankomst er helt i tråd med datidens rådende politiske klima knyttet til regjeringens arbeid for å redusere ankomster av asylsøkere og tiltak rundt signaler om en strengere norsk innvandringspolitikk (Tolonen 2011, 151). Informantene stiller seg gjennomgående uforstående til hvorfor de fikk avslag, og det virker uklart for dem hvilke krav UDI stiller for å gi opphold i Norge. De formidler her et syn om at UDIs avgjørelser, om hvem som får opphold, og hvem som ikke får, fremstår vilkårlig og uforståelig for dem. Deres opplevelser står slik i kontrast til regjeringens målsetning om en *«rettsikker asyl- og flyktningpolitikk»* samt UDIs virksomhetside om at deres saksbehandling skal være *«åpen og brukerorientert»* hvor søkerne får *«god og forståelig»* informasjon i vedtakene sine²⁷. Også Gebriel, som fikk gjenopptatt saken sin hos UDI var overrasket over at han fikk nytt intervju. Han sier at det jo er veldig sjeldent man får det, og han ser derfor på seg selv som *«heldig»*.

7.2 «Det er bare mitt folk UDI har problemer med»

Flere av informantene sier at de tror de fikk avslag fordi de tilhører en folkegruppe, eller kommer fra et land hvor folk ikke får opphold i Norge. Slike beskrivelser forteller om opplevelser av å ikke ha fått en individuell behandling, og at asylinstitusjonen gir opphold på bakgrunn av gruppetilhørighet. I motsetning til regjeringens målsetning om å føre en solidarisk asyl- og flyktningpolitikk, erfarer informantene at denne solidariteten avhenger av hvilket land man kommer fra; *«Norge liker somaliske mennesker, ja fordi, jeg vet ikke hvorfor*

---

²⁷ <http://www.udi.no/Om-UDI/Utlendingsdirektoratets-virksomhetside/>, lest 23.03.12

dere gav til somaliske mennesker» sier Mehmed. Ali sier at han får ikke opphold fordi han er fra det landet han er fra, eller fordi han snakket arabisk til politiet og UDI da han først kom hit; «Jeg snakket arabisk først til politiet og til UDI, jeg tenker når du snakker arabisk du får ikke, men det er bare til mitt land, eller mitt folk UDI har problemer med, til andre saker, andre land, andre befolkning..mange fra mitt land får ikke opphold».

UDI skriver på sine nettsider at de aktivt bruker informasjon om søkerlandene i sin saksbehandling. Landinfo er en egen del av utlendingsforvaltningen hvor informasjon fra de ulike søkerlandene innhentes. Informasjonen er egenprodusert og blir formidlet til beslutningstakerne både i UDI og UNE²⁸. Tall fra UDIs statistikk viser videre at i samsvar med hva informantene erfarer så er det i stor grad enkelte land som dominerer blant hvem som får opphold. På samme måte er det tilsvarende land som er dominerende blant dem som får avslag²⁹.

Aisha er den eneste av informantene som nevner «Maria Amelie» i sin historie. Hun sier at hun opplever hennes sak som urettferdig, og at Norge forandret regelverket på en slik måte som bare passet henne og ikke noen andre papirløse. Aishas historie har, som nevnt tidligere, mange likhetstrekk med «Maria Amelies». Kanskje er det årsaken til at nettopp hun trekker denne saken frem. Hun forteller at statsminister Jens Stoltenberg og regjeringen gjennom «Maria Amelie»-saken viste at muligheten for å forandre reglene er tilstede. Hun tror bare ikke at de vil gjøre det for resten av de papirløse i Norge;

«De sier alltid at de tenker på mennesker, men de kommer ikke til å forandre reglene for asylsøkere, men på en måte de har gjort det, for Maria Amelie, for hennes skyld de forandret reglene, og de gjorde det på den måten som kan passe henne, ikke flere og jeg synes det er urettferdig at de sier «nei vi kommer ikke til å forandre reglene», men de gjorde det for hun, så det er urettferdig..diskriminering».

Informantene snakker gjennomgående om at Norge som asylland har ulike grader av «sympati» med asylsøkere som kommer hit. Dette handler, slik de opplever det, om hvilket land man kommer fra, hvilken folkegruppe man tilhører, hvilket språk man snakker, og om man har en profilert sak som «Maria Amelies». Informantene forteller om opplevelser av avvisning fra asylinstitusjonen, og de knytter det altså i stor grad til hvor de kommer fra eller hvilket folk de tilhører. Slike erfaringer kan kanskje hos mange innvandrere ses i sammenheng med en lang historie av kolonialisering og makt. Mange av dem som kommer

---

²⁸ www.landinfo.no, lest 23.03.12

²⁹ <http://www.udi.no/Global/UPLoad/Publikasjoner/Aarsrapport/2011/Aarsrapport2011/Aarsrapport2011.html>, lest 19.04.12

hit opplever daglige påminnelser om at de er uønsket i denne delen av verden. Slike maktforskjeller er alt annet enn trivielle, og forteller kanskje mer enn noe annet at kontakten mellom nordmenn og innvandrere bygger på en skjev fordeling hvor vi sitter med de beste kortene (Eriksen og Sørheim 1999, 28). Informantene forteller om hvordan de opplever at «Norge ikke liker deres folk». Kanskje forstår de også avslaget nettopp gjennom en slik historisk influert kropp, og asylsystemet vil da bekrefte som en del av et større landskap hvor mennesker som dem ikke er ønsket (Kjærre 2010, 239).

7.3 «Vi blir ikke trodd»

Analysekapittel 5 beskrev informantenes opplevelser av avmakt. Når de snakker om UDI og asylsaken sin trer denne avmakten ekstra tydelig frem. Flere forteller at de har «gjort alt rett», de har fortalt alt og har lagt frem dokumentasjon fra hjemlandet, men likevel fikk de avslag. Flertallet resonnerer seg derfor frem til at avslaget også må handle om at de ikke blir trodd; «Jeg har mange faktorer, jeg har masse syk, men jeg har ikke fått noe hjelp fra Norge, og Norge stoler ikke på fastlegen, på at jeg er syk, at jeg har problemer(...)» sier Ali.

Vedrørende situasjonen i hjemlandet så er han bekymret for at norske myndigheter heller ikke der tror på det han forteller, men har et feilaktig bilde av hvordan livet der er; «Norge sier noen ganger mitt hjemland, alt er bra der, dere har ingen problem, men jeg forstår ikke». Makeda sier også at Norge har et feilaktig bilde av hjemlandet og ikke forstår hennes folks problemer. Hennes og de andres opplevelser samsvarer således heller ikke med regjeringens målsetning om en human asyl- og flyktningpolitikk;

«Hvorfor de forstår ikke meg, eller ikke sant, min situasjon, nå mitt folk har veldig mange problemer, de kan bare gi meg negativ, eller de kan gi meg ti ganger negativ, men de må forstå, masse folk nå har det vanskelig. Vi har problem, hvis noen kommer fra krig eller masse ikke sant, de gir papir uansett..men noen ganger, se på mitt folk, de har ingenting».

Mange flyktninger har forlatt det som er kjent og kjært og har reist en lang vei til Norge, mange har da gjerne opplevd ting som kan være vanskelig å snakke om. Når de kommer hit og søker om asyl, oppstår det nye utfordringer. Da er det ikke nok at de selv vet, de må da også overbevise andre ved å forsvare hvorfor de dro, og bevise nødvendigheten av å søke tilflukt her (Berg og Lauritsen 2009, 9). Når flere av informantene forteller om opplevelser av at deres historie ikke blir trodd av norske myndigheter, kan det være med på å underbygge deres avmektighet ved at bestemmelser om deres fremtid og liv er overlatt til et overordnet system. Disse maktforskjellene forteller dem kanskje, som nevnt, at de nå befinner seg i vår

del av verden, og at det er vi som definerer reglene for denne folkevandringen som de er en del av.

Gullestad (2002, 98) er opptatt av at dette igjen kan knyttes til et forestilt nasjonalt fellesskap hvor innvandrere generelt kan ses på som en trussel. Hun påpeker, som nevnt tidligere, at det kan være med på nettopp å legitimere maktbruk og manglende solidaritet med mennesker som vi da ikke betrakter som tilhørende vårt land. For informantene, i likhet med mange andre asylsøkere, oppleves det nok svært vanskelig når deres erfaringer og redsler ikke blir anerkjent som reelle behov for beskyttelse. Trolig vil en slik avvisning inkorporeres i deres kropper og prege den videre oppfatningen av den verden de befinner seg i. Informantenes opplevelser vil da kunne knyttes til et større historisk maktforhold hvor det er vi som legger føringer for deres muligheter og fremtid.

7.4 «Norske mennesker er bra, problemet er UDI»

Et interessant funn som dukket opp i lesningen av materialet er at ingen av informantene drar paralleller til Norge førøvrig eller nordmenn mer generelt når de forteller om sine negative betraktninger omkring Norge som asylland. Alle informantene har gjennomgående formidlet et positivt syn på nordmenn og det norske. Kanskje har dette en sammenheng med at jeg er norsk, og at de i samtalen ikke ønsket å «klandre» meg for sin vanskelige situasjon. Noen av informantene forteller om en generell støtte fra nordmenn for de papirløses sak, og ingen nevner negative møter eller manglende forståelse fra etniske nordmenn som de har møtt. «Norske mennesker, 95 % veldig bra, men de som bestemmer om utlendinger, de er ikke så bra(...)» sier Mehmed. Ali forteller at han aldri har hørt nordmenn snakke negativt om papirløse, men at UDI er problemet og at man der ikke får hjelp;

«Norske mennesker er veldig bra, jeg har kontakt med mange norske mennesker og de var snill, men problemet er UDI, ikke norske mennesker. Ute har jeg aldri hørt norske mennesker går rundt og; «bla bla sånn hvorfor du ikke reiser tilbake til ditt land», aldri jeg hørt. Alt er bra i Norge, på mennesker, men på UDI du får ikke hjelp».

«(...)Vi har god ide om norske folk, vi hele tiden snakker om at det er mange gode mennesker her» sier Makeda. Dette positive synet informantene har formidlet om nordmenn møtte jeg også da jeg tilbrakte tid på venterommet på Helsesenteret for papirløse migranter. Av alle jeg kom i snakk med der, var de aller fleste begeistret for studien, og snakket varmt om nordmenn de hadde møtt som støttet deres sak.

7.5 Oppsummering

Informantenes opplevelser av Norge som asylland står i tydelig kontrast til asylinstitusjonens overordnede målsetninger. Det vil nok alltid være slik at de som får avslag har negativ oppfatning av myndighetene kontra de som får opphold, det vil også analysen være farget av. Det er da interessant at informanten Gebriel som har fått gjenopptatt saken sin deler dette synet. Alle informantene forteller altså om en enorm skuffelse over å ha fått avslag på asylsøknaden sin. De har forlatt familie og venner i hjemlandet, og har således ofret mye for å komme hit. Alle har klaget vedtaket sitt inn til UNE, og gjort flerfoldige forsøk på å få gjenopptatt saken sin. Bare Gebriel lyktes i det. Denne avmakten ved å oppleve at man har gjort alt, samt følelsen av urettferdighet knyttet til avgjørelsen, har gjennomgående preget alle historiene, og har således i stor grad influert deres hverdager. Deres opplevelser av Norge som asylland er derfor viktig å ha med seg for å forstå deres hverdagsliv, deres perspektiver og deres handlinger.

Alle informantene stiller seg uforstående til hvorfor de fikk avslag og knytter det til at UDI enten ikke gir opphold til folk fra deres land, som snakker deres språk eller at deres historie rett og slett ikke ble trodd. De formidler slik et syn om at avgjørelser om opphold ikke er rettighetsbasert, men fremstår vilkårlig og urettferdig for dem. Videre forteller deres opplevelser oss om store maktforskjeller, hvor det er vår del av verden som setter reglene for det større migrasjonsfeltet som informantene er en del av.

Informantene snakker stadig om det norske i sine fortellinger, men aldri om seg selv som en del av det. De trekker videre tydelige skiller mellom Norge som asylland og det norske samfunn og nordmenn forøvrig. Kanskje har det som nevnt en viss sammenheng med at jeg som intervjuer er etnisk norsk og at de ikke ønsker at jeg skal tolke deres frustrasjon rettet mot meg. Denne kontrasteringen kan også ha en sammenheng med at man, som jeg nevnte innledningsvis, gjennom ulike mediasaker har fått inntrykk av mange nordmenn støtter de papirløses sak.

8. AVSLUTTENDE BETRAKTINGER OG IMPLIKASJONER

Papirløses fremtid i Norge er uviss. På den ene siden jobber myndighetene fortsatt etter et overordnet mål om effektiv retur og generell innstramming. På den annen blir flere og flere oppmerksom på de papirløses marginale situasjon. Mange stiller seg også kritisk til at man i et land som Norge legitimerer behandlingen av enkeltmennesker med henvisning til overordnede innvandringspolitiske hensyn. Tilbake står mennesker som Gebriel, Mehmed, Ali, Aisha og Makeda. De er unge og ressurssterke, men ingen av dem vet hvordan fremtiden ser ut eller hvor den finner sted. Sjelden har det vært beskrevet så godt som av Gebriel; «*Jeg er her nå, morgendagen vet jeg ikke, jeg håper..*»

Det å utforske papirløse migranternes perspektiver kan gi nyttig kunnskap om marginalisering og sosial eksklusjon satt på spissen. Studien har gjennom informantenes levde hverdagslivs-erfaringer gitt et innblikk i en virkelighet hvor man ikke får oppfylt sine grunnleggende rettigheter. I en slik tilværelse har man ofte få andre muligheter for å overleve enn svart arbeid. Ved å stenge papirløse ute fra legale muligheter, skaper man således et svart arbeidsmarked, og etter hvert en økende underklasse av mennesker som både livnærer seg og utnyttes av det. Illustrert ved informantenes konkrete hverdagsliv har studien vist hvordan slike strukturelle betingelser kan manifestere seg som muligheter og begrensninger i enkeltmenneskets liv. Personen-i-situasjonen er jo nettopp sosialt arbeids metode og oppgaven gir kunnskap om hvordan personerfaringer også kan henge sammen med overordnet politikknivå.

Et viktig aspekt innen sosialt arbeid uttalt ved Cooley, handler om at man ikke bare skal studere den sosiale virkeligheten, man skal og gripe inn i den (Levin og Trost 2005, 164). De fleste er enige om nødvendigheten av å føre en eller annen form for kontroll med innvandringen til Norge. På den annen side har man også et ansvar for å sørge for et verdig liv for menneskene som lever her, blant dem papirløse migranter. Studien har vist hvordan lovlig arbeid trer frem som en nøkkel til fordeler og goder som gjør at man også som papirløs til en viss grad kan delta i samfunnet. Noen kommuner har nå gitt midlertidige arbeidstillatelse til papirløse som oppholder seg i kommunen. Begrunnelsen har vært nettopp at man *både* ønsker at papirløse skal delta i samfunnet, og å unngå utviklingen av et svart arbeidsmarked, sosial dumping og annen kriminalitet. Strukturelt er man som sosialarbeider ofte avskåret fra gruppen. I hvilken grad man skal forholde seg til dem kan imidlertid begrunnes ut fra både et større samfunnsnyttig formål, og som et profesjonsetisk og medmenneskelig ansvar.

LITTERATURLISTE

- Agamben, Giorgio. 2010. *Homo sacer: den suverene makten og det nakne livet*. Oversatt av Birgit Owe Svihus. Rakkestad: Valdisholm Forlag. Opprinnelig publisert som *Homo sacer: Il potere sovrano e la vita nuda* (Torino: Einaudi, 1995).
- «Amelie, Maria». 2011. *Ulovlig norsk*. Oslo: Pax Forlag.
- Andenæs, Agnes. 1991. Fra undersøkelsesobjekt til medforsker? Livsformsintervju med 4-5 åringer. I *Nordisk Psykologi* 43: 274-292. Oslo: Universitetsforlaget.
- Becker, Howard S. 2005. *Outsidere: studier i avvigelsessociologi*. Oversatt av Søren Søgaard. København: Hans Reitzel Forlag. Opprinnelig publisert som *Outsiders: studies in the sociology of the deviance* (London: Free press of Glencoe, 1963).
- Berg, Berit og Kirsten Lauritsen. 2009. *Eksil og livsløp*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjørnhaug, Inger. 2011. Pierre Bourdieu: alle stridighetens sosiolog. I *Nordisk sosialt arbeid* 03/2002: 161-169. Oslo: Universitetsforlaget
- Blom, Svein. 2011. *Holdninger til innvandrere og innvandring*.
http://www.ssb.no/emner/00/01/30/rapp_hold_innv/rapp_201141/rapp_201141.pdf, lastet ned 06.03.12
- Bourdieu, Pierre. 1996. *Symbolisk makt: artikler i utvalg*. Oversatt av Annick Prieur. Oslo: Pax Forlag.
- Bourdieu, Pierre. 1999. *Meditasjoner*. Oversatt av Annick Prieur og Erik Ringen. Oslo: Pax Forlag. Opprinnelig publisert som *Méditations pascaliennes* (Paris: Editions de Seuil, 1997).
- Brekke, Jan Paul og Susanne Søholt. 2005. *I velferdsstatens grenseland: en evaluering av ordningen med bortfall av botilbud i mottak for personer med endelig avslag på asylsøknaden*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Brodin, Elin. 2011. *Fredløs: de nye folkevandringene og fremmedfrykten*. Trollåsen: Ganesa.
- Brunovskis, Anette og Lise Bjerkan. 2008. *Research with irregular migrants in Norway. Methodological and ethical challenges and emerging research agendas*.
<http://www.udi.no/upload/FOUrapport%20SSB%20FAFO.pdf>, lastet ned 03.05.12.
- Brunovskis, Anette. 2010. Irregular migration research in Norway: Reflections on research ethics and methodological challenges based on a methods development project. I *Irregular migration in a Scandinavian perspective*, red. Trine Lund Thomsen m.fl. Nederland: Shaker Publishing.

- Bø, Bente Puntervold. 2009. Recent tendencies in immigration control policies in Europe: undermining legal safeguards and refugee protection? I *Migration and mobility in Europe: trends, patterns and control*, red. Heinz Fassman, Max Haller og David Lane. UK: Edward Elgar Publishing.
- Carling, Jørgen. 2004. *Innvandrere prioriterer å sende penger til familien*. http://brage.bibsys.no/ssb/bitstream/URN:NBN:no-bibsys_brage_17215/1/Kap8-Carling.pdf, lastet ned 15.04.12.
- Dahl, Hilde. 2008. *De gode hjelperne: om skjuling i dagens Norge*. Masteroppgave i kriminologi. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Dalen, Monica. 2004. *Intervju som forskningsmetode: en kvalitativ tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, Thomas Hylland. 1998. *Små steder, store spørsmål: innføring i sosialantropologi*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, Thomas Hylland og Torunn Arntsen Sørheim. 1999. *Kulturforskjeller i praksis: perspektiver på det flerkulturelle Norge*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2001. *Flerkulturell forståelse*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fellesorganisasjonen (FO). 2012. *Yrkesetisk grunnlagsdokument*. http://www.fo.no/getfile.php/Filer/01%20FOsentralt%20filer/Yrkesetisk_2011_lav%281%29.pdf, lastet ned 05.03.12
- Flyktninghjelpen. 2011. *Flyktningregnskapet 2011: Alt om mennesker på flukt verden over*. http://www.flyktninghjelpen.no/arch/_img/9122914.pdf, lastet ned 05.03.12.
- Freire, Paulo. 1999. *De undertryktes pedagogikk*. 2. utgave. Oversatt av Sissel Lie. Oslo: Ad Notam Gyldendal. Opprinnelig publisert som *Pedagogy of the oppressed* (New York: Seabury Press, 1970).
- Glaser, Barney og Anselm Strauss. 1967. *The discovery of Grounded Theory*. Chicago: Aldine
- Goffman, Erving. 2000. *Stigma: om avvigerens sociale identitet*. Oversatt av Brian Gooseman. Oslo: Pensumtjenesten. Opprinnelig publisert som *Stigma* (Hammondsworth: Penguin, 1963).
- Gullestad, Marianne. 1989. *Kultur og hverdagsliv: på sporet av det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, Marianne. 2000. *Blinde slaver av våre fordommer: tanker om rasisme, kultur og avmakt*. I *Avmakt: skjebne, frigjøring eller maktbase? Makt og demokratiutredningen 1998-2003*, red. Siri Meyer. Oslo: Gyldendal Akademisk

- Gullestad, Marianne. 2002. *Det norske sett med nye øyne: kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gunaratnam, Yasmin. 2003. *Researching race and ethnicity: methods, knowledge and power*. London: SAGE Publications.
- Hjelde, Karin Harsløf. 2010. *Jeg er alltid bekymret- om udokumenterte migranter og deres forhold til helsetjenestene i Oslo*. NAKMIs skriftserie om minoriteter og helse 1: 60. Oslo: Nasjonalt kompetansesenter for minoritetshelse.
- Haavind, Hanne. 1987. *Liten og stor: mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Iltad, Janne Thu. 2011. *Rett alder: en lesning av ulike tekster som omhandler aldersundersøkelser av enslig mindreårige asylsøkere*. Masteroppgave i sosialt arbeid. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Jacobsen, Michael Hviid og Søren Kristiansen. 2005. *Hverdagslivet: sociologier om det upåagtede*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Khosravi, Shahram. 2006. Territorialisert mennesklighet; irreguljære immigranter och det nakna livet. I *Om välfärdens gränser och det vilkorade medborgarskapet*, Justitiedepartementet, SOU 2006: 37.
- Kirkens Bymisjon/Røde Kors. 2012. *Årsmelding 2011: Helsesenteret for papirløse migranter*. <http://www.bymisjon.no/PageFiles/15350/%C3%85rsmelding%20Helsesenteret%202011.pdf>, lastet ned den 02.04.12.
- Kjellberg, Janne og Caroline Rugeldal. 2011. *Illegal: papirløs i Norge*. Oslo: Spartacus
- Kjærre, Halvar Andreassen. 2010. No direction home: the margins of a welfare state and the illegalised body. I *Irregular migration in a Scandinavian perspective*, red. Trine Lund Thomsen m.fl. Nederland: Shaker Publishing.
- Komissar, Mariann. 1999. Normalitet, avmakt og marginalisering. I *Normalitet og identitetsmakt i Norge. Makt- og demokratiutredningen 1998-2003*, red. Siri Meyer og Thorvald Sirnes. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Kvale, Steinar og Svend Brinkmann. 2009. *Det kvalitative forskningsintervju*. 2. utgave. Oversatt av Tone M. Anderssen og Johan Rygge. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS. Opprinnelig publisert som *Interviews: learning the craft of qualitative research interviewing* (Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1997).
- Lefebvre, Henri. 1971. *Everyday Life in the Modern World*. New York: Harper & Row Publishers.
- Levin, Irene og Jan Trost. 2005. *Hverdagsliv og samhandling: med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Lindstad, Merete og Øyvind Fjeldstad. 1999. *Pressen og de fremmede*. Otta: Høyskoleforlaget.
- Lipsky, Michael. 1980. *Street-level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russel Sage Foundation
- Lyden, Susan. 2011. Norsk flyktningpolitikk i globaliseringens tid. I *Materialisten* 3/4-11. Oslo: Stiftelsen Materialisten.
- Major, Ellinor (red.) m.fl. 2011. *Bedre føre var. Psykisk helse: Helsefremmende tiltak og anbefalinger*. Rapport Nasjonalt Folkehelseinstitutt 2011:1. Oslo: Folkehelseinstituttet.
- Merrick, Elizabeth. 1999. An exploration of quality in qualitative research: Are “reliability” and “validity” relevant? I *Using qualitative methods in psychology*, red. Mary Kopola og Lisa A. Suzuki. London/New Delhi: Sage Publications.
- Mohanty, Chandra Talpade. 2007. Under et vestlig blik: feministisk forskning og koloniseringsdiskurser. I *Feministiske tænkere*, red. Dorte Marie Søndergaard. København: Hans Reitzels Forlag.
- Moldrheim, Solveig. 2001. Framstillinger av «de andre»: Stereotypier i kategorier. I *Forestillinger om «de andre»: Images of otherness*, red. Line Alice Ytrehus. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Moran, Dermot. 2000. *Introduction to phenomenology*. London: Routledge.
- Moshuus, Geir H. 2009. Gatedeltakeren og terroristen. I *Over profesjonelle barrierer*, red. Halvard Vike. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- NOU 2011: 10. *I velferdsstatens venterom: mottakstilbudet for asylsøkere*. Utredning fra utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 27. oktober 2009.
- Oltedal, Siv (red.). 2005: *Kritisk sosialt arbeid: å analysere i lys av teori og erfaringer*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Ottesen, Solveig Holmedal. 2009. *Papirløse migranter- en undersøkelse av situasjonen for mennesker uten lovlig opphold I Norge, og humanitære tiltak for denne gruppen I andre europeiske land*. Oslo: Kirkens Bymisjon.
- Pedersen, Willy U.d. *Marginalisering*. <http://www.forebygging.no/en/Ordbok/L-P/Marginalisering/>, lastet ned 26.04.12.
- Repstad, Pål. 2007. *Mellom nærhet og distanse: kvalitative metode i samfunnsfag*. 4. Utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rugkåsa, Marianne. 2009. Etniske minoritetskvinnens inntreden i arbeidslivet og konsekvenser for barn og familieliv. I *Over profesjonelle barrierer*, red. Halvard Vike. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Rugkåsa, Marianne. 2011. Mellom omsorg og politikk. I *Profesjon, kjønn og etnisitet*, red. Anne Birgitte Leseth og Kari Nyheim Solbrække. Oslo: Cappelen Akademisk.
- Rundskriv A-60/2009. *Retningslinjer for innkvartering av personer med endelig avslag på søknad om beskyttelse*. Arbeids- og inkluderingsdepartementet.
- Sandberg, Sveinung og Willy Pedersen. 2006. *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sirnes, Thorvald. 1999. «Alt som er fast, fordamper?». I *Normalitet og identitetsmakt i Norge. Makt- og demokratiutredningen 1998-2003*, red. Siri Meyer og Thorvald Sirnes. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Steen, Rune Berglund. 2011. De papirløse. I *Materialisten 3/4-11*. Oslo: Stiftelsen Materialisten.
- Stjernø, Steinar. 1985. *Den moderne fattigdommen: om økonomisk knapphet og ydmykelse i 1980-åra*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Thomsen, Trine Lund m.fl. 2010: *Irregular migration in a Scandinavian perspective*. Nederland: Shaker Publishing.
- Tolonen, Paula. 2011. Utlendingsdirektoratet gjennom 23 år. I *Materialisten 3/4-11*. Oslo: Stiftelsen Materialisten.
- Ulvik, Oddbjørg Skjær. 2007. *Seinmoderne fosterfamilier: en kulturpsykologisk studie av barn og voksnes fortellinger*. Oslo: Unipub.
- Utlendingsdirektoratet. 2012. *Årsrapport 2011*. <http://www.udi.no/arsrapport2011>, lastet ned 06.03.12
- Valenta, Marko m.fl. 2010. *Avviste asylsøkere og ventemottaksordningen: mellom passiv tvang og aktiv returassistanse*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning, Avdeling for mangfold og inkludering.
- Vike, Halvard og Ketil Eide. 2009. Kulturanalyse, minoritetsperspektiv og psykososialt arbeid. I *Over profesjonelle barrierer*, red. Halvard Vike. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Vollebæk, Line Ruud. 2010. *Oppsøkende sosialt arbeid i et internasjonalt gatemiljø- arbeid med unge asylsøkere, irregulære migranter og mulige ofte for menneskehandel*. Oslo: Rusmiddeletaten, Oslo Kommune.
- Wilken, Lisanne. 2011. *Bourdieu for begyndere*. 2. utgave. Fredriksberg: Samfundslitteratur
- Ytrehus, Line Alice (red.). 2001. *Forestillinger om "den andre": Images of otherness*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Zhang, Li Chun. 2008. *Developing methods for determining the number of unauthorized foreigners in Norway*. http://www.ssb.no/emner/00/90/doc_200811/doc_200811.pdf, lastet ned 05.03.12

Øien, Cecilie og Silje Sønsterudbråten. 2011. *No way in, no way out? A study of living conditions of irregular migrants in Norway*. FAFO-rapport 2011:03. Oslo: FAFO.

Aarø, Ann Helen og Heidi Wyller. 2005. *Mat, tak over hodet og helsetjenester: statens forpliktelser overfor personer uten lovlig opphold*. Oslo: Senter mot etnisk diskriminering.

Lovverk:

FNs verdenserklæring om menneskerettigheter av 10. Desember 1948

Lov om barneverntjenester av 17. Juli 1992 nr. 100

Lov om utlendingers adgang til riket av 15. Mai 2008 nr. 35

Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen av 18. Desember 2009 nr. 131

VEDLEGG 1: Godkjenning av studien

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Oddbjørg Skjær Ulvik
Fakultet for samfunnsfag
Høgskolen i Oslo og Akershus
Postboks 4, St. Olavs Plass
0130 OSLO

Vår dato: 07.11.2011

Vår ref: 28360 / 3 / PB

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 06.10.2011. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 04.11.2011. Meldingen gjelder prosjektet:

28360	<i>Skjulte hverdagsfortellinger fra papirløse innvandrere i Oslo</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Høgskolen i Oslo og Akershus, ved institusjonens overste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Oddbjørg Skjær Ulvik</i>
Student	<i>Andrea Louise Rutledal</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.05.2012, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Pernilla Bollman

Kontaktperson: Pernilla Bollman tlf: 55 58 24 10

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Andrea Louise Rutledal, Hauchs gate 2 B, 0175 OSLO

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, HSL, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. martin-arne.andersen@uit.no

Hensikten med studien er å produsere kunnskap om hverdagslivet som papirløs med en tanke om at mange hjelpere og andre mangler kunnskap om dette. Fokuset er altså på dagens situasjon i Norge, og ikke på fortid og flukt. Forskningsspørsmålene tar utgangspunkt i et livsformsintervju (Haavind 1987) hvor man etterspør konkrete beskrivelser av hverdagslivet med gårdsdagen som grunnstruktur.

Utvalget vil bestå av 3-5 papirløse innvandrere som lever i Oslo. Med papirløse menes her asylsøkere som har fått endelig avslag på asylsøknad. Utvalget rekrutteres fra Helsesenteret for papirløse migranter i Oslo. Rekrutteringen vil foregå ved studentens tilstedeværelse på Helsesenteret for papirløse migranter i Oslo. Invitasjonsskriv vil bli delt ut på forhånd. Rekrutteringen er klarert med leder for institusjonen. Personvernombudet for forskning ønsker i den forbindelse å gjøre oppmerksom på at rekrutteringen må gjennomføres på en måte som ivaretar frivillighetsprinsippet, jf. telefonsamtale med studenten 04.11.11. Det må gjøres klart overfor utvalget at deltakelse eller ikke deltakelse i prosjektet ikke på noen måte påvirker forholdet vedkommende har til Helsesenteret for papirløse migranter, eller andre forhold.

Datainnsamlingen vil foregå ved hjelp av intervjuer som tas opp på lydopptak (analog diktafon). Intervjuene transkriberes til pc. Man vil ikke registrere noen navn eller andre direkte personidentifiserende opplysninger, men opplysninger om opprinnelsesland, alder, antall år i Norge, opplysninger vedrørende asylsøknaden og kjønn, samt eventuelt andre bakgrunnsopplysninger vil kunne fremkomme i intervjumaterialet. Det vil kunne bli registrert sensitive personopplysninger om etnisitet, jf. personopplysningsloven § 2 pkt. 8 a. Senest ved prosjektslutt 31.05.2012 vil datamaterialet anonymiseres ved at opptak slettes og at indirekte personidentifiserende opplysninger i transkriberinger slettes eller endres/grovkategoriseres.

Ombudet mottok 04.11.11 reviderte informasjonsskriv på norsk og engelsk, og finner skrivene tilfredsstillende under forutsetning av at det tas hensyn til mindre endringer som sendes student og veileder per e-post. Behandlingen av personopplysninger kan gjennomføres med hjemmel i personopplysningsloven §§ 8 første ledd (samtykke), 9 a.

VEDLEGG 2: Informasjonsskriv (norsk)

Invitasjon til deltakelse i intervju i masterprosjekt om papirløse migranter

Mitt navn er Andrea Louise Rutledal. Jeg er sosionom og masterstudent på master i sosialt arbeid ved Høgskolen i Oslo og Akershus. For tiden holder jeg på med min masteroppgave som omhandler papirløse migranter i Oslo. Min veileder i masterprosjektet heter Oddbjørg Skjær Ulvik og er ansatt som forsker på avdeling for samfunnsfag ved Høgskolen.

Jeg er interessert i å vite mer om hverdagslivet som papirløs, og formålet med studien er å få frem enkelthistorier som kan belyse dette. Jeg har fokuset mitt på begreper som hverdagsliv, erfaring og identitet som papirløs migrant i det norske samfunn. Hensikten med prosjektet er å få frem historier fra en gruppe som man sjelden hører fra i det norske samfunn. Jeg er nysgjerrig på konkrete beskrivelser fra dagliglivet som papirløs, noe som jeg har en tanke om at mange norske hjelpere kanskje vet lite om. Nettopp manglende kunnskap om de papirløses livssituasjon og utfordringer er en viktig motivasjon for studien.

For å finne ut av dette vil jeg benytte intervju hvor jeg snakker med 3-5 personer med varighet på ca. en time. Spørsmålene vil være åpne og omhandle hverdagslivet ditt, grunnstrukturen vil være dagen i går, hvor du selv forteller om dagen din fra du stod opp til du gikk og la deg. Jeg vil så komme med utforskende spørsmål til det du forteller meg. Du velger selv hva du vil fortelle i intervjuet. Jeg kommer ikke til å be om hverken navn eller bosted, og vil heller ikke registrere slike opplysninger noe sted. I oppgaveteksten vil du være anonym. Fokuset er på hverdagslivet her-og-nå og jeg vil derfor ikke spørre om reisen hit, eller tiden fra hjemlandet. Jeg vil likevel oppgi hjemland i gjengivelsen av intervjuet slik at leseren bedre danner seg et bilde av kontekst for fortellingen. Jeg vil benytte meg av lydbånd slik at jeg lettere kan huske det du forteller, men opptakene vil bli slettet når jeg har skrevet inn intervjuene på datamaskin, og senest når masterprosjektet avsluttes i mai 2012. Intervjutekstene kommer også til å bli anonymisert ved prosjektslutt.

Deltakelse i prosjektet mitt er frivillig, og du har mulighet for å trekke intervjuet ditt om du skulle ombestemme deg. Jeg ønsker og å opplyse om at jeg har taushetsplikt overfor deg som informant, og at jeg ikke har kontakt med hverken UDI eller andre offentlige myndigheter.

Dersom du ønsker å delta setter jeg stor pris på det!

Mvh.

Andrea Louise Rutledal
Masterstudent i sosialt arbeid ved HIOA
Telefon: 90516234/andlou@hotmail.com

Veileder Oddbjørg Skjær Ulvik
Førsteamanuensis ved HIOA
Telefon: 22 45 36 55/oddbjorgskjar.ulvik@hioa.no

VEDLEGG 3: Informasjonsskriv (engelsk)

Invitation to participate in a master project about undocumented migrants

My name is Andrea Louise Rutledal. I am a social worker and master student in social work at Oslo and Akershus University College (HIOA). I am currently working on my master project about undocumented migrants in Oslo. My supervisor is Oddbjørg Skjær Ulvik who works as a scientist at Faculty of social sciences at HIOA.

I am interested in finding out more about the everyday life as an undocumented migrant, and the purpose of this study is to know more about this through your stories. My focus is therefore on everyday life, identity and experiences as an undocumented migrant in the Norwegian society. The purpose of the study is to share stories from a group of immigrants we rarely hear from in our society. I am interested in concrete descriptions from your daily life, something I think many professionals and others know little about. Lack of knowledge about the life as an undocumented migrant is an important motivating factor for the study.

To find out more about this, I am going to talk to 3-5 undocumented migrants. Each of the interviews with a duration of approximately one hour. The questions will be open and I will ask you about your everyday life. The ground structure will be yesterday, and how that day presented itself for you from the moment you got up until you went to bed in the evening. I will ask explorative questions about the things you tell me about your day. However, it is up to you what you want to share. I will not ask for your name or your address, neither will I save information like that anywhere. You will be anonymous in my paper. My focus is on your life here in Norway. I will therefore not ask you questions about your life in the past, or your journey to Norway. I will however mention your country of origin in my paper so that the reader can have a better understanding of the context surrounding your story. I will use a tape recorder so that it will be easier for me to remember what you tell me. The recorded interview will be deleted when I have written down your interview or at latest when I finish my project in May 2012. The written interview will also be anonymised at that time.

Participation in the project is voluntary, and you can withdraw if you change your mind. I also want to inform you that I have confidentiality and that I don't have any contact with UDI or other organizations from the government.

If you want to participate, I would appreciate it!

Best regards,

Andrea Louise Rutledal
Masterstudent in social work at HIOA
Phone: 90516234/andlou@hotmailcom

Supervisor Oddbjørg Skjær Ulvik
Scientist at HIOA, Faculty of social sciences
Phone: 22 45 36 55/oddbjorgskjar.ulvik@hioa.no

VEDLEGG 4: Intervjuguide

Bakgrunnsinfo:

- *Hvor gammel er du?*
- *Hvor kommer du fra?*
- *Når kom du til Norge?*
- *Når søkte du asyl og når fikk du endelig avslag?*

Livsformsintervju med fokus på hverdagsliv:

Hanne Haavind (1987, 10) var den første som brukte begrepet livsformsintervju i sin bok *Liten og stor- mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Hun skriver at det handler om en interesse for det alminnelige dagligliv i informantens liv, ikke det spesielle og særegne. Livsformsintervjuet er altså en variant av det kvalitative forskningsintervju, og en spesiell metodologisk tilnærming til hverdagslivspraksiser i kontekst (Ulvik 2007).

Et grunnspørsmål som vil innlede intervjuet lyder:

Hvis vi går tilbake til dagen din i går, vil du fortelle meg om hvordan den var og hva du gjorde fra du stod opp til du gikk og la deg?

Rutiner knyttet til:

- *Frokost*
- *Formiddag*
- *Middagstid*
- *Ettermiddag*
- *Kveld*

Utdypende spørsmål:

Hva gjorde du da?

Hva tenkte du da?

Pleier det alltid å være slik?

Når er det ikke slik?

Hvordan var det i hjemlandet?

Temaliste:

1. Nettverk:

- *Hvilke andre personer snakkes det om? Hva er informantens relasjon til vedkommende? Hva gjør de sammen? Hva snakker de om sammen?*

2. Arbeid:

- *Snakker informanten om arbeid? Hva slags arbeid? Hvordan fikk informanten denne jobben? Hvor lenge har informanten vært i jobben? Hva tenker informanten om jobben?*

3. Bolig:

- *Hvor var informanten da han/hun stod opp? Er informanten alltid her? Er det andre som er der? Hvor lenge har informanten bodd her? Hvordan skaffet informanten seg denne boligen?*

4. Sosial geografi:

- *Snakkes det om noen steder informanten ikke kan bevege seg? Hvordan tar informanten seg rundt i byen? Trygg/utrygg.*

5. Oppfattelse av fenomenet:

- *Snakker informanten om en «vi» gruppe? Hvordan oppfatter informanten «papirløse»? Hvordan konstituerer informanten fenomenet språklig? Hvordan tenker informanten at nordmenn oppfatter «papirløse»?*

6. Avsluttende tanker om fremtiden:

- *Hvilke tanker gjør du deg om fremtiden? Hvor håper du at du er om 5 år?*
- *Tror du noe vil være forandret ved din asylstatus?*